

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA
PLANINDA SANAYİLEŞME POLİTİKALARI (1963-1967)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Şenol ERTAN
2901890103**

Tez Danışmanı: Öğr. Gör. Dr. Serkan TUNA

Düzeltilmiş Tez

İstanbul, 2010

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA
PLANINDA SANAYİLEŞME POLİTİKALARI (1963-1967)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Şenol ERTAN
2901890103**

Tez Danışmanı: Öğr. Gör. Dr. Serkan TUNA

Düzeltilmiş Tez

İstanbul, 2010

DÜZELTME METNİ

1. İki bölümden oluşan tez alt başlıklar itibariyle yeniden düzenlenmiştir.
2. Özet ve Önsöz bölümleri yeniden düzenlenmiştir.
3. Giriş bölümü kısaltılmıştır.
4. “Demokrat Parti’nin Kuruluşu” başlığı “Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve Hükümet Programları” başlığıyla yeniden düzenlenmiştir.
5. “Demokrat Parti’nin Ekonomi Politikaları” başlığı “Demokrat Parti’nin Ekonomi Politikaları ve Devlet Planlama Teşkilatı’nın Kuruluşu” başlığıyla yeniden düzenlenmiştir.
6. Kalkınma Planı öncesinde milletvekillerinin çeşitli meclis oturumlarındaki görüşlerindeki alıntılar, basında yer alan haberler sadeleştirilmiştir.
7. Tezin içeriğini zenginleştirici yeni ikinci el kaynaklardan istifade edilmiştir.
8. Tezin bütünündeki yazım ve dilbilgisi hataları düzeltilmiştir.
9. Tezin içeriğine katkı sağlamak amacıyla yeni kaynaklardan çeşitli bilgiler eklenmiştir.
10. Yukarıdaki düzeltmelerle teze eklenen kaynaklar şunlardır:

- Ekzen, Nazif: **Türkiye Kısa İktisat Tarihi**, 1946’dan 2008’e, İliştirilmiş Ekonomi, IMF-Dünya Bankası Düzeninde 62 Yıl, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2009.
- Soyak, Alkan: “Planlı Dönemde Sanayileşme”, **75 Yılda Çarklardan Chip’lere**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, Nisan, 1999, s.167-181.
- Sönmez, Mustafa: “75 Yılın Sanayileşme Politikaları”, **75 Yılda Çarklardan Chip’lere**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, Nisan, 1999, s.1-19.
- Tuna, Serkan: **Dünya Ekonomik Krizine Bir Cevap mı? Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)**, İstanbul: Derlem Yayınları, 2009
- Türkcan, Ergun: “Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’e Verilen Yazılı Sorular ve Cevapları”, **Atilla Sönmez’e Armağan: Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 2010, s.109-112.

Yenal, Oktay:

“Planlamaya Dair: Dünyada ve Türkiye’de İktisadi Planlama Kuram ve Uygulamaları”, **Atilla Sönmez’e Armağan: Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 2010, s.511-526.

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında **2901890103** numaralı **Şenol ERTAN**'ın hazırladığı **TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA SANAYİLEŞME POLİTİKALARI (1963-1967)** konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 10./28. Maddesi uyarınca günü saatde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayı tezininne* **OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA

34452 Beyazıt-İSTANBUL Tel:0212 440 00 00 Fax:0212 513 54 57

YEMİN METNİ

“Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **Türkiye Ekonomisinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sanayileşme Politikaları (1963-1967)** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

23.06.2010

Şenol ERTAN

(imza)

T.C.
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	376985
Yazar Adı / Soyadı	Şenol Ertan
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 52282117560
Telefon / Cep Telefonu	02124241716 05323140306
e-Posta	senolertan1961@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA SANAYİLEŞME POLİTİKALARI (1963-1967)
Tezin Tercümesi	INDUSTRIALIZATION POLICIES OF TURKISH ECONOMY IN FIRST FIVE YEAR DEVELOPMENT PLAN (1963-1967)
Konu Başlıkları	
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İnkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Atatürk İnkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Atatürk İnkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2010
Sayfa	159
Tez Danışmanları	Öğr. Gör. Dr. Serkan TUNA
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Sanayileşme, Sanayileşme Politikaları, Beş Yıllık Kalkınma Planı
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelenmesini istiyorum

a.Yukarıda başlığı yazılı olan tezin, ilgililenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimize ilgili fikri mülkiyet haklarımızın saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

22.07.2010
İmza:.....

Yazdır

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmeler ve çok partili parlamenter rejime geçiş hem ekonomi hem de siyaset politikaları için bir dönüm noktası olmuştur. Demokrat Parti'nin politikaları ile 1954-1961 dönemi liberal bir dış ticaret rejimi ile dış dengenin sağlanamadığı, ticaret açıklarının alınan önlemlere rağmen kapatılamadığı, ekonominin günlük, plansız, programsız sürdüğü bir dönem olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda 27 Mayıs 1960 sonrasında planlı bir iktisat politikası anlayışıyla sanayileşme ön plana çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye Ekonomisi'nde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine kadar uygulanan sanayileşme politikalarının neden ve sonuçlarının ortaya konulması, meclis tutanakları ve basında yer alan haberlerin ışığında Birinci Beş Yıllık Plan döneminde uygulanan sanayileşme politikalarının başarıya ulaşp ulaşmadığının sorgulanmasıdır. Ekonomik ve siyasal bunalım yıllarından sonra hazırlanan planda dengeli ve kararlı bir ekonomi politikası hedeflenmiştir. Tüm sektörlerin üretim hedefleri belirlenmiş, sektörlerin gelişmesi için çeşitli önlemler alınmıştır. Dönemin koşullarına, meclisteki muhalif görüşlere, basında yer alan olumsuz haberlere rağmen sanayileşme çabasından vazgeçilmemiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda belirtilen hedeflerin tümüne ulaşılmasına rağmen, bu dönem Türkiye ekonomisindeki sanayileşme çabaları açısından bir dönüm noktası olmuştur.

ABSTRACT

Developments after The Second World War and the transition to a multiparty parliamentary regime has become a turning point for both the economy policies and politics in Turkey. The 1954-1961 period with the Democratic Party policies had a liberal foreign trade regime period that external balance can not be achieved despite the measures taken off. The economy had a daily and unplanned activities. As a result of these developments, after May 27, 1960 a planned economy policy has come to the fore with industrialization. The aim of this study is to express the reasons and results of the industrialism policies applied till the First Five-Year Development Plan in Turkish Economy, and to discuss whether the industrialism policies applied in planned period has reached success or not in the light of assembly records and news appeared in the press. The plan, which was prepared after the years of political and economic crisis, aimed a balanced and stable economic policy. Production targets set for all sectors and various measures were taken for development of all sectors. Despite the conditions of the period, opposite views in parliament and news in the press, the industrialization effort had not given up. This period has been a turning point in terms of industrialization efforts in spite of reaching all the targets set out in First Five-Year Development Plan.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	v
YEMİN METNİ	vi
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
ÖNSÖZ	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA SANAYİLEŞME POLİTİKALARI (1963 -1967)

1.1. Planlı Kalkınmaya Geçişte Etkili Olan Faktörler	13
1.1.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Hükümet Programları.....	14
1.1.2. Demokrat Parti'nin Ekonomi Politikaları ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kuruluşu	19
1.1.3. 27 Mayıs 1960 Darbesi.....	24
1.2. Kalkınma Planı Öncesinde Milletvekillerinin Çeşitli Meclis Oturumlarındaki Görüşleri.....	25
1.2.1. Planın Lehindeki Görüşler	25
1.2.2. Plana Yönelik Eleştirel Görüşler.....	34
1.3. Beş Yıllık Kalkınma Planının Yürürlüğe Konması Hakkındaki Kanun Teklifi ve Yaşanan Tartışmalar	41
1.3.1. Planla İlgili Kanun Teklifi ve Genel Görüşmeler	42
1.3.2. Planla İlgili Geçici Komisyon Raporu Lehindeki Tartışmalar	42
1.3.3. Planla İlgili Geçici Komisyon Raporu Hakkındaki Eleştirel Görüşler	51
1.4. 1962 Yılı Sanayi Kongresinde Planlamaya Yönelik Tartışmalar	58
1.5. Planın Başlangıç Aşamasında Yapılan Çeşitli Değerlendirmeler.....	62
1.5.1 Devlet Adamları ve Görevlilerin Görüşleri	62
1.5.2 Yazar ve Akademisyenlerin Görüşleri	75
1.6. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedefleri ve Finansmanı	84
1.6.1. İktisadi ve Sosyal Hedefler	85
1.6.2. İmalat Sanayiindeki Gelişmenin Hedef ve İlkeleri	87
1.6.3. Planın Finansmanı	90

İKİNCİ BÖLÜM
BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA SANAYİ
SEKTÖRÜNDE YAŞANAN GELİŞMELER

2.1. Planın Temel Özellikleri	92
2.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedef ve Gerçekleşmeleri	94
2.3. Kalkınmada Sanayi Sektörünün Konumu ve Önemi	96
2.4. İmalat Sanayiinde Hedeflenen Üretim Değerleri.....	97
2.5. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler.....	100
2.5.1. Makine İmalat Sanayi.....	108
2.5.2. Gemi Yapım Sanayi	112
2.5.3. Demiryolu Taşıtları Sanayi.....	114
2.5.4. Karayolu Taşıtları Sanayi	115
2.5.5. Plastik İşleme ve Lastik Sanayi	119
2.5.6. Elektrikli Makine, Cihaz ve Donanım Sanayi	121
2.5.7. Kimyasal Ürünler Sanayi.....	123
2.6. 1964 Yılı Sanayi Kongresindeki Tartışmalar	126
2.7. Planın Uygulanması Sonrasında Yapılan Değerlendirmeler.....	129
2.8. Planlı Dönemde Ekonominin Yaşadığı Dar Boğazlar	135
2.9. Türkiye Sanayiindeki Değişim (1960-1965).....	137
SONUÇ	138
KAYNAKÇA	141

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği bir ortamda Türkiye çok partili siyasal rejime geçmiştir. 1950 seçimleri sonucunda Demokrat Parti iktidara gelmiş, böylece ekonomi politikalarında da, özellikle sanayileşme çabalarında bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. İki bölümden oluşan tezin ilk bölümünde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) Sanayileşme Politikaları başlığı altında planlı kalkınmaya geçişte etkili olan faktörler, kalkınma planı öncesinde milletvekillerinin çeşitli Meclis oturumlarındaki görüşleri, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hedefleri ve finansmanı incelenmiş, planın başlangıç aşamasında yapılan çeşitli değerlendirmelere yer verilmiştir. Tезin ikinci bölümünde ise, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sanayi sektöründe yaşanan gelişmeler, planın uygulanması sonrasında yapılan tartışmalar ele alınmıştır.

Çalışmalarım sırasında bana yol gösteren danışmanım sayın hocam Dr. Serkan TUNA'ya, kaynak tarama aşamasında gerekli tüm kolaylığı sağlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi ve Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Bölümü çalışanlarına, beni hayatımın her döneminde sevgiyle destekleyen aileme ve tezinin hazırlanma aşamasında moral kaynağım olan dostlarım ve iş arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

İstanbul, 2010

Şenol ERTAN

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedef ve Gerçekleşmeleri	94
Tablo 2. Sektörel Büyüme Hızları	95
Tablo 3. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Büyüme Hızları.....	95
Tablo 4. İmalat Sanayii Üretim Değerleri, 1962, 1963, 1967 Yılları	98
Tablo 5. İmalat Sanayii Katma Değeri, 1962, 1963, 1967 Yılları.....	99
Tablo 6. Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde İmalat Sanayii Yatırımları	99
Tablo 7. İmalat Sanayinde Tüketim, Ara ve Yatırım Malları Üreten Sanayi Gruplarının Nispi Payları.....	101
Tablo 8. Makine İmalatı Katma Değeri, Milyon TL	109

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
AP	: Adalet Partisi
a.s.	: Aynı Sayfa
Bkz.	: Bakınız
BBYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyetin ilanından itibaren kendi kendine yeten ve bağımsızlığı temel alan ekonomik ve siyasal bir gücü oluşturmak için çaba harcamıştır. Ülke içi ve ülke dışında meydana gelen gelişmeler, bu gücün oluşturulması yönünde verilen mücadeleyi zaman zaman zayıflatmış ya da kesintiye uğratmıştır.

Osmanlı Devleti'nden devralınan mirasın ekonomi üzerindeki yansımalarını, uygulanacak yeni ekonomi politikalarının temel ilkelerini ve alınması gereken önlemleri belirlemek amacıyla, Cumhuriyetin ilanından önce, 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır. Kongre, yönetici kadronun toplumun önde gelen varlıklı sınıflarının temsilcileri ile bir araya gelmelerini ve iletişim kurmalarını sağlamıştır. Kongreye sanayicileri, tüccarları, çiftçileri ve işçileri temsil etmek üzere oluşturulan dört gruptan 1.135 delege katılmıştır. Her grup temsil ettiği sektörlerin sorunlarını ve çözüm önerilerini belirterek, karar aldirmaya çalışmışlardır.

Kongrede alınan kararların en önemlileri; yerli üretimin teşvik edilmesi, lüks ithalattan kaçınılması, girişim ve çalışma özgürlüğünün esas alınması, tekelciliğe izin verilmemesi, yabancı sermayeye ekonomik kalkınmaya katkıda bulunması ve kanunlara uygun olması şartıyla izin verilmesidir.¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen ekonomi politikası, özel sektör eliyle serbest piyasa şartlarında sanayileşmeyi amaç edinmiştir. Devlet, özel sektörü

¹ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2007, s.34.

desteklemiş, özel sektörün yetersiz kaldığı veya kâr elde edemediği alanlarda ekonomiye müdahalede bulunmuş, yatırımları gerçekleştirmiştir.² Sanayi sektöründe Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli bir gelişme sağlanamamıştır. Dönemin koşullarında sınai üretim kapasitesi, üretim birleşimi, işgücü ve örgütlenme düzeyi oldukça ilkel düzeyde kalmıştır. Üretimin büyük bir kısmı küçük atölyelerde yapılmaktadır. Önemli üretim artışlarının gerçekleştirilememesinin nedenleri; altyapının yetersiz olması, sermaye miktarının, girişimci sayısının ve teknik elemanların yetersiz sayıda olması olarak sıralanabilir. İç ve dış ticaretin daha kârlı olması 1923-1932 döneminde sanayi sektöründe beklenen gelişmeleri sağlayamamıştır.³ Bu dönemde sanayi sektörü hasılasındaki büyüme gayri safi milli hasıladaki büyümenin gerisinde kalmıştır. 1923-1924 döneminde tarım sektörünün gayri safi yurtiçi hasıladaki payı yüzde 43.7, sanayi sektörünün payı ise yüzde 11.2 olmuştur. 1925-1929 yıllarını kapsayan dönemde ise tarım sektörünün GSYİH'daki payı yüzde 47.1, sanayi sektörünün payı ise yüzde 10.7'dir. 1930-1932 yıllarını kapsayan dönemde ise tarım sektörünün GSYİH'daki payı yüzde 44.1, sanayi sektörünün payı ise yüzde 12.5'dir. Bu rakamlar sanayi sektörünün Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli üretim artışları gerçekleştirilemediğinin de göstergesidir.⁴

1923-32 döneminin en önemli iktisadi düzenlemesi özel sanayi ve maden işletmelerine geniş çapta muafiyet ve imtiyazlar veren Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması olmuştur. Kanun, 15 yıllık sürede himaye ile özel sektörün belirli bir güce kavuşmasını hedeflemiştir. Teşvik-i Sanayi Kanunu ile önemli sanayi kuruluşlarına fabrika arsası verme, vergi muafiyeti ve istisnaları sağlama, taşıma indirimleri, üretim primleri, devlet alımı garantisi gibi teşvikler sağlanmıştır. Teşvik-i Sanayi Kanunu önemli maddeleri aşağıda belirtilmektedir:

² Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 5. Baskı, 1997, s.198.

³ Şahin, **a.g.e.**, s.43.

⁴ Tuncer Bulutay, Y. Sezai Tezel & Yıldırım, N., **Türkiye Milli Geliri 1923-1948**, Ankara: SBF Yayını, 1973, Tablo 8.2.A ve Tablo 8.1.

- Ekonominin gelişmesine katkıda bulunacak şirketlere; karşılık aranmaksızın 10 hektar büyüklüğüne kadar toprak parçasının verilmesi,
- Şirketlerin yıllık kazançlarının vergi dışı bırakılması,
- Üretimde kullanılacak dış alım girdilerden gümrük vergisinin alınmaması,
- Bu kuruluşların, haberleşme bağlantılarının dönemin hükümeti tarafından karşılıksız olarak yerine getirilmesi,
- Üretim ünitelerinin tesisine ilişkin makine ve parçalarının devlet demiryolları ve denizyollarında yüzde 30 oranında indirimli olarak taşınmasının sağlanması,
- Şirketlerin yıllık üretimlerinin yüzde 10'u oranında hükümet desteğinin sağlanması,
- Kamu kuruluşları ve bu kanundan yararlanan özel kuruluşların ürettikleri mallar iç talebi karşılayacak kadar yeterli ise ve piyasa satış fiyatı da yurt dışında satılan benzeri (aynı) malın birim satış fiyatından yüzde 10 oranından daha yüksek değilse, yerli üretim mallarının satın alınması zorunluluğunun getirilmesi,
- Kamu iktisadi teşebbüslerinde üretilen bazı tekel maddelerinin bu şirketlere indirimli olarak satılması öngörülmektedir.⁵

1930-1939 döneminin iktisat politikalarının iki temel belirleyici özelliği; korumacılık ve devletçiliktir. Bu dönemde dünya ekonomisi krizi yaşarken, Türkiye ekonomisi, devlet eliyle bir milli sanayileşme denemesi gerçekleştirmektedir.⁶ Devletçilik, daha önceden düşünülmüş, tartışılmış bir ekonomi politikası değildir.

⁵ Karluk, **a.g.e.**, s.199.

⁶ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 11. Baskı, 2007, s.59.

Dönemin koşulları bir anlamda bu politikaları gündeme getirmiştir. Türkiye’de devletçiliğe geçilmesinde etkili olan başlıca nedenler:⁷

- 1929 Dünya ekonomik buhranı ve bu buhranın Türkiye’ye etkileri sonucunda yöneticilerin serbest pazar ekonomisine duydukları güvenin sarsılması,
- Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun uygulamada başarısız olması,
- Atatürk’ün 1930 Ekim’i ile 1931 Mart’ı arasında yaptığı yurt gezisinin etkileri,
- Türkiye’nin kısa zamanda sanayileşmesini sağlamak ve büyük toplulukların yaşam düzeyine yükseltme amacıdır.

1923-1929 döneminde sanayi sektöründe ortalama yüzde 8,5’lik bir büyüme sağlanmışsa da, bu büyüme mevcut tesislerin kapasite kullanım oranlarının artırılması ile gerçekleştirilmiştir. Yeni kapasiteler yaratılamamıştır. Ekonomide üç beyaz temel tüketim malı (un, şeker ve tuz) ihtiyacı karşılanabilmiş değildir. Özel sektörün sermaye birikiminin yetersiz olması, özellikle sanayileşmede yeni önlemleri kaçınılmaz hale getirmiştir. Yerli hammaddelerin değerlendirilmesi ve böylece yeni istihdam alanları yaratılması beklentisi sanayi sektörünü ön plana çıkartmıştır.⁸

Dünya genelinde yaşanan kriz, birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti’nde de iç dinamiklerle, ulusal bir sanayileşme politikası izleme fırsatı yaratmıştır. Uzun tartışmalardan sonra devletin sanayi ve madencilik sektörlerinde girişimlerde bulunması konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Sovyet uzmanlar grubuna hazırlatılan sanayi programı hükümet tarafından benimsenmiş ve 17.04.1934 tarihinde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) uygulanmaya konulmuştur.⁹

⁷ Mustafa Albayrak, “Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Liberalizm, Ekonomik ve Siyasal Bakımdan Bir Karşılaştırma Denemesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi: Atatürk Yolu**, Cilt: 5 Sayı: 18, 1996, s.102-105.

⁸ Boratav, **a.g.e.**, s.61-73.

⁹ Şahin, **a.g.e.**, s.59-60.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı devlet işletmeciliğinin genel çerçevesini çizmesinin yanında, planlı sanayileşme isteğini yansıması açısından önemli bir girişimdir.¹⁰ Plan en temelde dünya iş bölümünde tarımcı rolün terk edilmesini savunmaktadır. Planda, temel tüketim malları üretimine öncelik verilmesi hedeflenmiştir. Sanayilerin, hammadde ihtiyaçlarının ülke içinden karşılanmasına özen gösterilmiştir. Bu yolla bir taraftan dışa bağımlılık azaltılacak, diğer yandan ileri-geri bağlantılar ile sektörler arası bütünleşme de sağlanacaktır. Sanayi kuruluşlarının yapımı sırasında, bölgelerarası dengesizliği azaltacak bir yer seçimi de ön plana alınmıştır. Bu planda, temel hammaddeleri yurt içinde üretilen veya üretilecek olan sınai tesislere, büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren projelere, kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayacak düzeyde tutulmasına öncelik verilmiştir.

Planda kararlaştırılan 5 grup sektör altında 23 sanayi kuruluşu bulunmaktadır. Bu sektörler; dokuma, madencilik, kağıt-selüloz, toprak-seramik ve kimya sektörlerinde faaliyet gösteren sanayi kuruluşlarından oluşmaktadır. Plan döneminde bu sektörleri ayağa kaldırmak için yeni kuruluşların oluşturulduğu görülmektedir.

Planı uygulama görevi, neredeyse tamamen Sümerbank'a verilmiştir. Bu dönemde sanayi programı içerisindeki Sümerbank yatırımlarının miktarı 41.553.000 TL olmuştur.¹¹ Birçok sanayi kolunda üretimin yüzde 80-100'ü, bazılarında ise yüzde 50'sinden fazlası Sümerbank'a aittir. Sümerbank dışında planın finansmanında ağırlıklı olarak İş Bankası ile sınırlı da olsa Ziraat Bankası rol almıştır.¹²

Plan döneminde;

- Tekstil alanında; Kayseri, Ereğli, Nazilli, Bursa ve Gemlikte fabrikaların temelleri atılmıştır.

¹⁰ Serkan Tuna, **Dünya Ekonomik Krizine Bir Cevap mı? Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)**, İstanbul: Derlem Yayınları, 2009, s.210.

¹¹ Tuna, **a.g.e.**, s.210.

¹² Hüsnü Erkan, **Cumhuriyetin Kuruluşundan Bugüne Türk Ekonomisinde Temel Dönüşümler - Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Türk Ekonomisi**, <http://www.konrad.org.tr/Wirtschaft%202007%20tr/06Erkan.pdf>, Erişim Tarihi:17.10.2009, s.36-39.

- 1936'da İzmit Kağıt Fabrikası üretime sokulmuştur.
- Özel kesim tarafından kurulmuş ancak atıl kalmış olan 4 şeker fabrikası devletleştirilmiş ve tek merkezden yönetimi sağlamak üzere "Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş." kurulmuştur. Bunun sermayesi de Ziraat Bankası, Sümerbank ve İş Bankası tarafından eşit olarak paylaşılmıştır.
- 1937'de Karabük Demir Çelik tesislerinin temeli atılmıştır.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile dokuma, maden, seramik, şişe, cam, porselen, kimya sanayilerinde toplam 16 fabrika kurulmuştur. Bu işletmelerin hepsi ithal ikamesi sağlayan endüstrilerdir. Sanayi ve Kredi Bankası ile Sanayi Ofisi yerini Sümerbank'a bırakmıştır.¹³

Sümerbank devletçilik politikasının temel ögesi ve gücü niteliğinde benimsenmiştir. Banka; kamu fonları ile kurulmasına rağmen, faaliyetlerini, özel hukuk kapsamında ve kâr elde etmek amacıyla piyasa koşullarına bağlı yürütecektir.¹⁴

Birinci Sanayi Planı döneminde, öngörülen yatırım tutarı 44 milyon TL olarak belirlenmesine rağmen, uygulamada 100 milyon TL'yi bulan harcamalar gerçekleşmiştir. Yatırımların yüzde 36'sı dokuma sektörüne, yüzde 23'ü demir sektörüne ayrılmıştır. Planda öngörülen işletmelerin faaliyete geçmesiyle yıllık 75 milyon TL üretim gerçekleşmiştir. Bu rakam, o dönemki toplam ithalatın yüzde 43'ünü oluşturmuştur. Ayrıca 1936 yılında Türkiye Emlak Kredi Bankası, 1938 yılında Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu kurulmuştur. Ziraat Bankası 1937 yılında yeniden yapılandırılmıştır. 1936 yılında bir Endüstri Kongresi düzenlenmiş, kongreye yalnızca kamu kurumu temsilcileri katılmıştır.¹⁵

¹³ Erkan, **a.g.e.**, s.39.

¹⁴ İlhan Tekeli & Selim İlkin, **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu**, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi. No:3, Ankara: ODTÜ, s.177-178.

¹⁵ Erkan, **a.g.e.**, s.39-40.

Daha birincisinin uygulaması devam ederken 1936 yılında II. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlıklarını yapmak üzere dönemin Ekonomi Bakanı Celal Bayar başkanlığında bir sanayi kongresi toplanmıştır. II. Beş Yıllık Sanayi Planı kapsadığı alanlar ve tesis sayımı bakımından birincisinden daha geniş tutulmuştur.¹⁶ Ayrıca planın geniş ölçüde ekonomik analize önem vermesi, dış yardım kaynağının SSCB'den Batıya kaydırılması da dikkat çekicidir.¹⁷

II. Beş Yıllık Sanayi Planı ilk planın devamı niteliğindedir. Ara ve yatırım malları üretimine öncelik vererek ithal ikameci politikaların sürdürülmesi hedeflenmiştir. Elektrik üretimi, madencilik ve limanlar gibi altyapısal yatırımlar ön plana çıkartılırken, kendi kendine yeter bir ülke hedeflenmiştir. Planda; gıda, kimya, demir-çelik, makine ve ulaşım sektörleri için 112 milyon liralık yatırım öngörülmüştür.

II. Beş Yıllık Sanayi Planında ekonomik gelişme stratejisinin ana noktaları;

- Özel teşebbüsün özendirilmesini de içeren devletçilik rejimi,
- Tarıma kıyasla sanayileşmeye öncelik verilmesi,
- Sanayileşmede devletin ve İktisadi Devlet Teşebbüslerinin öncülüğü,
- Bankacılık ve ticaret kesimlerinin sanayileşmeye paralel olarak geliştirilmesi,
- Bankacılığın geliştirilmesinde kamu sektörünün öncülüğü,
- Sanayide daha çok madencilik ile ithal ikamesi niteliğindeki basit tüketim malları kollarının geliştirilmesi,
- Ulaştırımda demiryollarına ağırlık verilmesi,
- Kapalı ekonomi ilkesi, dış ticaret ve ihracatın sınırlı seviyede tutulması,

¹⁶ Karluk, a.g.e., s.206.

¹⁷ Ayşe Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973, s.x.

- Özel yabancı sermaye ve dış yardımlarından, sınırlı düzeyde yararlanılmasıdır.¹⁸

1938 yılında İkinci Dünya Savaşı ortamının doğuşu ile bu planda bazı değişiklikler yapılmış ve “İktisadi Savunma Planı” adıyla 4 yıllık olarak yeniden düzenlenmiştir.¹⁹

Atatürk’ün ölümünden sonra kurulan Refik Saydam hükümetinin ekonomi programının ana noktaları; demiryolu yapımının programa uygun olarak sürdürülmesi, devletçilik ilkesine bağlılık bağlamında Zonguldak havzasındaki tüm kömür yataklarının 1940 yılında millileştirilerek Etibank tarafından kurulan Ereğli Kömür İşletme Müessesesine devredilmesi, denk bütçe politikasının yürütülmesi olarak benimsenmiştir. Ancak, savaş nedeniyle bu hedefler gerçekleştirilememiştir.

Devletçi sanayileşme politikası uygulaması özel kesim üzerinde olumlu etkilerle sonuçlanmıştır. Bu dönemde 1929 yılında dünya genelinde yaşanan ekonomik krizin olumsuz şartlarına rağmen, Cumhuriyetin ilk yıllarına göre daha fazla sayıda özel sanayi işletmesi kurulmuştur.²⁰

1946 yılı Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihinde hem siyaset hem de ekonomi bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1946 yılında, tek parti rejiminden çok partili parlamenter rejime geçiş gerçekleşmiştir. 7 Eylül 1946 tarihinde ilk büyük devalüasyonun yaşanması ise bu yılı ekonomi bakımından ön plana çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı süresince yaşanan enflasyon döviz kurunu aşırı değerlendirmiştir. Bunun sonucunda 1946 yılında yapılan devalüasyon ile bir dolar karşılığı 1.28 TL’den 2.80 TL’ye çıkarılmıştır. Bu müdahale ekonomiyi dünya ekonomisine entegre etmeye yönelik liberalizasyon tedbirleriyle birlikte uygulamaya konmuş ve beraberinde dış yardım arayışları da başlamıştır.²¹

¹⁸ Aslan Eren, **Türk İktisat Tarihi**, Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, 2001, s.25.

¹⁹ Şahin, **a.g.e.**, s.63-64.

²⁰ Erdoğan Soral, **Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri**, Ankara: İTİA Yayınları, 1974, s.31-32.

²¹ Gülten Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s.82.

Bu tarih ile birlikte parlamenter rejimin gereği olarak geniş halk kitleleri toplum sahnesinde, artık seyirci değil, aktörler olarak yer almaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye hızla kapitalist dünya sistemine entegre olmuştur. Öyle ki bu oluşumun ana temsilcisi Demokrat Parti dışında, Cumhuriyet Halk Partisi içinde de benzer akımlar başlamıştır. Köy enstitülerinin çökertilmesi, üniversitelerde tasfiye hareketleri ve sonrasında savaş sonrası oluşan ilerici, solcu ve demokrat oluşumlar da 1947 yılındaki CHP Kurultayında, parti içindeki reformcu kanat ile birlikte sessiz sedasız, ancak kesin bir şekilde yenilgiye uğratılmıştır. DP'nin 14.05.1950 tarihinde iktidara gelişiyle başlayacak yeni dönem 27.05.1960 Askeri müdahalesine kadar sürecektir.²²

1947 Kalkınma Planı (Vaner Planı) ile başlatılan ithal ikamesi yerine ihracatı teşvik, sanayi yerine tarım, kamu kesimi yerine özel kesimi tercih eden liberal dönem, 1958 İstikrar Kararları'nın yürürlüğe girmesine kadar olan dönemde hızlı bir şekilde devam etmiştir.

Vaner Planının önceki tüm planlardan farklı olan yönleri;

- Plancılara, ana hedeflerle (gelişme hızı, izlenecek strateji) ilgili açık ve kesin bir talimat verilmemiş olması,
- Sadece kredi temini amacıyla, dış ekonomilerde gelişmelerin dikkate alınması,
- Tarım ve tarımla ilgili ulaşım ve enerji tesislerine öncelik verilmesi,
- Sanayi yerine yol ve araçların yenilenmesi başlığı altında tarım ve altyapı yatırımlarına öncelik verilmesi,
- Kamu sektörü yerine özel teşebbüslere öncelik verilmesi,
- Sosyal sektörlerin planda yer almaması,
- Enerji sektörü dışında uzun vadeli olmaması,
- Girdi-Çıktı ilişkilerinin kısmen göz önüne alınması,
- Daha fazla sektörü içine alması,

²² Kazgan, a.g.e., s.80.

- Sektörel bir plan olmanın ötesinde makro büyüklüklerle (milli gelir v.s.) ilişki kurulmasıdır.²³

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Batılı ülkelerle artan diyalogu sonucunda önerilere uygun olarak ekonomi politikalarını da değiştirmiştir. Bu dönemde Batıya göre Türkiye Cumhuriyeti'nin hızla kalkınabilmesi özel sektörün gelişmesine bağlı görölmektedir. Hakim olan görüşler; ağır sanayi sektörüne girilmemesi, tarıma ve tarımsal sanayiye, hafif metal, inşaat malzemeleri, deri, orman ürünleri sanayi gibi hafif sanayi sektörlerine önem verilmesi gerektiği yönündedir. ABD'nin Türkiyeyi Marshall yardımı kapsamına alarak, tarımda makineleşmeyi teşvik etmesi, tarım sektöründe üretimi arttırma ve karayollarına önem vererek tarım sektörünü pazara açma politikaları döneme hakim olan görüşün bir yansımasıdır.²⁴

1930'lu yıllardaki temel tüketim mallarının ithal ikamesine dayalı sanayi sektörünün büyük ölçüde yerli tarımsal ve madensel hammaddeleri işlemeye yönelik yapısı 1950-1960 döneminde de büyük bir değişikliğe uğramamıştır. Bu yapısından dolayı sanayi 1957 yılına kadar iç talebin genişlemesi sonucunda oldukça canlı bir gelişme göstermiştir. Marshall Planı çerçevesinde tarım sektöründe yaşanan hızlı makineleşme, pazara açılma iç piyasayı canlandırmıştır. Ayrıca 1950-1953 yıllarını kapsayan dönemde tarımsal hasatın iyi olması, Kore konjonktürü nedeniyle tarımsal ürünlerin dünya fiyatlarının yükselmesi, tarım sektörüne açılan kredilerin artırılması köylünün satın alma gücünün artmasına neden olmuştur. Köyden kente göç olgusu da dönem içinde görölmeye başlanmıştır. Bu değişimler sanayi sektöründe de yüksek oranlı büyümeye fırsat tanımıştır.²⁵

1946 yılı devalüasyonunu eleştiren dönemin güçlü muhalefet partisi Demokrat Parti, iktidara geldikten 8 yıl sonra, 1958 yılında, yüksek oranda devalüasyon yapmak zorunda kalmıştır. Yapılan devalüasyon ihracatı artırmış olsa da, zorunlu malların ithalinde sıkıntılar ve fiyat yükselmeleri olmuştur. Yükselen

²³ İlhan Tekeli & Selim İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 İktisadi Kalkınma Planı**, Ankara:ODTÜ Yayını, 1981, s.16-18.

²⁴ Karluk, **a.g.e.**, s.210.

²⁵ Şahin, **a.g.e.**, s.114.

ithal malları fiyatları, iç fiyatları da yükseltmiş ve ülkenin ekonomik istikrarını sarsmıştır. Sabit ve dar gelirli vatandaşın geçim sıkıntısı, her geçen gün artarken, Türk Lirası'nın dış piyasalardaki değerinin sürekli olarak düşmesi, ülke ekonomisinin itibarını da sarsmıştır. Bu gelişmeler sonrasında gerçekleştirilen 1958 yılı devalüasyonu, ödemeler bilançosunda geçici düzelmelere neden olurken, beklenen ekonomik dengeyi sağlayamamıştır. 4.08.1958 tarihinde "İktisadi İstikrar Tedbirleri" adı altında yapılan devalüasyon sonucunda Türk Lirası yüzde 220 değer kaybederek, bir dolar'ın TL karşılığı 9 lira olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Ekonomisinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine kadar uygulanan sanayileşme politikalarının neden ve sonuçlarının ortaya konulması, planlı dönemde uygulanan sanayileşme politikalarının başarıya ulaşip ulaşmadığının sorgulanmasıdır.

Bu amaçla çalışmanın giriş bölümünde Türkiye ekonomisinde sanayileşme hareketlerine zemin hazırlayan, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planına kadar olan dönemdeki ekonomik gelişmeler, özellikle sanayileşme çabaları ele alınmıştır. Bu amaçla, sırasıyla, Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi sektörünün gelişimi, ithal ikameci ve korumacı dönemdeki gelişmeler, ekonomik yapıdaki değişimler üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, planlı kalkınmaya duyulan ihtiyaç, Demokrat Parti dönemi, hükümetlerin ekonomi politikaları, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluşu, kalkınma planı öncesinde milletvekillerinin çeşitli meclis oturumlarındaki görüşleri, plan ile ilgili meclis tartışmaları, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının ekonomik ve sosyal hedeflerine yer verilmektedir. Ayrıca, planda belirlenen hedeflerle ilgili basında yer alan tartışmalar, eleştiriler ve meclis tutanaklarının da yardımıyla dönemin gelişmeleri analiz edilmektedir. Ayrıca 1962 yılında düzenlenen Sanayi Kongresi'ndeki tartışmalara da değinilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında imalat sanayindeki gelişmeler ve planın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.

Son bölümde ise meclis tutanakları ve basında yer alan haberlerin ışığında genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA SANAYİLEŞME POLİTİKALARI (1963 -1967)

1.1. Planlı Kalkınmaya Geçişte Etkili Olan Faktörler

Türkiye ekonomisi 1950-1960 döneminde istikrarsız, sürdürülebilirlik koşullarını taşımayan bir büyüme gerçekleştirmiştir. 1954 yılına kadar, elverişli iç ve dış şartların bir araya gelmesi nedeniyle ekonomide yapısal değişimler görülmüştür. Ancak 1954 yılından itibaren üretimdeki yavaşlama, dış ödeme açıkları diğer bir ifadeyle döviz dar boğazı yaşanması, enflasyon ile bunalım dönemine neden olmuştur. Türkiye'nin iç ve dış kaynaklarını zorlayarak dengesiz, koordinasyonsuz bir kalkınma çabası sürdürmesi, etkin kaynak kullanımını gerçekleştirememesi, istikrarı sürdürememesi o dönemde yaşanan ekonomik bunalımın nedenleri arasında yer almıştır.²⁶

1954-1961 dönemi, liberal bir dış ticaret rejimi ile dış dengenin sağlanamadığı, dış ticaret kontrollerinin yapıldığı, ticaret açıklarının alınan önlemlere rağmen kapatılamadığı yıllar olmuştur. 1961 sonrasında da ekonomik yapıya ve iktisat politikalarına egemen olmaya devam edecek olan bu özelliklerin izleyen dönemlerden farkı, ekonomik gelişmenin plansız, programsız günü gününe yönlendirilmesidir. 27.05.1960 sonrasında, planlı bir iktisat politikası anlayışına

²⁶ Şahin, a.g.e., s.133.

yönelerek ekonomiyi canlandırma çabaları 1962 yılında olumlu sonuçlarını göstermeye başlamıştır.²⁷

Planlı kalkınmaya geçiş dönemi öncesinde, 1950-1960 yılları arasında, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez serbest seçimle iktidarı kazanan Demokrat Parti'nin siyaset ve ekonomi politikalarına değinmemiz yerinde olacaktır.

1.1.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Hükümet Programları

1924 ve 1930 yıllarında çok partili demokratik yaşama geçmeyi deneyen Türkiye, bu girişimlerde başarısız olunca, özellikle 1930 yılından sonra iktidarı elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi devlet ile özdeşleşmiştir.²⁸ 1937 yılında parti ilkeleri, anayasaya girince bu süreç en üst noktada yaşanmaya başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 1938 yılında hayatını kaybedince yerine İsmet İnönü geçmiştir. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı başladığında, İsmet İnönü eski devrin küskünlerini de etrafında toplayarak, savaş günlerinin yıkıcılığı yanında olası bir karmaşanın çıkmasına engel olmuştur.²⁹ Savaşın özellikle ekonomiyi kötü yönde etkilemesi, büyük kentlerde karaborsacılığın ortaya çıkması, sermayenin belirli ellerde toplanmasını kolaylaştırmıştır. Kırsal kesimde, genç nüfusun savaş nedeniyle silah altına alınması çiftçinin üretimini düşürmüştür. Büyük toprak sahipleri üretimi kendileri kontrol etmeye başlamış, artan talep karşısında üretimdeki daralma enflasyonu ve hayat pahalılığını arttırmıştır. O dönemde iktidarın önlem olarak düşündüğü çözümlerden ilki Varlık Vergisi olmuştur. Ağır vergileri ödeyemeyen bazı işadamları Aşkale'ye gönderilerek, taş kırma gibi işlerde amele olarak kullanılmıştır. Keyfi uygulamalara

²⁷ Boratav, **a.g.e.**, s.109.

²⁸ Mete Tunçay, "Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, 1983, s. 2021.

²⁹ Tefvik Çavdar, "Serbest Fırka", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, 1983, s. 2060.

sebeup olan vergi uygulamaları kentte yaşıayanların iktidara cephe almasına neden olmuştur. Aynı süreçte Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile büyük toprak sahiplerinin toprakları bölünerek, küçük çiftçiye destek sağlanması düşünülmüştür. Ancak bu kanun, devletin Türkiye'deki arazilerin yüzde 70'inden fazlasına sahip olduğunu bilinen toprak sahiplerini muhalif bir tutum izlemeye yönlendirmiştir.³⁰

Bu gelişmelerin de etkisiyle İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türkiye'de demokrasi isteği artık yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Öte yandan dünyadaki gelişmeler de Türkiye'nin demokrasi taleplerini destekler niteliktedir. TBMM içindeki muhalif tutumlar özellikle 1945 bütçe görüşmelerine yansımıştır. Atatürk döneminin son başbakanı Celâl Bayar, Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Yusuf Hikmet Bayur ve Emin Sazak bütçeye red oyu vermişlerdir. Asıl kırılma ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşülürken ortaya çıkmıştır. Tasarımın 17. ve 21. maddeleri tartışılırken Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Emin Sazak sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu yasanın görüşüldüğü günlerde Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan, CHP Grubu'na Dörtlü Takrir adlı bir önerge vermişlerdir. Önerge ülke ve parti yönetiminde özgürlükçü bir anlayış içeren düzenlemeler yapılmasını öngörmektedir. Ancak dörtlü Takrir 12.06.1945 tarihinde reddedilmiştir. Bunun üzerine, Menderes ve Köprülü Vatan Gazetesi'nde Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına karşı o güne değin örneğine rastlanmayan sertlikte yazılar yazmaya başlamışlardır. 1945 yılının Eylül ayında Menderes, Koraltan ve Köprülü partiden ihraç edilmişlerdir. Aynı gruptan olan Celâl Bayar ise önce milletvekilliğinden sonra da Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etmiştir. İnönü tarafından Çankaya Köşkü'ne çağrılan Celâl Bayar, cumhurbaşkanından gerekli desteği aldıktan sonra³¹ 7.01.1946 günü Demokrat Parti'yi kuranlar arasında yer almıştır.

³⁰ Tefvik Çavdar, **a.g.m.**, s. 2062-2063.

³¹ **A.g.m.**, s. 2064-2065.

14.05.1950 günü yapılan seçimler Türkiye'de tek parti devrini sona erdirmiştir.³² 1923 yılından o zamana kadar tek başına ülkeyi idare eden Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı seçim sonucunda Demokrat Parti'ye devretmiştir. Seçim sonuçlarına göre Demokrat Parti yüzde 52.7 oy alarak 408 milletvekilliği kazanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi yüzde 39.4 oy oranıyla 69 milletvekili ile temsil edilme hakkını kazanmıştır. Millet Partisi 1, bağımsızlar 9 milletvekiline sahip olmuşlardır. Atatürk'ten sonra yaklaşık 12 yıldır cumhurbaşkanlığı görevinde bulunan İsmet İnönü artık anamuhalefet partisinin lideridir. 22.05.1951 günü açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Refik Koraltan başkanlığa seçilmiştir. Aynı oturumda yapılan cumhurbaşkanlığı oylamasında Demokrat Parti Genel Başkanı İzmir milletvekili Celâl Bayar 453 milletvekilinden 387 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü cumhurbaşkanı seçilmiştir. Demokrat Parti Aydın Milletvekili Adnan Menderes hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Aynı gün Menderes kendisinin birinci, cumhuriyetin ise 19. hükümetini kurmuştur.³³ 9.06.1951 tarihinde Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Adnan Menderes'i genel başkanlığa seçmiştir. Bu gelişmeler sonucunda uzun yıllar ülkeyi kendi otoritesi ile yöneten iktidar, tamamen serbest, hür ve hilesiz bir seçim ile yerini bir başka partiye bırakmıştır. Bu yüzden 1950 seçimleri cumhuriyet tarihimize "Beyaz Devrim" adıyla geçmiştir.

İkinci Dünya Savaşı boyunca başarılı bir biçimde yürütülen tarafsızlık politikası, uygun dış ticaret ilişkilerinin gelişmesine neden olmuştur. Bu nedenle Demokrat Parti iktidarı ilk yıllarında dış kredi kaynakları bulmada başarılı olmuştur. Ayrıca savaş boyunca Merkez Bankası rezervleri de altın ve döviz bakımından iyi bir seviyeye ulaşmıştır. Kore'ye asker gönderilmesi ve böylece NATO'ya giriş vizesinin alınması, uluslararası koşulları Türkiye'nin lehine çevirmiştir. Tarım ürünlerinin dış pazarda uygun fiyatlardan müşteri bulması ve Marshall Planı çerçevesinde dışarıdan

³² Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996, s.80–128.

³³ **Milliyet**, 23.05.1951, s.1,5.

gelen para bu ilk dönemde ciddi bir iktisadi rahatlığa neden olmuştur. Tarımda makineleşme sağlanmış, karayolları politikasına hız verilmiştir.³⁴

Demokrat Parti döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya Bankası raporları çerçevesinde hazırlanan iktisadi programlar ile liberal bir ekonomik anlayışın tüm alanlarda etkili olmasına çalışılmıştır. Ancak Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin de büyümesi sağlanmış, özel girişimciler desteklenmiştir. Hammadde ve ara malı transferinin Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile yapılması sağlanmıştır. Tarım kalkınmanın en önemli aracı olarak görülmüş, bir taraftan uygun fiyatta pazar politikası, bir taraftan da çağdaş girdiler kullanılması yoluna gidilmiştir.³⁵

1950 seçimleri sonrasında ülkede yaşanan olumlu ekonomik gelişmeler, İkinci Dünya Savaşı yıllarının üzerinden çok az bir süre geçmesi nedeniyle büyük öneme sahip olmuştur. Muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi, 1950-1954 yılları arasında özellikle ekonomik anlamda Demokrat Parti icraatlarına eleştiriler getirmiş, ancak çözüm önerileri sunamamıştır. Bu koşullar altında gidilen 02.05.1954 seçimlerinde Demokrat Parti gücünü iyice arttırmıştır. Demokrat Parti 5.1 milyon oy alarak, Türkiye Cumhuriyeti genel seçimleri tarihinde o dönem itibariyle en fazla oyu tek başına almıştır. Partinin aldığı oy miktarı toplam oyların yüzde 57,5'lik kısmı olmuş, 502 milletvekilliği kazanılmıştır. 3.1 milyon oy olan diğer bir ifadeyle toplam oyların yüzde 35,2'sini alan Cumhuriyet Halk Partisi sadece 31 milletvekili çıkarabilmiştir.³⁶ Arada sadece 2 milyon oy fark olmasına rağmen milletvekili sayıları arasında bu kadar fark olmasının nedeni, 1950 seçim kanunu değişikliğinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin değişmesini istemediği çoğunluk sistemidir. Seçimlerde bu sonuçların ortaya çıkmasının ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi 17.05.1954 tarihinde açılmıştır. Celâl Bayar 513 milletvekilinin katıldığı oylamada 486 oy alarak bir defa daha cumhurbaşkanlığına seçilmiş, Adnan Menderes üçüncü kabinesini

³⁴ Tefik Çavdar, **a.g.m.**, s. 2068.

³⁵ **A.g.m.**, s. 2068.

³⁶ **Milliyet**, 4.05.1954, s.1, 7.

kurmuştur. İkinci iktidar döneminde (1954-1957), iktidar ile muhalefet arası gerilimler yaşanmış, ekonomide olumsuz gelişmeler görülmüştür. 1950-1954 aralığındaki konjonktürün değişmesi ekonomik gerilemenin temel sebebi olarak değerlendirilebilir. İktidar baskılarını daha da arttırmış, parti içindeki anlaşmazlıklar partinin bölünmesine ve 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisi'nin kurulmasına yol açmıştır.

Ekonomide yaşanan darboğaz ve siyasi çalkantılar nedeniyle Demokrat Parti seçimleri bir yıl önceye almıştır. 27.10.1957 günü yapılan seçimler iktidarı zayıflatmış, muhalefeti güçlendirmiştir. Seçimler öncesinde muhalefetin seçimlere bir cephe halinde girmesini engelleyen Demokrat Parti, yine de oy kaybından kurtulamamıştır. Sonuçlara göre Demokrat Parti yüzde 47.9 oyla 424 milletvekili çıkarmıştır. Bu milletvekili sayısında çoğunluk sisteminin etkisi büyüktür. Muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi ise oyların yüzde 41.1'ini alarak 178 milletvekili çıkarmıştır.³⁷ 1950 ve 1954 seçimlerinden sonra ilk defa muhalefetin oyu iktidarın sahip olduğu oy miktarını geçmiştir. Muhalefete göre Demokrat Parti artık azınlığın iktidarıdır.³⁸

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kasım ayında açılmış, Celâl Bayar 610 milletvekilinden 413 Demokrat Parti milletvekilinin katıldığı oylamada 413 oy alarak üçüncü defa cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Adnan Menderes beşinci hükümetini kurmuştur. 1957 seçimlerinden sonra siyasi ortamda sertlik günden güne daha da artmaya başlamıştır. 1958 yılında, dış ödemeler dengesindeki yaşanan bozulma alınan dış borçları ödenemez hale getirmiştir. Türkiye'nin o dönemde borçlandığı ülkeler arasında kurulan bir konsorsiyum ile varılan anlaşma sonucunda 4.08.1958 tarihinde ekonomik istikrar önlemleri yürürlüğe girmiştir. Yapılan devaülasyon ile Türk Lirası'nın değeri yeniden belirlenmiş, doların fiyatı 2.80 liradan 9.02 liraya çıkmıştır. Bu önlem dış ödeme dengesini biraz olsun sağladıysa da, yaşanan ekonomik durgunluk, zamları, işsizliği ve iflasları da beraberinde getirmiştir. 1958

³⁷ **Milliyet**, 29.10.1957, s.1, 7.

³⁸ Tevfik Çavdar, **a.g.m.**, s. 2069.

yılının.08.ayı, Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi gruplarının karşılıklı bildirimleri ile geçmiştir. İhtilal sözleri gündemde yer almaya başlamıştır. Demokrat Parti lideri ve Başbakan Adnan Menderes 12.10.1958 tarihinde Manisa'da yaptığı konuşmada, muhalefetin yarattığı kin ve husumet cephesine karşı bir Vatan Cephesi kurulması gerektiğini vurgulamış, radyolardan Vatan Cephesi'ne katılanların adları okunmaya başlamıştır. Bu arada 1958 yılı başlarında Kıbrıs adasında bulunan İngiliz askerler Türkler'e ateş açınca büyük bir tepki ortaya çıkmıştır. Haziran ayında İstanbul'da 300 bin kişilik bir miting yapılmış ve Türkiye'nin isteği güçlü bir biçimde vurgulanmıştır: “*Ya taksim, ya ölüm*”.³⁹ 19 Şubat 1959 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması ile sorun bir süreliğine aşılmıştır. Anlaşma sonucunda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak 16.08.1960 tarihinde kurulması sağlanmıştır. Başbakan Menderes bu antlaşma için Londra'ya giderken uçağı düşmüş, kendisi kazadan kurtulmuştur. Ekonomide ve dış politikada yukarıdaki gelişmeler yaşanırken, iç politikada muhalefete yönelik baskılar da artmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi başta olmak üzere muhalefete destek veren birçok gazete kapatılmıştır. Mayıs 1959'da Cumhuriyet Halk Partisi lideri İsmet İnönü Uşak'ta saldırıya uğramıştır.⁴⁰ Türkiye bu kargaşa ortamı içersinde 1960 yılına doğru ilerlerken 31.07.1959'ta Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik başvurusunda da bulunmuştur.

1.1.2. Demokrat Parti'nin Ekonomi Politikaları ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kuruluşu

1950 yılından sonraki dönemde yeni bir ekonomi politikası uygulamaya konmuştur. Bu döneme liberal ekonomi adı verilmesine ve başlangıçta devletin rolünün daraltılması amaçlanmasına rağmen, kamu harcamalarının GSMH içindeki

³⁹ **Milliyet**, 9.06.1958, s.1, 5.

⁴⁰ **Milliyet**, 1.05.1959, s.1, 5.

payında önemli bir azalma olmamıştır. Ancak kamu harcamaları içinde altyapı yatırımlarının payı büyük oranda artmıştır. 1950 yılından 1954 yılına kadar geçen sürede gayri safi milli hasıla yıllık artış hızı ortalama yüzde 9 olmuştur. Kişi başına düşen gelir ise yüzde 5,8 oranında artmıştır. 1954-1961 döneminde ise gayri safi milli hasıla yıllık artış hızı yüzde 4,2 olurken, kişi başına düşen gelir binde 8 oranında artış göstermiştir. 1950-1954 döneminde tarım sektörü yıllık ortalama yüzde 7 oranında büyürken, sanayi sektörünün büyüme hızı yüzde 8,9 olmuştur. 1954-1961 döneminde ise tarım sektörü yüzde 1,6 büyürken, sanayi sektörü yüzde 10,1 oranında büyümüştür.⁴¹

Bu dönem, Türkiyenin dağınık bir şantiye görünümü kazandığı, bir "dinamik dengesizlikler çağı" olarak da isimlendirilebilir.⁴² Ulaştırma, sulama yatırımlarının ve tarımsal destekleme politikalarının katkısı, kısmen de olumlu dış ticaret konjonktürünün etkisiyle tarım kesimi güçlenmiş, iç pazarın entegrasyonu artmıştır. Sonuçta piyasa ekonomisinin gelişmesine ve güçlenmesine fırsat verilmiştir. Uygulanan liberal politikalar sonucu oluşan dış ödeme dar boğazını aşabilmek ve kamu açıklarını kapatabilmek için 4 Ağustos 1958'de hükümet bir istikrar programı uygulamaya koymuştur.⁴³

1950-1960 dönemi altyapı yatırımcılığı dönemi olarak da isimlendirilebilir. Önemli karayolları, su, liman, enerji projeleri bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu dönemde kamu harcamalarının önemli miktarda artması yıllık bütçelerin orta ve uzun dönemli politika ve dengelere oturtulması ihtiyacını doğurmuştur. Diğer bir ifadeyle, ekonomideki makro kararların uyumu ve koordinasyonu sorunu ortaya çıkmıştır. Türkiyede iktisat politikalarında tutarlılığın sağlanması ve dış destekle

⁴¹ Nazif Ekzen, **Türkiye Kısa İktisat Tarihi**, 1946'dan 2008'e, İliştirilmiş Ekonomi, IMF-Dünya Bankası Düzeninde 62 Yıl, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2009, s.35.

⁴² Ergün Günçe, "*Türkiye'de Planın Dünü, Bugünü, Yarını*", Türkiye'de Planlı Gelişimin Yirmi Yılı 1960-1980, ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981, Özel Sayı, Ankara, s.123.

⁴³ DPT, **1960 Öncesi Dönemde Planlama**, <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>, Erişim Tarihi: 11.07.2009.

uyumlu yürütülmesini isteyen uluslararası kuruluşlar da koordinasyon ve makro planlama düşüncesini bu dönemde gündeme getirmişlerdir.⁴⁴

Demokrat Parti 1950 yılında iktidarı teslim aldığında özel teşebbüse dayalı, devletçiliği ret eden ve planlamaya çok soğuk bakan bir iktisadi kalkınma anlayışına sahiptir. DP iktisadi kalkınma konusunda kritik sektör olarak sanayi yerine tarımı tercih ederken, özel girişimciliği kamuya tercih etmekte, iç kaynaklara dayalı bir kalkınma stratejisi yerine dış kaynaklara bağımlı bir kalkınma yolunu hedeflemektedir. Uluslararası ilişkilerde de ABD ön plana çıkarılmıştır. Dönemin başlarında DP planlamaya koyu bir rejimin aracı olarak bakmakta, planlamayla komünizim özdeşleştirmektedir.⁴⁵

Ancak 1950’li yılların ortalarından itibaren ortaya çıkan bütçe açıkları, hızla artan dış borçlar, verilen sübvansiyonlar ve yanlış yatırımlar ekonomiyi hızla enflasyonist bir sürece yönlendirmiştir. Ödemeler dengesinde de önemli açıklar ortaya çıkmıştır. 1950’li yılların sonuna doğru DP kamu kuruluşlarını özel sektöre devretmek bir yana, yeni KİT’ler kurmaya başlamıştır. Liberal söylemlerle iktidara gelen DP ekonomiyi devlet müdahalesini artırmıştır.

1950’lerden itibaren; ilk başlarda dokuma, tütün, gıda, dericilik, seramik sanayi gibi nispeten basit teknoloji ile çalışan sektörlerde görülen gelişmeyi, 1950’li yılların ikinci yarısında, bunların yanı sıra, ağırlıkla özel yabancı sermayenin el attığı ve/veya lisans anlaşmalarının sağladığı teknoloji transferi yardımıyla ilaç, kimya, tarım araçları, otomotiv, elektrikli makine gibi dayanıklı tüketim mallarındaki yoğunlaşma izlemiştir.⁴⁶

Ekonomik kalkınmayı büyük ölçüde uluslararası finans kurumlardan sağladığı dış kaynaklarına bağlayan DP, ekonomik krizden çıkış yolu olarak yine bu kuruluşların kaynaklarına yönelmiştir. Böyle bir ortamda uluslararası finans

⁴⁴ DPT, **a.g.e.**, Erişim Tarihi: 11.07.2009.

⁴⁵ Seriyeye Sezen, **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama**, Ankara:TODAİE Yayın No: 293, 1999, s.165-166.

⁴⁶ Mustafa Sönmez, “75 Yılın Sanayileşme Politikaları”, **75 Yılda Çarklardan Chip’lere**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, Nisan, 1999, s.11.

kuruluşları verdikleri kredilerin hangi yatırımlara gittiğini görmek istemekte ve ülkenin bir plan hazırlamasını önermektedir.

Bu telkinlerin de etkisiyle 1958 yılında plan hazırlıklarını yürütmek üzere bir Koordinasyon Bakanlığı kurulmuştur. Bir planlama uzmanı olan J. Tinbergen başkanlığında bir ekip Ankara’da çalışmaya başlamıştır.⁴⁷ Tinbergen ve yardımcısı Koopman ilk iki planın hazırlamasında doğrudan sorumluluk üstlenmemiş; planı kendileri kaleme almamış, kalkınma stratejisini yazmamışlardır. Özellikle, birinci planın hazırlanmasında Tinbergen’in elle tutulmayan, kağıda dökülmeyen başka bir katkısı vardır ki, belki de bu planlar için hepsinden önemlidir: Güven aşılacak, özgüveni arttırmak, yapılanların doğru olduğu inancını güçlendirmektir.⁴⁸

Ekonomide bu gelişmeler yaşanırken 27 Mayıs 1960 tarihinde askerler yönetime el koymuşlardır. 27 Mayıs öncesi toplumsal muhalefetin ve aydın eleştirilerinin düşünce birikimi askerlere de yansımış ve CHP’nin “İlk Hedefler Beyannamesi”nde somutlaşan eleştirileri, askerler de benimsemişlerdir. 27 Mayıs sonrasında hazırlanan anayasadan önce de, 5 Ekim 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur.⁴⁹

Devlet Planlama Teşkilatı’nın kuruluş yılları ve özellikle ilk planın hazırlandığı günler Türkiye’de tesadüfen bir araya gelmiş genç bir kadronun ülke kaderine el birliği ile sahip çıktığı nadir zamanlardan biridir. 5 Ekim 1960 tarihinden önce, çeşitli yerlerde, kurulacak planlama teşkilatının nasıl olması gerektiği konusunda birbirinden bağımsız çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan biri, 27 Mayıs askeri hareketinin başlangıcındaki güçlü kişi Alparslan Türkeş’in hazırlamakta olduğu tasarı, diğeri ise 27 Mayıs’tan önce İstatistik Genel Müdürü

⁴⁷ Y. Hershlag Zivi, **Türkiye’de İktisadi Planlama**, Çev: Savaş Akat, İstanbul:İktisadi Araştırmalar Vakfı, 1968, s.2-4.

⁴⁸ Ergun Türkcan, “Türkiye’de Planlamanın Kuruluşu ve Birinci Plan, Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl 1963-1967”, **Atilla Sönmez’e Armağan: Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 2010, s.102.

⁴⁹ Necat Erder, Atilla Karaosmanoğlu, Ayhan Çilingiroğlu, Atilla Sönmez, **Planlı Kalkınma Serüveni: 1960’larda Türkiye’de Planlama Deneyimi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.7.

olan ve 27 Mayıs'tan sonra Devlet Bakanlığı'na atanan Şefik İnan'ın hazırladığı tasarıdır.⁵⁰

27 Mayıs ile birlikte yapılmış bir temel tercih gibi görünen “Planlı Kalkınma”, “Karma Ekonomi”, “İthal İkamesi” politikaları gerçekte Türkiye tarafından 1958 devalüasyonu ile benimsenmiş olan tercihler olmuştur.⁵¹

Devlet Planlama Teşkilatı çalışanları kuruluş döneminde 27 Mayıs'ın da etkisiyle kaotik bir ekonomi yönetimi ile karşı karşıya kalmıştır. O zamanki kadro birkaç görevi birlikte yürütecektir. Bu görevler şu maddeler halinde sıralanabilir:

- Öncelikle plan metodolojisinin geliştirilmesi gereklidir. Daha önce yapılmış bir plan olmaması nedeniyle faydalanılabilecek bir döküman bulunmamaktadır.
- Ekonomi ile ilgili sistematik bilgiler, bilimsel araştırmalar yoktur. Bilgilerin toplanması, metodolojinin geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir.
- Yardımcı elemanların büyük çoğunluğu üniversitelerden yeni mezun olmuş gençlerden oluşmaktadır. Yetiştirilmeleri ve plancı olabilmeleri sağlanmalıdır.
- Devlet başkanı, bazen ilgililer, bazen de dönemin basını tarafından, başlanmış bazı projeler hakkında beyanlarda bulunmaya zorlanmaktadır.
- Proje denildiğinde sadece mühendislik hesaplamaları anlaşılmaktadır. Ekonomik ve mali incelemeler yapılmamaktadır.
- Otorite boşluğu söz konusudur. Kimse karar alma sorumluluğunu taşımak istememektedir.⁵²

⁵⁰ Ergun Türkcan, “Ayhan Çilingiroğlu'nun Hatıralarında Planlama'nın Kuruluşu”, **Atilla Sönmez'e Armağan: Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 2010, s.127.

⁵¹ Nazif Ekzen, **a.g.e.**, s.41.

Planlama girişimlerinin olduğu dönemde en üst yönetici olarak önce devlet başkanı, sonra cumhurbaşkanı olan Cemal Gürsel bulunmaktadır. Daha sonra, 1960'lı yılların ikinci yarısında, cumhurbaşkanı olan Cevdet Sunay ile 1980'li yıllara girilmiştir. İsmet İnönü, Süleyman Demirel dönemin başbakanları arasında yer alırken, Suat Hayri Ürgüplü'nün de kısa süren hükümeti dönemin idari kadroları arasında yer almıştır.

1.1.3. 27 Mayıs 1960 Darbesi

İktidar ve muhalefet arasındaki kavga 1960 yılından itibaren şiddetlenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı'nın yurt gezileri engellenmek istenmiş, muhalif yazarlar tutuklanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'ni ihtilal hazırlığı içerisinde olmakla suçlayan iktidar,⁵³ Nisan ayında basın ve muhalefeti soruşturmak amacıyla gazete kapatmaktan, muhalif düşüncede olanları tutuklamaya kadar geniş yetkilere sahip bir Tahkikat Komisyonu'nu 27 Nisan 1960 günü kurmuştur. Bunun karşısında mecliste söz alan muhalefet lideri İsmet İnönü bunun demokratik rejim yolundan çıkıp bir baskı rejimi yoluna girmek olduğunu belirtmiş ve şu cümleyi söylemiştir: “*Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam.*”. İnönü'ye 12 oturum Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantılarına katılmama cezası verilmiştir. Olaya tepki gösteren Cumhuriyet Halk Partisi Grubu meclisten zorla çıkartılmıştır.⁵⁴ 28-29.04.1960 tarihlerinde İstanbul ve Ankara'da üniversite öğrencileri olaylı gösteriler düzenlemişlerdir. Olayların şiddetle üzerine gidilerek, iki şehirde de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Aynı süreçte Demokrat Parti'li gençler 5.05.1960 günü parti liderine

⁵² Ergun Türkcan, **a.g.e.**, s.148.

⁵³ Cumhuriyet, **Cumhuriyet'in Seksen Yılı**, İstanbul, 2003, s.203.

⁵⁴ **A.g.e.**, s.203.

bağlılıklarını ifade etmek ve iktidara destek olmak için Ankara Kızılay Meydanı'nda bir gösteri düzenlemişlerdir.⁵⁵

Ülkede karışıklığın gitgide artması, sokaklarda çatışmaların yaşanması, iktidar-muhalefet arasındaki sertlik 27 Mayıs 1960 sabahı, Kurmay Albay Alpaslan Türkeş tarafından Ankara Radyo'sundan okunan bildiri ile son bulmuştur. Milli Birlik Komitesi, Türk Silahlı Kuvvetleri adına ülke yönetimine el koymuştur. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, komitenin başına geçmiş, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan ve Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere Demokrat Partililer tutuklanmıştır. Anayasa ve parlamento feshedilmiş, siyasi faaliyetler askıya alınmıştır. Demokrat Parti, 29 Eylül 1960 tarihinde kapatılmıştır.⁵⁶

1.2. Kalkınma Planı Öncesinde Milletvekillerinin Çeşitli Meclis Oturumlarındaki Görüşleri

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanması öncesinde farklı tarihlerde gerçekleşen TBMM oturumlarında çeşitli görüşleri yansıtan konuşmalarda öne çıkan noktalar aşağıda planın lehindeki görüşler ve plana yönelik eleştirel görüşler başlıkları altında belirtilmektedir.

1.2.1. Planın Lehindeki Görüşler

Planın lehindeki görüşler; geri kalmış bölgelerin kısa dönemde kalkınabilmesi için devletin programlı, planlı bir şekilde çalışması gerektiği, plan faaliyetlerinin görüşlere uymadığı takdirde yeniden gözden geçirilmesi, plan hedeflerine ulaşıncaya kadar devletin ekonomiye müdahale etmesi, devletin özel sektöre yol

⁵⁵ Can Dündar & Bülent Çaplı, **İsmet Paşa**, Ankara: İmge Kitabevi, 2006, s.95-96.

⁵⁶ **Milliyet**, 30 Eylül 1960, s.1, 5.

göstermesi, yatırım önceliklerinin sektörler itibariyle belirlenmesi, Devlet Planlama Teşkilatı'nın objektif esaslarla planlama tekniğine uygun çalışması, o dönemin şartlarında plansız kalkınmanın güç olduğu, idari yapının yeniden gözden geçirilmesi gerektiği gibi başlıklar altında toplanmıştır. Aşağıda çeşitli tarihlerde meclis oturumlarında yapılan konuşmalarda planın lehinde olan görüşlere yer verilmiştir.

16 Şubat 1962 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin kırkyedinci birleşiminde 1962 yılı bütçesi konusunda Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu adına söz alan İstanbul milletvekili Ahmet Oğuz konuşmasının bir bölümünde geri kalmış ülkelerin kısa dönemde üretimde verim artışları ile kalkınabilmesi için doğru bilgilere, uyumlu çalışmaya, tutarlı bir sisteme sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu hedeflere ulaşılması için de devletin programlı ve planlı bir şekilde çalışması gerekmektedir. Planlı kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla kurulan Devlet Planlama Teşkilatı hükümetlere gerçekleri yansıtan bir yol gösterici olmalıdır. Oğuz'a göre; her başlangıç aşaması çeşitli güçlükleri içermektedir. Bu nedenle; Devlet Planlama Teşkilatı'nın faaliyetleri sürdürülürken, süreçle ilgili kamuoyuna da bilgi verilmesi gerekmektedir. Teşkilatın realist, yapıcı ve uygulama fırsatı olan konuları öncelikle ele alması doğru olacaktır. Ayrıca teşkilat hükümet politikalarının uygulayıcısı olmalıdır. Teşkilat çalışanlarının plan konusunda deneyimli kişi ve kurumların görüşlerini de almalıdır. Oğuz planlama teşkilatı konusunda hükümeti şu sözlerle uyarmaktaydı:

“Özellikle işaret edelim ki, Planlama Teşkilâtı bir gaye değil, hükümetlerin taayyün etmiş programlarını bir tatbik vasıtası olmaktan ileri gitmemelidir.”⁵⁷

17 Şubat 1962 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin kırksekizinci birleşiminde Adalet Partisi Grubu adına söz alan İstanbul milletvekili Ferruh Bozbeyli de Devlet Planlama Teşkilatı'nın çalışmalarını yerinde bulduklarını, fakat gerekirse çalışmaların tekrar gözden geçirilmesini talep edeceklerini belirtmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1962 yılı için yaptığı devlet yatırımları tahmini 8

⁵⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 16.02.1962, s.392-401.

milyar 434 milyon olmuştur. Bu rakam o dönemki gayri safi milli hasılanın yüzde 16'sından büyük bir değeri yansıtmaktadır. Bozbeyli'ye göre planlanan yatırım miktarı yeterlidir. Bozbeyli'nin şu sözü Adalet Partisi'nin uygulamaları takip ettiğinin bir göstergesiydi:

“İktisadi huzur ve istikrarın sağlanması şartıyla kuruluşunu faydalı bulduğumuz Planlama Teşkilâtının hazırlıkları partimizin görüşlerine uymadığı takdirde uygulamanın yeniden revizyona tâbi tutulmasını talep etmemiz doğaldır.”⁵⁸

Aynı oturumda 1962 yılı bütçesinin tümü üzerinde söz alan Cumhuriyet Halk Partisi Bolu milletvekili Zeki Baltacıoğlu ekonomik kalkınma için öncelikle sermaye ve yatırım hacminin artırılması, yatırımların en verimli ve faydalı alanlara yönlendirilmesi, ödemeler bilançosu açıklarının ekonomik kalkınmayı engellememesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca tüm bu koşulların sadece genel ve rasyonel bir planlama ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Baltacıoğlu'na göre az gelişmiş ülkelerde ve dolayısıyla o dönemin Türkiye'sinde iktisadi planlamanın sürekli ve disiplinli olması gerekmektedir. İstenilen hedeflere ulaşıncaya kadar devlet ekonomiye müdahale etmelidir. Aynı zamanda özel sektöre de yol gösterici bir rol üstlenilmelidir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın belirlediği yüzde 7 kalkınma hızının gerçekleştirilmesi için kamu tasarrufları arttırılmalıdır. Baltacıoğlu'nun şu sözleri Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin yeniden düzenlenmesi gereğini de ortaya koymaktaydı:

“...Bunun için müteaddit defalar mesul şahıslarca ifade edildiğine göre Devlet İktisadi Teşebbüs ve teşekküllerinin ıslahı başta gelen tedbirlerdendir. Bu sahada büyük israf ve kayıplara sebep olan dağınkılığın izalesi, bu müesseselerin yatırım ve faaliyetlerinin ciddi bir planlamaya tâbi tutulması gerekmektedir. Devletin bu sahada yatan 50 milyar liralık yatırımına karşılık normal amortisman ve kârın ayrılabilmesi halinde ciddi tedbirlere girişilmesi mümkün olabilecektir.”⁵⁹

⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 17.02.1962, s.428.

⁵⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 17.02.1962, s.440.

1962 yılı bütçesinin görüşüldüğü aynı oturumda karma bütçe komisyonu sözcüsü Cumhuriyet Halk Partisi Ankara milletvekili İlyas Seçkin söz almıştır. Seçkin, Planlama Teşkilatının kurulması fikrinin yeni olmadığını, 91 sayılı kanunla kurulduğu ve İkinci Cumhuriyet Anayasası'nda da yer aldığını belirtmektedir. Teşkilatın görev ve sorumlulukları anayasada ve kuruluş gerekçesinde de yer almaktadır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde başkana bağlı bütçe bürosu, cumhurbaşkanına bağlı müşavirler heyeti, Almanya ve İngiltere'de maliye bakanlığına bağlı kuruluşlar, Hindistan'da başbakanlığa bağlı benzeri kurumlar kurulmuştur. Seçkin'in şu sözleri Devlet Planlama Teşkilatı'nın hükümetin kararlarına bir engel oluşturmadığını yansıtmaktaydı:

*“Devlet Planlama Teşkilâtı bâzılarının zannettiği gibi, Hükümetin, bâzı kararlarına mâni olan bir teşkilât da değildir. İyi ve kötü işlemeden ilgili bakan ve Hükümet sorumludur. Hükümet icraatına ancak faydalı olur. O icraata hiçbir şekilde hükmedemez, hükmetmemelidir. Ve şimdiye kadar böyle bir tahakküm zihniyeti ile vazife gördüğü müşahede olunmamıştır.”*⁶⁰

Dönemin Planlama Teşkilatı'nın kararları dört bakan ve dört planlamacıdan oluşan Yüksek Planlama Kurulu'na verilmektedir. Teşkilatın kendi kendine karar vermesine imkan yoktur, hükümete tavsiyelerde bulunmaktadır. Hükümet ise bu tavsiyeleri isterse yerine getirmekte, istemezse dikkate almamaktadır. Seçkin yaptığı konuşmasındaki bu bölümle, Planlama Teşkilatının hükümet dışı bir organ olmadığını ifade etmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı talepleri, ihtiyaçları imkanlara göre düzenleyen bir inceleme kuruldur. Bu nedenle teşkilatın büyük bir özenle çalışması gerektiğini Seçkin şu cümleleriyle ortaya koymaktaydı:

“Çok dikkatle çalışmak ve her yeni kuruluş gibi ihtimamla bakılmak lâzımdır. Her yeni kuruluş gibi görev ve yetkilerinin genel devlet nizamı içindeki sınırları zamanla ve uygulamalarla ortaya daha belirli olarak çıkacaktır. Başlangıçta iyi niyetli olduğundan emin bulunduğumuz, reaksiyonları, şimdiye kadar

⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 17.02.1962, s.477-478.

bu metotlarla çalışmaya ünsiyet edemeyişimizde aramak lâzımdır. Ancak şurasını da ehemmiyetle ifade edelim ki, Planlama Dairesi de, memleket realitelerine arkasını çevirerek plâtonik ilim verileriyle meşgul olmaz. Onun için bu realite göz önünde bulundurulmak suretiyle nazariyeci ve tatbikatçıların eşit sayıda yer alması temin olunmuştur. Bu eşitlik ileride de bozulmadan yürütülmelidir.”⁶¹

18 Şubat 1962 günü meclis genel kurulunun kırksekizinci birleşiminde konuşan dönemin Maliye Bakanı ve CHP Çanakkale milletvekili Şefik İnan ise Devlet Planlama Teşkilatı'nın hükümetin müşaviri olduğunu, objektif esaslarla planlama tekniğe göre çalıştığını belirtmiştir. İnan'ın Devlet Planlama Teşkilatı'nın görevlerini belirttiği ve hükümetin emrinde müşavirlik yapması gerektiğini ifade ettiği cümleleri şu şekildeydi:

“(…) Plan Dairemizin Devlet Teşkilâtı içindeki yeri ve vazifesi de 91 sayılı Kanunla tesbit edilmiştir...

Devlet Planlama Teşkilâtının görevleri şunlardır:

a) Memleketin tabii, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tam bir şekilde tesbit ederek takibedilecek iktisadi ve sosyal politikasını hedeflerinin tâyininde Hükümete yardımcı olmak.

c) Hükümetin kabul ettiği hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli planları hazırlamak.

Görüyorsunuz ki, Devlet Planlama Teşkilâtı'nın vazifesi Hükümete yardımcı olmaktır. Hükümetçe tesbit edilecek hedeflere ki biz ona strateji diyoruz, planlı ulaştırmak için gerekli planları yapmak. Vazifesi bundan ibarettir. Devlet organları üstünde bir durumu yoktur. Bir kelime ile hükümetin emrinde müşavirlik yapmaktır.”⁶²

⁶¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Cilt 2, 17.02.1962, s.477-478.

⁶² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Cilt 2, 18.02.1962, s.495-496.

Aynı birleşimde söz alan CHP Niğde milletvekili Asım Eren planlama dairesinin istatistik bilgilerinin henüz zayıf olduğu bir dönemde devlete yüzde 100 rehber olabilecek bir teşkilat olmadığını ifade etmiştir. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Cilt 2, 18.02.1962, s. 513.

19 Şubat 1962 tarihinde yapılan oturumda Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına söz alan Gaziantep milletvekili Osman Orhan Bilen ayrıntılı konuşmasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları ve Devlet Planlama Teşkilatı'na yönelik görüşlerini ifade etmiştir. Bilen'e göre; anayasanın 41. maddesi, "İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak" konusunda devlete sorumluluk yüklemiştir. Anayasanın 40. maddesine göre de, "Devlet, özel teşebbüslerin, millî iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri" almakla yükümlüdür. Bundan başka, Anayasanın 129. maddesi, "Kalkınmanın plana göre yürütüleceği" esası konulmuş ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması bir Anayasa zorunluluğu haline getirilmiştir.

Bilen, az gelişmiş demokratik hiçbir ülkenin plansız kalkınabileceği iddiasında olmadığını belirtmektedir. Plan sayesinde, iktisadi ve kültürel kalkınmada, sektörler, bölgeler ve zümreler arasında dengesizlikler doğması önlenmektedir. Bu görüş neticesinde, planlamayı, kamu sektörüne, özel sektöre ve iktisadi, sosyal ve kültürel bütün faaliyetlere eşdeğer olarak görmek gerekmektedir. Ayrıca, bölge planlaması ve topluluk planlamasının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Planlamaya karşı olanlar, planlamanın özel sektörü ürküteceğine inanmaktadırlar. Oysa, planlama sayesinde özel sektör, uzun bir vade içerisinde, devletin ne zaman hangi alanlara gireceğini önceden öğrenerek, kendini güvence altına alacak ve istikrara kavuşacaktır. Planlamanın demokratik yollardan gerçekleştirilmesi yani teknik dairelerin, millî iradeye dayanan siyasi karar organlarını ve bu arada yasama organını ikna ederek, onlarla işbirliği yaparak, bu fikri halka anlatarak ve sevdirek planlamanın yürütülmesini sağlaması gerekmektedir.

Bilen, Amerika Birleşik Devletleri'nin az gelişmiş ülkelere iktisadi yardımlarını plan olup olmadığına bakarak yaptığını belirtmektedir. Plan iktisadi

kaynaklar ve sektörlerarası bağlantılar dikkate alınmadan yapılmış olan, birbirleriyle hiçbir ilişkisi bulunmayan münferit yatırım projeleri demek değildir. Bilen'e göre, planlama fikrini, 27.05.1959 öncesinin keyfi iktisat politikasının özlemi içerisinde, hiçbir ciddi bilgiye dayanmaksızın gölgelemeye çalışmak, memleketin yüksek meenfaatleriyle de asla bağdaşmayan bir tutumdur.

Devlet Planlama Teşkilâtı kuruluşundan bu yana, 1961 ve 1962 bütçeleri üzerinde Hükümete görüşlerini açıklamış, plan hedefleri ve stratejisini belirlemiştir. Ayrıca, 1963 ile 1967 yıllarını kapsayan beş yıllık planın hazırlık çalışmalarında ciddi ilerlemeler kaydetmiştir. Birinci Beş Yıllık Planın hedefleri ve stratejisi, 5.07.1961 tarihli resmî gazetede yayınlanan bir Bakanlar Kurulu kararnamesiyle yürürlüğe girmiştir. Karma Hükümetin de benimsediği bu kararnamedeki esaslarla CHP Millet Meclisi Grubu tamamen mutabıktır. Bilen görüşlerini açıklamaya şu cümlelerle devam etmekteydi:

“Bugün karşılaşılan asıl dâva, plânı yapmaktan ziyade planı yürütmek davasıdır.”⁶³

Bilen'e göre planın uygulanabilmesi için idari yapıda geniş ve radikal bir reorganizasyon (yeniden örgütlenme) hareketinin gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Genel idare içerisindeki çeşitli daireler, kamu iktisadi teşebbüsleri, genel idare içerisindeki dairelerle Kamu İktisadi Teşebbüsleri arasında yetki ve görev benzerlikleri görülmüştür. Bu durum daireler ve teşekküller arasında koordinasyon zorluklarına neden olurken, aynı işlerin yapılması dolayısıyla büyük israflara da yol açmıştır. Ayrıca bazı Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin bağlı oldukları bakanlıklar da yanlış seçilmiştir. Devlet kurumlarındaki aşırı merkezîyetçiliğin neden olduğu zaman kaybının önlenmesi, çalışma metotlarının gözden geçirilmesi ve çabuklaştırılması, istatistik kayıtlarının tutulmasına önem verilmesi lazımdır. Bilen sözlerine şöyle tamamlamaktaydı:

⁶³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 19.02.1962, s. 585-591.

“...Bu yoldaki tenkidler, eğer Devlet Planlama Teşkilâtını tesirsiz bir etüd dairesi haline getirmek maksadını güdüyorsa, bu tenkitler, Anayasanın 129. maddesi muvacehesinde, hiçbir zaman hedeflerine ulaşamayacaklardır. Kalkınma Planının başarısının geniş ölçüde bazı bünye reformlarını gerektirdiği unutulmamalıdır.”⁶⁴

23 Şubat 1962 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin ellidördüncü birleşiminde Ticaret Bakanı yerine söz alan Sanayi Bakanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş ise planla ilgili bir soruya verdiği yanıtta şu cümleleri kullanmaktaydı:

“Türkiyede, istikrar içinde ve bir planlı kalkınma içinde ciddi olarak umumi ekonomi politikasına elverişli projeler yapılmasına gayret edildiği takdirde ihtiyaçlarından birçoğuna cevap verilmiş olacaktır ve beş yıllık planlamanın mümkün olduğu kadar süratle yetiştirilmesi gayreti de bu maksatlardır. Sağlam bir maliye politikası ve iktisadi kanunların hazırlanmasında özel sektörün iştiraki meseleleri üzerinde ciddi olarak durmaktayız.”⁶⁵

26 Şubat 1962 tarihinde 1962 yılı bütçesi üzerine söz alan Sanayi Bakanı Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş bütçe üzerinden plana atıf yaparken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika’da ve İngiltere’de uygulanan planların bu ülkelerin kalkınmalarını hızlandırdığını belirtmiştir. Politikacıların fikir tartışmaları ile vakit geçirildiği için memleket bu durumdan uzun bir süredir zarar görmüştür. Çelikbaş sözlerine şu cümleler ile devam etmekteydi:

“Anayasanın 129. maddesi ile; iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma planına bağlanmıştır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir, hükmü yer almıştır. Anayasanın milletin tasvibi ile artık bir Hükümet meselesi olarak plan mevzuu külliyyen ortadan kaldırılmış bulunmaktadır.

(...)Hür ve medeni milletlerin harb sonrası kalkınmasında büyük gayretleri olduğunu ifade ettiğim Amerika Birleşik Devletlerinin kendi tarihi içinde yardım

⁶⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 19.02.1962, s. 585-591.

⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 3, 23.02.1962, s. 313.

politikası, dünyanın şartlarına ve yardımda aranması istenilen ve aranan şartlara göre tahavvülât kaydetmiştir. En son 4 Eylül 1961 tarihinde çıkan bir kanuna göre Kalkınma İkraz Fonundan faydalanmak için ABD, kendine müracaat eden memleketlerde şu şartları aramaktadır. Bir prioriter liste yapmaktadır. Buna göre, kendinden yardım talep eden memleketlerin, kendi kaynaklarını en iyi şekilde kullanmış olmaları lüzumlu gösterilmektedir. Ve yine bu memleketlerde zaruri dahili reformlar yapılmış bulunmalıdır. İstidraden, şunu arz edeyim ki, bunda gaye şudur: Kredi talebinde bulunan memleketin kendi imkânlarının kalkınmada kullanılması âzami haddi bulmuş mu? Vergi kaynakları müessir şekilde harekete getirilmiş mi? Bunlar aranmaktadır. Şu halde, 1962 yılı bütçemiz planlı kalkınmaya geçiş yılı bütçesidir.”⁶⁶

9.05.1962 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin ellidördüncü birleşiminde söz alan Devlet Bakanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Kayseri milletvekili Turhan Feyzioğlu planı savunduğu konuşmasının bir kısmında şu sözleri kullanmaktaydı:

“Beş yıllık planın da eldeki dahili ve harici kaynakların rasyonel bir tarzda kullanılması için bir esas teşkil edeceğine ve mâkul bir gelişme nisbeti ile ekonomide lüzumlu bünye değişikliklerini sağlayacağına inanmış bulunuyoruz.”⁶⁷

Son olarak 2.07.1962 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yüzsekizinci birleşimde söz alan Başbakan Malatya milletvekili İsmet İnönü de şu tespitleri yapmaktaydı:

“Türk ekonomisinin, kalkınma hedefine, özel teşebbüsün ve devlet sektörünün yanyana ve ahenkli şekilde çalışacağı bir ekonomik düzen içinde ulaşacağına ve özel teşebbüsün yaratıcı gücünden olduğu kadar, devletin kalkınma yolundaki vazgeçilmez gayretlerinden de ahenkli şekilde faydalanma lüzumuna kaniiz. Özel mülkiyetin anayasa himayesi altında bulunması ve özel teşebbüsün güven içinde

⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 3, 23.02.1962, s. 551-553.

⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 5, 9.05.1962, s.258.

çalışması, hürriyet içinde kalkınmanın şartıdır. Kalkınmanın, plan ve program içinde ve halen yürürlükte olan plan hedefleri ve stratejisi kararındaki esaslar dâhilinde gerçekleştirilmesi lüzumuna inanıyoruz.”⁶⁸

1.2.2. Plana Yönelik Eleştirel Görüşler

Planın yönelik eleştirel görüşler; plan nedeniyle mevcut yatırımların durumunun ne olacağı, 1962 yılı bütçesinde Devlet Planlama Teşkilatı'na yeterli kaynak ayrılmadığı, öngörülen kalkınma hızının ekonomide o dönemin şartlarında zaten gerçekleşebildiği, istatistik çalışmalarının zayıf olduğu, iktisadi devlet teşekkülleri için yurt dışından getirilen uzmanların faydalı olamadığı, bütün problemlerin plan ve planlamaya bağlanmasının yanlış olduğu, sadece planın her şeyi düzeltmesinin mümkün olmadığı başlıkları altında toplanmıştır. Aşağıda çeşitli tarihlerde meclis oturumlarında yapılan konuşmalarda plana yönelik eleştirel görüşlere yer verilmiştir.

16 Şubat 1962 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin kırkyedinci birleşiminde 1962 yılı bütçesi konusunda Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu adına söz alan Sakarya milletvekili Ekrem Alican, Devlet Planlama Teşkilatı'nın beş yıllık kalkınma planı hazırlıklarını tamamlayıncaya kadar mevcut yatırımların bekletilmesinin söz konusu olamayacağını belirtmiştir. Alican konuşmasında, mevcut yatırım projeleri ile Devlet Planlama Teşkilatı arasında nasıl bir ilişkinin olacağı, bu yatırımlar durdurularak teşkilatın onayının alınıp alınmayacağı, 1962 yılında bu projelerden ne kadarının tamamlandığı, devam eden projelere ne kadar kaynak aktarıldığı şeklinde sorular yöneltmiştir. Ekrem Alican konuşmasında planlı ekonomi ile ilgili aşağıdaki sözlere yer vermektedir:

“Şüphesiz planlı ekonomiyi ve Planlama Teşkilâtının kurulması gerektiğini müdafaa edenler, bunları bir amaç olarak değil, muayyen neticelere varmak için

⁶⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 6, 2.07.1962, s.152.

*birer araç olarak düşünmekte idiler. Asıl olan, yatırım yapmak, ekonomik verimi üstün yatırım yapmak, malî ve iktisadi israflara meydan vermemek, hızlı bir gelişme sağlamaktadır. Bu neticelere ulaşmak için en iyi vasıta planlı harekettir. Planlı hareketi sağlamak için de bir teşkilâta ihtiyaç vardır. İşin felsefesi budur”.*⁶⁹

Sakarya milletvekili Ekrem Alican aynı birleşimde 1962 yılı bütçesi gerekçesinde Devlet Planlama Teşkilatı’na uluslararası bazı kurumlara göre daha az yer verildiğini ifade etmekte ve hükümeti şu sözleri ile eleştirmekteydi:

*“Devlet Planlama Teşkilâtı ve Hükümetin planlamadan anladığı mânalar etrafında bu ve bunlara mümasil sual ve tereddütlerimizin cevaplarını, tabiatıyla 1962 malî yılı bütçe gerekçesinde bulmak isterdik. Fakat gerekçede, Dünya Bankası’nın bir filyalı olan Milletlerarası Kalkınma Birliği kadar dahi bu teşkilâta yer ayrılmasına, nedense lüzum görülmemiştir.”*⁷⁰

*“Hattâ Hükümet, Planlama Dairesini bir nevi mazeret sebebi olarak ileriye sürüp arzu ettiği projeleri ikmal ettirmek, arzu etmediklerini geriye bırakmak istikametinde mi hareket edecektir?”*⁷¹

*“Yıllarca plansızlıktan şikâyet, olunmuş, bu hususu hal için Planlama Teşkilâtı harekete getirilmiştir. İsraftan şikâyet olunmuş, tasarruf lüzumu üzerinde ittifaka varılmıştır. Sadece enflasyonla beslenmek suretiyle bir iktisadi gelişmenin sağlanamayacağı iddia olunmuş, bu görüşte de mutabakat sağlanmıştır.”*⁷²

Sakarya milletvekili Ekrem Alican plan, program, tasarruf ve istikrar fikirlerini reddedip şahsi ve siyasi takdirlere göre uygulamaya konulan israfçı, gösterişçi, enflasyoncu bir yatırım politikası ne derece hatalı ise, ürkek, çekingen bir politikanın da, aynı ölçüde Türkiye gibi gelişmeye şiddetle ihtiyacı olan ülkeler için aynı derece hatalı olduğunu belirtmektedir.⁷³ Alican aynı birleşimde plansız, israfçı

⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 16.02.1962, s.409.

⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 16.02.1962, s.409.

⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 16.02.1962, s.409.

⁷² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 16.02.1962, s.410.

⁷³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 16.02.1962, s.410-411.

ve gösterişçi yatırım politikalarını ve ulaşılması hedeflenen rakamları şu çarpıcı tespitlerle eleştirmekteydi:

“Yıllardan beri plansız, israfçı ve gösterişçi yatırım politikasından bahsedilmekte ve Hükümetimizin bir kanadını teşkil eden Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grupları, bu plansız, gösterişçi ve israfçı yatırım politikasının verimsizliğinden, gelişme hızının kifayetsizliğinden şikâyet etmekte idiler. Halbuki, umumi gerekçenin 11. kısım 14. sahifesinde verilen rakamlar, gayri sâfi millî hâsılamızda sabit fiyatlarla 1959’dan bu yana yıllık vasati % 7 nisbetinde artışlar kaydedildiğini ortaya koymaktadır. Daha evvelki yıllar vasatisinin ise daha yüksek olduğu aynı gerekçede ifade olunmaktadır.

Bizim bildiğimize göre, yüksek planlama kurulunun önümüzdeki plan devresi için ulaşılması gerekli hedef olarak kabul ettiği kalkınma hızı da % 7 nisbetidir. O halde bütün bu planlama edebiyatının sonunda varmayı hedeflediğimiz sonuç daha evvel esasen vardığımız, hattâ aştığımız sonuç ise, yapılmış ve yapılmakta olan münakaşaların mânası nedir, aradaki tezat nasıl izah edilmektedir?”⁷⁴

Aynı oturumda Cumhuriyet Halk Partisi adına söz olan Trabzon milletvekili Ali Şakir Ağanoğlu Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulmasının Milli Birlik Hükümeti’nin yaptığı en büyük hizmetlerin başında yer aldığını, fakat o dönemin Türkiye’inde istatistik çalışmalarının zayıf olduğunu belirtmektedir. Bir topluluğun devamlı kalkınması için bir sistem içinde çalışılması gereklidir. Plan söz konusu çalışma düzenini sağlayan bir araçtır. Bu nedenle istatistiki bilgilerin doğruluğuna ihtiyaç duyulduğunu Ağanoğlu şu cümleleriyle vurguluyordu:

“Milletin artan ihtiyaçlarıyla, memleketin materyal ve sosyal kaynaklarını karşılaştırmak ve bu kaynakları en verimli tarzda kullanmak tekniğidir; muvazeneli bir çalışmayı ve gelişmeyi mümkün kıldığı için planlama tamamiyle demokratik bir harekettir, topluluğun, her çeşit sosyal ve iktisadi çalışmalarını birbiriyle bağdaştırmak ve denkleştirmek suretiyle israfların önlenmesini ve verimin artmasını

⁷⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 16.02.1962, s.414-415.

sağlamaktadır. Ancak, yaşadığımız çağın ilim ve tekniği rakamlara dayanmakta, her iş ve hareket istatistiklerle ifade edilmekte ve değerlendirilmektedir. Memleketimizde istatistik çalışmalarının zayıf olduğunu, birçok konularda işe yarayacak rakamlara sahip olmadığımızı üzüntü ile ifade etmek mecburiyetindeyiz. Sosyal ve iktisadi kalkınma planlarımızın reel hesaplara dayanması gerektiğine göre, istatistik konusuna her sahada önemle yer verilmesinin zaruri olduğunu düşünüyoruz.”⁷⁵

Aynı oturumda 1962 yılı bütçesinin tümü üzerinde söz alan Afyonkarahisar milletvekili Haluk Nur Baki iktisadi devlet teşekküllerinin ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın durumlarının ayrı bir ekonomik problem olduğunu belirtmektedir. Baki, İktisadi Devlet Teşekküllerinin durumunun düzeltilmesi, işleyişinin düzenlenmesi amacıyla yurtdışından getirilen uzmanların faydalı olamadığını ifade etmektedir. Bazı iktisadi devlet teşekküllerinin yapısı ve işleyişinin çözülmesi oldukça zordur. Böyle bir ortamda Devlet Planlama Teşkilatı'nın önplan hazırlayan bir kurum olarak kalması gereğini Baki şu cümleleriyle ifade etmekteydi:

“Başbakanın söylediği gibi, Devlet Planlama Teşkilâtı, önplan hazırlayan bir müessese halinde kaldığı müddetçe hakikaten her türlü rejim içinde lüzumlu ve kıymetli bir müessesedir ama, önplan mevkiinden çıkarsa ve Hükümete direktif veren ilmî bir duruşu olursa bu teşkilâtla partilerin ve karma hükümetlerin siyasi görüşlerini yürütmeye imkân kalmaz. Zaten en kuvvetli devletçi idarelerde bile, Devlet Planlama Teşkilâtı devletin üzerinde bir rol oynayamaz.

Devlet Planlama Teşkilâtı'nın ilmî olarak, etüt olarak yapılmasına lüzum görmediği bir eser, yahut o eserin o günkü lüzumunun birinci derecede olmadığı hakkındaki bir kanaat yalnız ekonomik açıdan olabilir. Halbuki, bir memlekette ekonomik çıkar yanında politik, hattâ iç ve dış siyasetle ilgili hususiyetler de vardır. Bir şark kalkınması yalnız ekonomik bakımdan hesap edilirse belki de terkedilecek bir mevzu teşkil edebilir. Halbuki hem dış siyasetin, hem iç siyasetin, hem de memleketin müstakbel müstehlik gücünün sonuçları olarak düşünülürse başka

⁷⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 17.02.1962, s.432.

görüşleri ortaya çıkarabilir. O zaman şarkın kalkındırılması birinci safhaya geçebilir.”⁷⁶

Aynı oturumda söz alan Kütahya milletvekili Sadrettin Tosbi'ye göre planlama faaliyetleri takip edilen ekonomik sisteme göre farklılık göstermektedir. O dönemin Türkiye'sinde ekonomik sistemin belli olmaması nedeniyle planın başarıya ulaşamayacağını şu cümleleriyle eleştiriyordu:

“Çok defa tekrar edilen bir Planlama Dairesi sözü vardır. Arkadaşlar, iktisadi politika tâyin edilmedikçe, bir plan yapılamaz. Her hangi bir mimara gittiğinizde “bana bir plan yapınız” dersiniz, mimar, “han planı mı, apartman planı mı, ev planı mı istiyorsunuz?” diye sorar.

Bunun gibi her ekonomik sistemin icabettirdiği veya mümkün kıldığı planlama faaliyetleri de başka başkadır. Takip edilecek yol ve riayet edilecek sistem vuzuhla taayyün etmedikçe müsmir bir planlama bahis mevzuu olamaz. Bizde sistemin belli olmaması yüzünden ekonomik kalkınmamızda bel bağladığımız ve bunu realize edecek olan planın da durumu iyi değildir. İşte bu sebepten dolayı Planlama Dairesinin fonksiyonu üzerinde de durmak istiyorum. Bir bakıyoruz, Planlama Dairesi, icra organı olan Hükümete direktif vermekte, bir bakıyoruz, teşriî organın bir cüzünü teşkil eden encümenlerde, “Planlama Dairesi müsaade etmiyor.” diye, bir fikir münakaşası dahi yapabilmek imkânı güçleşmektedir. Üzerinde durmak istediğim bir nokta da budur. Üçüncüsü; bütün faaliyetlerde maksud olan gaye, vatandaşların huzurunu sağlamak ve Türkiye'yi ekonomik bakımdan kalkındırmaktır. Hükümetler, kendi politikalarının esasları dâhilinde bu gayeyi tahakkuk ettirirler, partiler ise, seçimlerde kendi iktisadi düşüncelerini halka açıklayarak, “biz bu düşünce çerçevesi içinde ve şu esaslar dâhilinde, memleketin kalkınması için lüzumlu olan tedbirleri alacağız ve gayemizi tahakkuk ettireceğiz.” derler. Hiçbir parti

⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 17.02.1962, s.444.

yoktur ki, “biz iktidara geldiğimiz zaman memleketin iktisadi seviyesini bugünkü durumunun altına getireceğiz desin.”⁷⁷

Aynı oturumda söz alan Afyon Karahisar milletvekili Mehmet Turgut bütün problemlerin plan ve planlamaya bağlanmasını eleştirmektedir Siyasi kuvveti kendisini güvenilir bir müessese ilan edilip, onun sadece yapılan planları şeklen bir onay verme mekanizması duruma düşürdüğünü, bu durumun devlet felsefesine ve millî irade hâkimiyetine aykırı olduğunu belirtmektedir.⁷⁸

19 Şubat 1962 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin ellinci birleşiminde Yeni Türkiye Partisi Grubu adına söz alan Sivas milletvekili Güner Sarısözen konuşmasında kapsamlı bir idari reformun yapılması gerektiğini şu cümleyle ifade etmekteydi:

*“Kabul etmek gerekir ki, tahakkukunu gönülden arzu ettiğimiz iktisadi ve sosyal kalkınma, istediği kadar plana istinad etsin, bütün devlet sektöründeki kadroları kapsayan bir idari reform yapılmadan başarıya ulaşamaz.”*⁷⁹

22.05.1962 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin doksanıncı birleşiminde söz olan Kütahya milletvekili Sadrettin Tosbi planın sanki bir sihirli değnekmiş gibi herşeyi halledeceğine yönelik görüşleri şu cümleleriyle eleştirmektedir:

“Arkadaşlar, sistem belli olmadıkça, plan yapılmaz...Birisi bir mimara bana bir bina yap derse mimar, apartman mı istiyorsun, han mı istiyorsun, deniz hamamı mı istiyorsun, havuz mu istiyorsun diye soracaktır. Sistem belli olmadıktan sonra planın tahakkuka imkân olmadığına göre Planlama Dairesinin planları bir lâboratuvar faaliyetini aşamayacaktır.

(...) Devlet müdahalesi olmaksızın planlı bir iktisattan bahsedilemez. Nitekim Devlet Planlama Teşkilâtı da bu noktayı kabul etmiştir. Planlama isimli broşürde şu

⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 17.02.1962, s.448.

⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 17.02.1962, s.463.

⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 2, 19.02.1962, s. 558.

ifadelere rastlıyoruz: “Süratli kalkınma bir zaruret olduğuna göre toplum hayatına sistemli, planlı bir müdahale gerekmektedir. Böyle bir müdahaleyi ancak en yüksek otorite olan Devlet yapabilir. Devlet sosyal ve iktisadi hayata müdahale edecektir. Devletçe tutulacak en iyi yol planlı müdahaledir... Ancak Devlet yapacağı işleri toplumun hangi sahasına, ekonominin hangi unsurlarına ve ne dereceye kadar müdahale edeceğini önceden hesap etmezse menfî neticeler doğabilir.”⁸⁰

24.05.1962 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin doksanikinci birleşiminde söz olan İstanbul milletvekili Tahsin Demiray hükümetin öncelikle güven kazanması, devamında da planın uygulanması için ciddi ve fevkalade bir mücadele göstermesi gerektiğini belirterek bu iki faktörü bir tarafa bırakıp beş yıllık planların türküsü ile yetinmenin hiçbir şeyi düzeltmeyeceğini belirtmiştir.⁸¹

Son olarak, 5.07.1962 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yüzdokuzuncu birleşiminde görüşülen Bakanlar Kurulu programı hakkında Millet Partisi Meclis Grubu adına söz alan Ankara milletvekili Osman Bölükbaşı da maliye politikaları üzerinden plan anlayışını eleştiriyordu:

“İktisadi kalkınma için geniş ölçüde yatırımlara ve bu yatırımların da en verimli sahalara tevcihine ihtiyaç vardır. Hükümet bu kalkınmayı bir plan ve program çerçevesi içinde gerçekleştirmeyi ve Türk ekonomisinin yılda ortalama % 7 civarında bir gelişme hızına kavuşturulmasını düşünmektedir. Bu kalkınmanın zaruri kıldığı iç ve dış harcamalar hangi kaynaklardan temin edilecektir? Program, iç kaynakların en müessir şekilde kullanılmasını, kalkınmamızın başlıca şartı olduğu kadar dış finansman talebimizin de haklı ve mâkul izahı olarak telâkki etmektedir, Hükümet bu suretle kalkınmamızın lüzumlu kıldığı dış yardım ihtiyaçlarının üyesi bulunduğumuz milletlerarası teşekküllerle dost ve müttefik devletlerden temin edileceğine kaani bulunduğunu da ifade etmektedir. Bu sözlerden anlaşıldığına göre, Hükümet kalkınma planının gerçekleşmesi için Devlet gelirlerini artırmayı düşünmektedir. Yeni vergi ihdas etmeden veya mevcut vergilerin nisbetini

⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 5, 22.05.1962, s.331.

⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 5, 24.05.1962, s.415.

artırmadan geniş bir kalkınma planının gerçekleşmesini sağlayacak gelir artışı hangi sihirli vasıta ile temin edilecektir? Böyle sihirli bir vasıtanın mevcudiyetini pek tahmin etmiyoruz. Demekki, vatandaşlara yeni külfetler yükletilecektir. Yani vergilerin nisbeti artırılacak ve yeni vergiler ihdas olunacaktır. Mahiyeti açıklanmayan vergi reformunun başlıca gayesinin bu olduğu da anlaşılmaktadır. Memleket ekonomisinin, içinde bulunduğu müşkül şartlar ve vatandaşın şiddetle hissettiği geçim sıkıntısı muvacehesinde bu yeni ve ağır yükün nasıl taşınabileceği de üzerinde durulacak bir mesele teşkil etmektedir. Bu yükün hangi saha ve zümrelere yükleneceği de malûm değildir.”⁸²

1.3. Beş Yıllık Kalkınma Planının Yürürlüğe Konması Hakkındaki Kanun Teklifi ve Yaşanan Tartışmalar

İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek ve Elâzığ Milletvekili Nurettin Ardiçoğlu'nun uzun vadeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkındaki kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu 01.10.1962 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yüzyirmiüçüncü birleşiminde görüşülmeye başlanmıştır.⁸³ Bu kanun teklifi hakkında görüşler döneme damgasını vuran planlama tartışmalarının bir özetini yansıtmaktadır.

Meclisin çeşitli oturumlarında bu görüşleri yansıtan konuşmalarda öne çıkan noktalar aşağıda planın lehindeki görüşler ve plana yönelik eleştirel görüşler başlıkları altında belirtilmektedir.

⁸² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 6, 5.07.1962, s.179.

⁸³ Uzun Vadeli Planın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkındaki Kanun Teklifi ve Geçici Komisyon Raporu (2/259), TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 7, 1.10.1962, s.188.

1.3.1. Planla İlgili Kanun Teklifi ve Genel Görüşmeler

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 16.10.1962 tarihli ve 77 sayılı Uzun Vadeli Planın Yürürlüğe konması ve Bütünlüğünün Korunması hakkındaki Kanun hükümlerine uygun olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan Karma Komisyonu, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde görüşülüp 21.11.1962 tarihinde onaylanmış ve 3 Aralık 1962 tarihli 11272 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Resmi Gazete'de yayımından itibaren, Planın uygulama vasıtası olan yıllık programlar özel sektör ile kamu iktisadi teşebbüsleri için 1 Ocak 1963 tarihinden itibaren; umumi bütçeye bağlı Devlet daire ve müesseseleri ile belediyeler ve özel idareler için de 1 Mart 1963 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.⁸⁴ Çalışmanın bu bölümünde 77 sayılı Uzun Vadeli Planın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkındaki Kanun Teklifi ve Geçici Komisyon Raporu (2/259) ile ilgili TBMM'de yaşanan tartışmalar incelenecektir.

1.3.2. Planla İlgili Geçici Komisyon Raporu Lehindeki Tartışmalar

Planın lehindeki görüşler; planın bir kadro işi olduğu, birtakım hukuki belgelerle desteklenmesi gerektiği, planın haksız yere engellenmek istediği, demokratik bir nitelik taşıdığı, plan çalışmalarında uzmanların görev aldığı, hızlı kalkınma ve sosyal adalet amaçlarının birlikte gözetildiği, yatırımların toplum yararı gözetilerek gerçekleştirilmesi gerektiği, memleketin ana meselelerinin planda yer aldığı, idari organların yeniden düzenlenmesi gerektiği başlıkları altında toplanmıştır. Aşağıda çeşitli tarihlerde meclis oturumlarında yapılan konuşmalarda planın lehinde olan görüşlere yer verilmiştir.

⁸⁴ DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963, s.i.

01.10.1962 tarihinde yapılan birleşimde söz alan Adalet Partisi Afyonkarahisar milletvekili Mehmet Turgut anayasanın Plan Kanunu'nun herhangi bir istisnai hüküm içermediğini belirterek, planın sahibinin hükümet değil, meclis olduğunu ve planı hükümete karşı koruyacak olan organın da meclis olduğunu belirtmiş ve sözlerine şöyle devam etmişti:

*“Plan meclisten çıkınca bütün olacak ve bu bütünü tatbik edecek olan hükümete yapacağı işlerde planı bozmaması, zedelememesi, değiştirmemesi için göz kulak olacak organ da meclis olacaktır”.*⁸⁵

Aynı birleşimde hükümet adına söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Cumhuriyet Halk Partisi Kayseri milletvekili Turhan Feyzioğlu planın bir kadro işi olduğunu, hukuk kaynağını oluşturan birtakım belgelerle desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Plan ile yatırım hacmi, tasarruf hacmi artırılmak isteniyorsa, başka bir deyişle belli bir gelişme hızı yakalanmak isteniyorsa, gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Bütçe ile ilgili düzenlemeler için Bütçe Kanunu'nun, vergi ile ilgili düzenlemeler için de Vergi Kanunu'nun da gözden geçirilmesi kaçınılmazdır. Planlı kalkınma için sermaye kaynaklarını, diğer bir ifadeyle insan gücünü, doğal kaynakları, dışarıdan sağlanacak imkanları, verimli, akla uygun bir şekilde kullanabilmek için iyi bir kadroya ihtiyaç vardır. Bu kadro sağlanamadığı takdirde, kaynaklar israf edilmiş olacaktır. Az gelişmiş ya da geri kalmış ülkelerin deneyimleri de ortadadır. Feyzioğlu'na göre plan demokratik bir özelliğe sahiptir. Devlet yatırımları bütçe kanunları ve ek ödeneklerle desteklenecek, özel sektörde yatırımlar için çeşitli araçlarla teşvik edilecektir. Turhan Feyzioğlu plana yönelik savunmasını şu şekilde geliştiriyordu:

“Bu bir saat gibidir. Bir saatin çeşitli taşları var, dişlileri var, vidaları var, şimdi bu saat bir defa kurulup dişliler birbiriyle ayarlı olarak dönecek şekilde hazırlandıktan sonra, meclis bir dişlisinin büyütülmesini emredecektir. Bu kanun demiyor ki, efendim meclis olarak siz saat yapıcılığına karışmayınız. Dişlilerin enini

⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 7, 1.10.1962, s.218.

buyunu uzmanlar bilir, veya icra kuvveti bilir, meclis bilmez. O halde dışlinin enine boyuna karışmayınız demiyor. Bunu söylemiş olsaydı millî iradenin tecellisine karşı bir siper ve fren koymuş olurdu. Şunu söylüyor. Eğer bu dışliyi büyüttüm diye sadece o dışliyi büyütürseniz, korkarım ki, o dışli o kutunun içine sığmaz. Saatin kapağı kapanmayabilir veya o dışli biraz büyüdüğü için diğer dışlilerle beraber ahenkli şekilde dönmeyebilir. O halde bu dışlinin sökülmesini emretmeye hakkınız vardır. Son söz sizindir, emir sizindir, bu dışliyi büyütme üzere al bu planı geriye diyebilirsiniz. Ama bu dışliyi büyütme için gerekli bazı başka tadiller varsa mesela kutuyu biraz büyütme veyahutta aynı fonksiyonu icra etmek üzere yine bir başka dışliyi küçültme imkânı var ise bunu düşünecek ve bu dışliyi nasıl büyüteceğini hesap edecek işler bir saat haline getirecektir. Aksi halde geliş güzel büyütülmüş küçültülmüş dışliler ölür elimizde fakat yan yana gelip bir saat gibi işlemez, hatta kapağı bile kapanmayabilir, hadise sadece bundan, ibarettir ve millet meclisinin iradesini beyanındaki değişiklik sadece bu zarureten doğmaktadır. Bakanlar Kurulu için bu yola gitmek bir zaruret ise aynı şey. Meclis için de vardır. Şimdi Meclis herhangi bir noktada planda beğenmediği bir cümle, beğenmediği bir rakam bulduğu takdirde bunun değiştirilmesini emretme hakkına sahip mi? Evet. Komisyonda Heyeti umumiyelerde geliverme önergeleri şeklinde bu hakkını kullanır.”⁸⁶

16.11.1962 günü toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin altıncı birleşiminde Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planı'nın sunulduğuna dair Başbakanlık tezkeresi ve Kalkınma Planı ile Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen değişikliklere dair Plan Karma Komisyonu raporu görüşülmeye başlanmıştır.

Plan üzerinde hükümet adına takdim konuşmasını Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Cumhuriyet Halk Partisi Kayseri milletvekili Turhan Feyzioğlu yapmıştır. Feyzioğlu'nun konuşması plan üzerinde hükümetin görüşlerini yansıtması açısından önem taşımaktadır. Feyzioğlu'na göre; plan hedefleri, hazırlanışı ve içeriği açısından demokratik bir plandır. Demokratik bir düzende planlamanın başarılı

⁸⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 7, 1.10.1962, ss-219-222.

olması için, teknik çalışmalara rehber olarak ana hedeflerin, siyasi karar mercileri tarafından belirlenmesi gerekmektedir. Türk planlamasında izlenen yol da bu olmuştur. Plan çalışmalarında devlet ve özel sektör temsilcileri, bilim adamları, çeşitli alanlarda uzmanlar yer almıştır. Bu çalışmaların yürütülmesinde Devlet Planlama Teşkilâtı, başarılı şekilde, koordinasyon vazifesini yerine getirmiştir. Çalışmaların her aşamasında, Türk uzmanlarının sorumluluğu altında, yabancı uzmanlardan da faydalanılmıştır. Böylece, plan, Türk idarecilerinin, iktisatçıların, mühendislerinin ve danışma kurullarına katılan sektör temsilcilerinin ortak eseri olarak hazırlanmıştır. Plan Millî Birlik Hükümeti tarafından kabul edilerek 5.07.1961 tarihli Resmî Gazete’de yayınlanmıştır. Turhan Feyzioğlu planın demokratik ve kalkınmacı niteliğini şu sözleriyle somutlaştırmaktaydı:

“Temel hak ve hürriyetlere dayanan batılı demokrasi düzenini insan haysiyetine uygun tek yaşayış şekli sayan Türk toplumu için, ‘ya hürriyet, ya kalkınma’ değil, ancak, ‘hürriyet içinde kalkınma’ konusu olabilir. Bunun içindir ki, planın ilk cümlesinde, ‘Demokrasi düzeni içinde planlı kalkınma’, prensibi yer almıştır.

Plan, totaliter bir sistem içinde, ferdin esareti pahasına kalkınmayı reddettiği gibi; adaletsiz ve dengesiz kalkınma fikrini de reddetmiştir. Ekonominin çeşitli kesimleri, yurdun çeşitli bölgeleri ve toplum yapımızı meydana getiren çeşitli gruplar ve fertler arasında, kalkınmanın nimet ve külfetlerinin paylaşılmasında sosyal adalet ve denge sağlanması planın hedefleri arasındadır. Kalkınma, yurdun bazı bölgelerini kendi kaderine terk ederek, yalnız gelişmiş, ya da hızla gelişmeye elverişli bölgeleri ele almak suretiyle yürütülmeyecektir.”⁸⁷

Turhan Feyzioğlu kalkınmanın büyük kitlelerin acı çekmesi ve sefaleti pahasına da yürütülmeyeceğini belirtmiştir. Planda, kısa vadeli bir düşünüşle birbiri ile çatışır gibi görünen hızlı kalkınma ve sosyal adalet amaçlarının herbirine gerekli ölçüde ağırlık verilerek, bu iki temel amaç birleştirilmiştir. Sonuç olarak, plan

⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 16.11.1962, s.170-174.

‘kalkınma mı? Sosyal adalet mi?’ sorusuna ‘sosyal adaletle birlikte kalkınma’ cevabını vermektedir.

Planın özelliklerinden biri de devletin ve özel sektörün faaliyetlerini, yurt yararına en uygun şekilde, bağdaştırma çabasıdır. Tarihi bir gelişme sonucu olarak Türkiye ekonomisi, devlet sektörü ile özel sektörden kurulu bir karma ekonomidir. Plan, her iki sektörü de kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli payı olan unsurlar olarak görmektedir. Feyzioğlu’na göre, Türkiye gibi iktisaden hızla kalkınmaya muhtaç ve sermaye birikimi az olan bir ülkede; yolun, iskelenin, içme suyunun, büyük enerji tesislerinin, binlerce köyde açılacak okulların, kavru lan toprağa bereket getirecek sulama tesislerinin, en ücra yerlere kadar uzanacak sağlık ocaklarının, üniversitelerin, teknik okulların, araştırma laboratuvarlarının, nihayet birçok sanayi kollarının hep devlet hizmeti beklediğini görmek istemeyenler, bu planda devlet yatırımlarına ve devletçi görüşe fazla yer verildiğini öne sürebileceklerdi. Ancak, plan metninde de ifade edildiği gibi, plan, devlet sektörü ile özel sektörün gelişmeleri konusunda, her hangi bir peşin hükümlerle bağlı olmaksızın hazırlanmıştır. Yine plan metninde belirtildiği gibi devlet ve özel teşebbüs sektörleri, birbirinden ayrı ve menfaatleri birbiri ile çelişen iki parça olarak değil, bir bütünü n birbirlerini tamamlayan iki kesim olarak ele alınmıştır. Ayrıca, kamu ve özel sektör arasındaki iş bölümünün tesbitinde doğmatik bir tutum değil, pratik bir görüş hâkim olmuştur.

Bu nedenle, bir yandan, devlete, iktisadi alanda, önemli ve ihmali imkânsız görevler yükleyen, öte yandan anayasa teminatı altındaki özel teşebbüsü planlı kalkınmanın gerçeklerine uygun şekilde teşvik eden; memleket gereklerine uygun; Atatürk’ün her türlü sağ ve sol doğmatizmden uzak millî devlet ve ekonomi anlayışından ilham alan bir iktisadi görüş, planlı kalkınma gayretlerine rehber olacaktır.

Feyzioğlu’na göre, Türk toplumu gibi, sosyal, kültürel alanlarda büyük devrimler başaran, ve uzun yıllardan beri, fakirlik çemberini kırmaya çalışan bir toplum için, plan kalkınma vazgeçilmez unsurdur. Planda, iktisadi kalkınmanın temeli tarım ile sanayi arasında dengeli bir gelişmeye bağlanmıştır. Sanayinin

gelişmesi tarım sektörü üretiminde önemli bir artışın meydana gelmesine bağlıdır. Bu amaçla tarım yatırımları onbeş yıl içinde iki katına çıkarılmak üzere planlanmıştır. Plan devresinde tarım yatırımlarının toplam yatırımların % 17,7'sine ulaşması hedeflenmiştir. Tarım sektörünün üretimi fizikî engellerin ve organizasyon güçlüklerinin imkân verdiği âzami hızı artırmak hedefinde tutulmuştur. Madencilik sahasında her yıl % 8,7 ve plan devresi sonunda % 52,8; imalât sanayiinde yılda ortalama % 11,5 ve plan devresi sonunda % 72,8; enerji sahasında yılda ortalama % 12,8, devre sonunda % 83,3; ulaştırmada ortalama 9,6 devre sonunda % 58 gibi üretim artışları kaydedilmiş olacaktır.

Feyzioğlu konuşmasını;

*“Bu planın başarısı, yalnız milletimizi refaha doğru götürmekle kalmayacak, aynı zamanda Türk demokrasisinin de kesin zaferi olacaktır.”*⁸⁸ şeklinde iddialı bir saptamayla tamamlayacaktır.

16.11.1962 günü toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin altıncı birleşiminde CHP Meclis grubu adına planlamaya yönelik konuşmayı İstanbul milletvekili Suphi Baykam yapmıştır. Baykam'a göre; Anayasanın 41. maddesi,⁸⁹ devlete kalkınma planları yapma zorunluğunu yüklemekte, ekonomik ve sosyal kalkınmamızın bu planlarla ve demokratik yollardan gerçekleştirilmesini, yatırımların toplum yararına göre öncelik kazanmasını emretmektedir. Anayasanın 129. maddesinde de⁹⁰, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plana

⁸⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 16.11.1962, s.174.

⁸⁹ **MADDE 41-** İktisadî ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir. İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir. 1961 Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>, Erişim Tarihi: 14.04.2010.

⁹⁰ **MADDE 129-** İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir.

Devlet Planlama Teşkilatını kuruluş ve görevleri, planın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve planın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir. 1961 Anayasası, <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>, Erişim Tarihi: 14.04.2010.

bağlanması ve kalkınmamızın bu plana göre yapılması gerektiği, açıkça yazılı bulunmaktadır. CHP'nin I. ve II. Sanayi planlarını hazırladığı, plan deneyimi olduğu göz önüne alınırsa konuşmada vurgulanan noktalar daha iyi anlaşılmaktadır:

“Halk Partisi planlı kalkınma fikrine bağlıdır, plan hazırlıkları sırasında iş başında bulunan hükümetlerde sorumluluk taşımış, planın hazırlanışına katılmıştır. Hükümette sorumluluk taşıyan veya taşımanın planın harfiyen uygulanmasını gözetmek azindedir. Bu plan, sadece CHP'nin değil, hepimizin eseri, milletin malıdır. Memleketimizin karşı karşıya bulunduğu meseleleri toplu halde kapsayan bu kalkınma planı demokratik kurallara saygı duyularak hazırlanmış, yerli ve yabancı uzmanların ve bu süre içinde vazife başında bulunan hükümetlerin iş birliğiyle son şeklini almış, Anayasanın ruh ve metnine uygun bir eserdir. Bu plan bazı çevrelerin iddia etmek istedikleri gibi, şu veya bu siyasi otoritenin dikte ettirdiği bir vesika değil, bütün bir Devlet Teşkilâtı ve özel sektör müesseselerinin ve üniversitelerimizin müşterek gayretleriyle meydana gelmiş, geniş halk kütlelerinin refahına öncelik tanıyan millî bir eserdir.”⁹¹

Aynı oturumda söz alan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP) Kütahya milletvekili Sadrettin Tosbi planlı ekonomiyi savunmasına karşılık, kendisinden önce konuşan milletvekillerinin *“Plan olmazsa kalkınma olmaz!”* yönündeki görüşlerini eleştiriyordu. İstatistiklerin güvenilir olmadığını, çimento fiyatlarının yükselmesinin yatırımları olumsuz etkileyeceğini, çelik fabrikasında üçüncü fırının işletmeye henüz girmediğini vurgulayan milletvekiline göre nüfus konusundaki görüşlerde de yanlışlık söz konusudur.⁹²

17.11.1962 günü yapılan oturumda planla ilgili eleştirileri hükümet adına söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, CHP Kayseri milletvekili Turhan Feyzioğlu yanıtlamıştır. Planın bürokratlar tarafından hazırlandığına karşı çıkan Feyzioğlu'na göre; bu plan, zaman zaman sözler arasına sıkıştırılmak istendiği gibi, Türkiye'yi bir ameliyat masasına yatıracak bir plan değildir. Bu plan statükocu

⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 16.11.1962, s.188-195.

⁹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 16.11.1962, s.195-196.

bürokratların amaçlarını belirledikleri ve hazırladıkları bir plan da değildir. Bu plan ilgili kişilerin, ana direktifleri, esasları, siyasi tercihleri siyasi organlar tarafından yapılmış olan bir plandır. Feyzioğlu planın gerekliliğini şu tespitiyle yapıyordu:

“...Diyorlar ki, Devlet coğrafyayı değiştiren yatırımlar yapsın. Soruyorum muhterem arkadaşlarım, Devlet coğrafyayı değiştirecek işlerde yatırım yapsın demek mi daha sarihtir; yoksa planın 42. sayfasında Devlet (a), (c), (e), (d) şu yatırımları yapacaktır diye oldukça açık bir şekilde saymak mı daha sarihtir? Plan hedefleri ve stratejisinde Devlet stratejik yatırımları, Devlet özel teşebbüsün gerçekleştiremeyeceği yatırımları, Devlet plan hedeflerine ulaşma bakımından hayati oldukları halde özel teşebbüsün gerçekleştiremeyeceği temel yatırımları yapmalıdır demek mi daha sarihtir? Eğer coğrafi, Türkiye'nin coğrafyasını değiştirecek yatırımlar demek kâfi ise, o zaman suali şöylece sormak lâzım: Şeker fabrikası kurmak Türkiye'nin coğrafyasını değiştiren yatırım mıdır? Ve sayın sözcüye ve partisine şüphesiz sormak isterim, sarih olarak Devlet liman yapsın diyorlar, kabul, itirazımız yok. Devlet dağları yarsın, coğrafyayı değiştirsin, Devlet nehirlerin üstüne köprüler kursun, yollar açsın diyorlar. Coğrafyayı değiştirsin, müttefikiz. Devlet yapmasın desek zaten hiç kimse gidip Tunceli dağlarından, Hakkâri dağlarından, Tahir gediğinden aşarak yapmıyacak. Kabul, Devlet yapsın. Ama şunun da cevabı lâzım: Devlet Türkiyede şeker fabrikası yapsın mı, yapmasın mı ve yapmalı mıydı yapmamalı mıydı?

Devlet sermaye koysun; Devleti; bu sermayeyi vergi alarak mı, yoksa kâğıt para basarak mı koysun? Çünkü Muhterem İlhami Bey diyor ki, Devlet sermaye koysun, anonim şirket kursun, Devlet vergi alsın. Müsaade buyurun, Devlet sermayeyi koysun ama Devletin koyduğu sermaye ile kurulacak teşebbüs anonim şirketi halinde özel mülkiyet malı olsun...Yağma yok.”⁹³

⁹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 17.11.1962, s.235-244.

Aynı oturumda söz alan Adalet Partisi Antalya milletvekili İhsan Ataöv memleketin ana sorunlarının planda açıkca ifade edildiğini, fakat çözüm önerilerini uygun bulmadığını şöyle ortaya koyuyordu:

“Bünyemiz devletçilik reçetesine muafiyet kesibetmiştir. Artık Devlet kendi iktisadi sınırlarını çizmek mecburiyetindedir. Bu planda özel teşebbüs arzuladığı lüzumlu garantiyi bulamamaktadır. Planda Devlet âmme menfaatine uygun gördüğü özel tesislere el kaymak hakkını da almış bulunmaktadır. Yarın âmme namına fırınlara el konur, suları birer idare meclisi ile tevzie başlanırsa, plana, uygundur, Mecliste kabul ettiniz denecektir. Millî gelir; planın kuruluş temelleri son on yılın üzerine bina edilmiştir. Bu bakımdan temellerin çok sağlam olduğuna inanıyorum.”⁹⁴

Adalet Partisi Afyonkarahisar milletvekili Haluk Nur Baki planın sosyal devlet anlayışının bir gereği olduğunu, iller arasında yaşam farklılıkları olduğunu aynı oturumda söz alarak şu cümlelerle bildiriyordu:

“Memleketimizde öyle il merkezleri vardır ki, belediye hudutları dâhilinde vatandaşların mağarada oturdukları tespit edilmiştir. Böyle bir memlekette planın karşısına çıkıp, açık, çok sert bir liberalizmi müdafaa etmek; karma ekonominin karşısına böyle bir liberalizmle çıkmak bütün dünya liberaliztlerini güldürür. Ne diyorlar biliyor musunuz? «Planı İsmet Paşa getirmiştir. Plana evet denirse İsmet Paşa desteklenmiş olacaktır.»⁹⁵

CKMP Niğde milletvekili Mehmet Altınsoy idari organların yeniden yapılandırılmasına dikkat çektiği konuşmasında planın hiçbir şey getirmemiş olsa dahi, hiç olmazsa iktisadi kalkınmada ve sosyal gelişmede planlı hareket etme, planlı gelişme terbiyesini verdiğini belirterek şu cümleleri kullanmıştı:

“Plan pek mükemmel olabilir. Ancak, plan beyaz kâğıtta siyah yazı olarak kalmamalıdır. Ne kadar mükemmel yapılırsa yapılsın, aslolan planın ruhu olmalıdır.

⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 17.11.1962, s.266.

⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 17.11.1962, s.271-273.

Buna kim ruh verecektir? Bu plana hayatiyet verecek olanlar, tatbik edenler olacaktır. Plana hayatiyetini tatbik edenler verecek, planın ruhunu da büyük Türk Milleti verecektir. Bu ruhu, Türk Milletinden almıştır. Plana hayatiyet vermek mecburiyetinde olan plan tatbikatçılarının, evveleminde memleketimizde üzerinde durulması lâzımgelen bir noktada dikkatlerini çekmek isterim. Planı tatbik edecek olan müesseseler, topyekûn idari organdır. Vaktiyle her nasıl olmuşsa yanlış bir tatbikat üzerine bina edilmiş olan idari organla, bugünkü reorganizasyon gösteriyor ki, planın tatbiki mümkün değildir. O halde tezelden idari bir reorganizasyon fikrini esas almak lazım gelir.

Bu plan ne kadar güzel tanzim edilirse edilsin, mükemmel eserler yapmayı millete mal etmedikçe, millete benimsetmedikçe, planı yürütmemize imkân yoktur. Milleti ayırıcı gruplar halinde düşünmemeli, bir araya toplamaya çalışmalıyız. Benim bütün kalbimle iştirak ettiğim Kadri Erdoğan ve Kemal Sarıbrahimoğlu arkadaşlarımla sözlerinden de anlaşıldığı üzere, 22 milyon fakir köylünün derdine ancak bu takdirde çare bulabiliriz. Yoksa istediğimiz kadar milyar lira koyalım veya o kadar milyar lira dışardan temin edelim; memlekete oluk oluk para getirelim, bu memlekette sosyal adaleti tecelli ettirmek ve planlı kalkınmayı temin etmek ancak ve ancak bir ve beraber olmakla mümkündür. Aksi takdirde, çeşitli istikametlerde hareket edersek ve çeşitli çareler ararsak meselâ Amerikadan vagon vagon altın dahi gelse kalkınma temin edilemez.”⁹⁶

1.3.3. Planla İlgili Geçici Komisyon Raporu Hakkındaki Eleştirel Görüşler

Plana yönelik eleştirel görüşler; bütçede görülen belirsizlikler, amaç ve imkanlar arasında uyum olmaması, çalışmaların gizli tutulması, kamu ve özel sektörün sorumluluklarının belirlenmemesi, çeşitli kesimlerin görüşlerinin

⁹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 17.11.1962, s.300-302.

alınmaması, planın sağlam bir temele dayanmaması, işlemeyen bir bürokrasinin varlığı, istatistiki verilerin yetersiz olması, halk arasındaki yaşam tarzı farklılıkları başlıkları altında toplanmıştır. Aşağıda çeşitli tarihlerde meclis oturumlarında yapılan konuşmalarda plana yönelik eleştirel görüşlere yer verilmiştir.

17.11.1962 tarihinde Millet Partisi Meclis Grubu adına söz alan Çankırı milletvekili Kazım Arar hayati bir öneme sahip beş yıllık planın bütçesinin belli olmamasını şu cümleleriyle eleştiriyordu:

“Bir plan mevzuu aylardan beri Türkiye’de ve basında geniş ölçüde tepkiler yarattı. Fakat bu tepki, plan mevzuundan ziyade, Planlama Kanunu’ndan önce Büyük Meclise getirilen Usul Kanunu hakkındadır. Kanun, dört milletvekili tarafından getirilmekte ve hükümet bu mevzuda sâkit kalmaktadır. Bu derece hayati önemi haiz, beş yıllık bir planlama işi, daha açıkçası beş yıllık bütçenin tamamını içine alan ve bütçenin nasıl ve ne istikamette ayarlanacağı henüz katî surette belli değildir. Ortada kanun mevcut değilken sonradan gelecek kanuna bir usul kanunu getirmek suretiyle Büyük Meclisin yasama hakkını tahdid etmeye hakkımız yoktur. Bu teklif hakikaten garibimize gitmekte ve bu taaccübümüzü de henüz önleyememiş bulunmaktayız.”⁹⁷

Beş Yıllık Kalkınma Planı konusunda 16.11.1962 tarihinde Millet Partisi Meclis Grubu adına söz alan İstanbul milletvekili Ömer Zekai Dorman’a göre; mali imkanları ve dış imkanları geçici olarak geri kalmış bir ülkenin kalkınması, her şeyden önce günlük politika endişelerinden uzak, bilimsel esaslara ve hesaplamalara dayanan genel bir plan ve program çerçevesinde gerçekleşebilir. Böyle bir planda amaç ve imkanlar arasında uyum sağlanmadığı takdirde, hükümetlerin olaylara yön vermekten çok, olayların peşinden sürüklenmesi de kaçınılmaz olmaktadır.

Dorman parlamentonun plan hedefleri ve stratejisinin belirlenmesinde en ufak bir rolü olmamasını eleştirmektedir. Milletvekili bu eleştirisini:

⁹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 7, 1.10.1962, s.196.

“İlim ve siyaset adamlarının, işçi sendikalarının, özel ve resmî sektör mümessillerinin fikirleri alınmadan ve bunların iş birliği yapmaları sağlanmadan Yüksek Planlama Kurulunca tesbit ve Hükümetçe kabul edilen esaslara göre hazırlanan bu plan, şimdi Parlâmentonun tasvibine sunulmaktadır. Parlâmentonun üzerinde duracağı, kabul veya ret edeceği şey nedir? Parlâmento, planın, kendi mütalâa ve tasvibi dışında tesbit edilmiş olan hedeflere ve stratejiye uygun olup olmadığı hususunu karara, bağlamakla mı iktifa edecektir? Böyle bir şey asla varid olamayacağına göre Parlâmento bilhassa planın hedef ve stratejisi üzerinde ehemmiyetle duracaktır. Teşriî organın asıl vazifesi de budur.”⁹⁸ cümleleriyle ortaya koymuştur.

Bunun haricinde Dorman’a göre, beş yıllık plan hazırlanırken açık ve samimî davranılmamış, çalışmaları yakından izleme imkânı verilmemiş, hesaplar gizli tutulmuş, tetkik ve tenkitler için gerekli zaman tanınmamıştır. Dorman konuşmasında Hindistan uygulamasından örnek vererek taslak plan metninin daha önce açıklanmamasını şöyle eleştiriyordu:

“Takibedilen yolun sakatlığını belirtmek için bir misal vermek isteriz. Bu misali, şimdi üçüncü beş yıllık plan devresine girmiş olan Hindistan’dan alacağız: Hindistan’ın ilk plan etütlerinden bugüne kadar yirmi sekiz yıl geçmiştir. Hint plancıları, acele hazırlığın ve dört duvar arasında yapılmış çalışmaların yaniltıcı karakterini gayet iyi anlamışlardır. Liderler, plan müsveddelerini yürürlük tarihinden çok önce açıklayarak umumi eşkârda tartışılmasına imkân vermişlerdir. Bizde ise, memleket ekonomisinde söz sahihi teşekküllere ve şahsiyetlere plan metni ancak her şey kesinleştikten sonra açıklanmış ve mütalâa bildirilmek üzere bir haftalık zaman bırakılmıştır.”⁹⁹

Dorman’a göre kamu ve özel sektöre düşen rolün ve sorumlulukların belirtilmemesi de planın zayıf noktalarından biri olmuştur. Başbakan Yardımcısı Alican’ın 1.10.1962’de İstanbul’da tüccar ve sanayicilerle yaptığı toplantıda ‘temel

⁹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 16.11.1962, s.174-181.

⁹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 16.11.1962, s.174-181.

unsur özel teşebbüs olmadıkça memleketin kalkınması imkânsızdır.' şeklinde ifade ettiği görüşü teyit edecek bir beyan planda yer almamaktadır. Bu mesele üzerinde özel sektör de önemle durmaktadır. Kalkınma planı hakkında özel sektörün görüş ve dileklerini yansıtan Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği tarafından hazırlanmış olan raporda Dorman'ın aktardığı kadarıyla şu ifadeler kullanılmaktadır:

*'En mühim nokta olarak, hem özel sektörü yatırıma sevk edecek emniyet unsurlarının gelişmesine yardım, edeceğine, hem de mukadderat birliği halinde bulunduğumuz Batı devletlerinden gelebilecek yardımların tahakkukuna hizmet edeceğine kaani bulunduğumuz şekilde, kalkınma hamlemizde özel sektörün temel unsur olarak kabul edildiğini sarahatle ifade edilmesini zaruri görmekteyiz.'*¹⁰⁰

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu adına söz alan Konya milletvekili İrfan Baran parti programının 16. maddesinde; zirai, sınai, ticari ve malî işlerle her türlü hizmetlerin genel bir kalkınma ve gelişme planı dâhilinde yürütülmesinin esas alındığını belirtmektedir. Bu nedenle Baran, grubunun plan fikrini ve planlı kalkınmayı amaçlarından biri olarak belirlediğini ifade etmektedir. Baran plan tasarısının daha önce açıklanmamasını, sağlam bir temele sahip olmamasını, 1962 yılı uygulamalarının başarılı olmamasını, statükocu bürokratlar tarafından zayıf temeller üzerine hazırlandığını belirtirken, idari reformların yapılması gerekliliğini şu cümleleriyle vurguluyordu:

"Planda dinamik bir karakter yoktur. Statükoyu muhafaza, ettirme zihniyeti ve gayreti hâkim olmuştur. Türkiyede idarenin zihniyet ve tutumunda reform, yeterli değildir. Esaslı devrimler yapmak gereklidir. Bütün kamunun şikâyetçi olduğu

¹⁰⁰ Dorman konuşmasında dış çevredeki gruplaşmaların üzerinde durulmamasını şu cümleler ile eleştiriyordu:

"Planda, dış çevrede vâki gruplaşmaların tesiri üzerinde durulmamış, sadece gümrük birliklerinin, gelişmekte olan memleketler üzerinde menfi tesirler icra edeceği şeklinde bir ifade ile iktifa edilmiştir. Bu gruplaşmaların dünya ekonomisi ve hassaten Türk ekonomisi üzerine yapacağı tesirler planda tahlil edilmemiştir. Müşterek Pazara girmemiz halinde plandaki hesapların ve tahminlerin mesnetlerinin değişikliğe uğrayacağı tabiidir. Bu cihetin nazara alınmaması plan için büyük bir noksandır." **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Cilt 9, 16.11.1962, s.174-181.

dejenereleşmiş, tembel ve verimsiz; hak ve adalete uygun davranıma duygu ve kabiliyetini kaybetmiş kuruluşlar yok edilerek yeni bir organizasyona gidilmelidir.”¹⁰¹

Baran’a göre; o dönemin Türkiye’si yetersiz kaynakları çok dağınıktır. Hatta çok küçük köylerin su, yol, okul, tarım, sağlık, ışık, asayiş ve her türlü hizmetlerini karşılayabilecek, devam ettirebilecek durumda değildir. Gelecekte de bu durumda olmayacaktır. Bu durum hizmetleri de verimsiz ve çok pahalı bir yöne götürmektedir. Planda, uzun bir vade içinde, bu sorunların, çözümüne başlanması gerektiğinin vurgulanmaması eleştirilmektedir.

Plan tasarısının, plan hedeflerindeki esas ve amaçlara tam bir uygunluk arz etmediği görülmektedir. Planda, Tinbergen’in, matematik esaslara uygun modeller metodu kullanılmış, istatistik verileri esas alınmış, bunlar değerlendirilmiş, geleceğe ait hesaplar ve önlemler buna göre alınmıştır. Çok sağlam gibi görünen bu yöntemin Türkiye gibi istatistik verileri yeterli, sağlıklı bulunmayan bir ülkede kullanılmasında tereddütler uyanmaktadır. Baran konuşmasında planın gereksiz konularla uğraştığı iddiasını da şöyle ortaya koyuyordu:

“Tahmine müstenit rakamlar cümbüşü içinde plan, tâli konularla uğraşmıştır. Tarım Bakanlığının bir zamanlar Türkiye’deki kargaları saydırması gibi; beş yıllık planda da sucuk, pastırma tüketimi, soğan sarımsak üretimi tesbit, tahmin edilmiştir. Bu teferruat işin ciddiyetiyle bağdaşamamaktadır.”¹⁰²

17.11.1962 tarihinde toplanan yedinci birleşimde Adalet Partisi grubu adına söz alan İstanbul milletvekili Tahsin Demiray partisinin plan hakkındaki görüşlerini açıklamıştır. Demiray, Yüksek Planlama Kurulu’nun başbakan, bakanlar kurulunca seçilecek üç bakan ile planlama teşkilatının başkanından oluşmasını eleştirmiştir. Demiray şekle yönelik eleştirilerini de şöyle sıralıyordu:

¹⁰¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 16.11.1962, s.182-188.

¹⁰² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 16.11.1962, s.182-188.

“ ...Yalnız, plan mefhumu ve müzakeresini yaptığımız planın umumi yapısı hakkında teferruattan sayılabilecek bir iki hususu kısaca kaydedip geçeceğiz. Bu kısa kayıtlar şunlardır :

I- Planda ana prensipler, bugünkü durum, talep projeksiyonu, üretim hedefleri, yatırımlar, tedbirler bir hayli karışık olarak işlenmiş ve bu kısımları izah gayreti ile birçok döküman araya konulmuş ve bir nevi gerekçe mahiyetinde olan uzun yazılar ve tablolar verilmek süratiyle, öz ile teferruat birbirlerine karıştırılmıştır. Bu bir sitil zaafıdır.

II- İstatistikler, nazari bilgilerden sonra, planda, birinci derecede istinadı teşkil etmiştir. Halbuki, bizim istatistikçiliğimiz, maalesef henüz beklenen olgunluğa varmamış, evvelce bahsettiğimiz gibi, henüz bir enstitü kurulmamış ve yeteri derecede mütehasıs elemanları yetiştirilmemiştir.

III- Plan, iktisadi olduğu kadar, toplumsal gayeleri de hedef tuttuğuna göre, bu sahada istatistiğin başaramıyacağı araştırmaları, içtimai anketler ve tetkiklerle yapmak icap ederdi ki, planda buna ait bir iz dahi görülmemektedir. Bu bakımdan planın içtimai Hasımları, yine iktisadi bakımdan olan görüşlerden ve faraziyelerden, ibaret olarak kalmıştır.

IV- Plan, istatistik dışına çıkan her kısımda, olduğu gibi, bölgelerin tetkikleri bakımından da, sadece bir zaafı ve büyük bir eksikliği ifade etmekten daha ileri bir şey yapamamış durumdadır.”¹⁰³

CHP Adana milletvekili Kemal Sariibrahimoğlu plan hazırlanırken farklı kesimlerin görüşlerinin alınmasına rağmen, köylülerin görüşlerinin yeterince alınmamasını şu cümlelerle eleştiriyordu:

“Hükümet zaman zaman, planın hazırlanmasına takaddüm eden günlerde özel sektör temsilcilerini, işçi temsilcilerini ve çeşitli meslek grupları temsilcilerini davet etmiş, temaslarda bulunmuştur. Bu temas, elbette lâzımdı, hattâ zaruri idi,

¹⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 17.11.1962, s.226-235.

hattâ daha geniş şekilde kütlelere inerek yapılması daha faydalı idi. Yalnız muhterem arkadaşlarım, memleket nüfusunun üçte ikisini teşkil eden ve asırlar boyunca ihmal edilmiş bulunan köylü ve çiftçi zümresi ile temas edilmemiştir, dertleri dinlenmemiştir. Yalnız hatır kalmasın kabilinden son günlerde beş bölgeden beş temsilci istenmiş ve onlara da bir günlük mehil verilmek suretiyle bir rapor hazırlanması mümkün hâle getirilmiştir. Bu raporda çiftçi temsilcileri Hükümetin bu tutumundan acı acı bahsetmişler, serzenişte bulunmuşlardır. Muhterem arkadaşlarım, bugün memleket nüfusunun yüzde 71,3'ü köylerde yaşamaktadır. Bu, 19 milyon 845 bin insan demektir. Bu 19 milyon küsur insanın yaşama şartları, yaşama seviyesi planda açıkça vazedilmiştir.”¹⁰⁴

Aynı oturumda Yeni Türkiye Partisi meclis grubu adına söz alan Sivas milletvekili Mahmut Vural sanayi alanındaki yatırımlarla ilgili şu tespitleri yapıyordu:

“Endüstri alanındaki yatırımlara gelince, on küsur milyar olarak derpiş edilen yatırım hacminin İktisadi Devlet Teşekkülleri elinde verimsiz, israfıl ve isabetsiz istikametlere akmasını önlemek, üzerinde en çok hassasiyetle durulacak noktalardan biridir. İktisadi Devlet Teşekküllerinin faaliyet alanları çeşitli kıstaslar yardımıyla mutlaka tahdit edilmelidir. Sermaye cesameti ve katlanılacak risk bu hususta önemli bir unsurdur. Bir endüstri dalının uzunca bir müddet, Devlet yardımları ile idare edilmesi zarureti ve muayyen bir devre kârsız çalışma zorunluğu, İktisadi Devlet Teşekkülleri yatırımları için diğer bir kriter olarak kabul edilebilir. Ağır endüstri ve kilit endüstri adı verilen sahalar dışında tekstil, gıda ve sair sanayii gibi hafif endüstriler sahasına, artık Devlet teşebbüsleri sokulmamalıdır. İktisadi Devlet Teşekküllerinin endüstriyel kalkınma planı içindeki sorumlulukları yıllık programlarla tesbit edilirken Türk müteşebbislerinin çok hassas oldukları bu noktayı gözden uzak tutmamak zorundayız.

¹⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 17.11.1962, s.297-298.

Beş yıllık plan, hazırlanma ve müzakere safhasında birçok arkadaşlarımızın da işaret etmiş buldukları kusur ve eksiklikle re rağmen, memleketin kalkınması bakımından bugün elimizde mevcut kıymeti ve yararlığı inkâr edilemeyecek bir belgedir. Eksikliklerinin ve isabetsiz telâkki ettiğimiz yönlerinin, basiretli ve akıllı bir devlet adamlılığı sayesinde ve Büyük Meclisin her yıl tatbikat planlarını tetkik ve hazırlamada göstereceği uyanıklık sayesinde, ıslah edilme imkânları bulunan bir mahiyet arz etmektedir.”¹⁰⁵

1.4. 1962 Yılı Sanayi Kongresinde Planlamaya Yönelik Tartışmalar

Makina Mühendisleri Odası ile İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi'nin 1962 yılında düzenlediği sanayi kongresinde ilk kez sanayi ve sanayileşme kavramları ele alınmıştır. Bu kongredeki tartışmalar Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı öncesindeki uzman ve akademisyenlerin anlayışını yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. İlk kez düzenlenen bu kongrede dünyadaki sanayileşme süreci ve Türkiye'nin sanayileşme sürecine ilişkin öneriler ele alınmıştır.

1962 yılında Türkiye dönemin koşulları dolayısıyla siyasi, toplumsal ve ekonomik anlamda yeniden yapılan sürecine girmiştir. O dönemde ekonominin üç temel sektöründen biri olan sanayi sektörünün nasıl gelişeceği, sanayileşmenin nasıl gerçekleşeceği, kaynakların nasıl sağlanacağı, ülkenin sahip olduğu üretim faktörleri dikkate alınarak kongrede tartışılmıştır. Kongrede yaşanan tartışmalar 1963 yılında uygulanmaya başlayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmasına yön vermiştir. 1950'li yıllardan bu yana uygulanan ekonomi politikaları sanayileşmenin tam anlamıyla gerçekleşmesini sağlayamamıştır. Toplumsal altyapının yeterince gelişmemiş olması Gayri Safi Milli Hasılanın düşük düzeylerde gerçekleşmesine

¹⁰⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 9, 19.11.1962, s.341-343.

neden olmuştur. İktisadi Devlet Teşebbüsleri temel ihtiyaç maddelerine duyulan ihtiyacı yeterince karşılayamaktadır.

1962 yılı sanayi kongresinde sunulan tebliğlerin konuları; enerji, ağır endüstri ve hammadde, sektörlerin durumları, otomotiv sanayi, sanayide yaşanan problemler ve koordinasyon, etüt planlama ve araştırma, maliyetler, milli gelir ve teşvikler, kalkınma, kentleşme ve sanayileşme alanlarında olmuştur.

Doç. Dr. Sabahattin Zaim tarafından sunulan “Türkiye’nin İktisadi Gelişmesinde Sanayileşmenin Önemi ve Tesiri” başlıklı bildiriye sanayileşmenin toplumsal yaşama etkisi incelenmiştir. Bildiriye, sanayi ile birlikte toplumun kültürel, ekonomik yapısının değiştiği, kentleşmenin ve yönetsel organizasyon biçiminin oluştuğu, değer yargılarının, görüş ve inançların değişime uğradığı belirtilmiştir.¹⁰⁶

Üretim sonucunda kentlerin dokusunun geliştiği, sınıflararası çatışmaların yoğunlaştığı, gelir dağılımının yeniden düzenlendiği görülmektedir. Bildirinin birinci bölümünde sanayileşme çeşitleri açıklandıktan sonra 1960’lı yılların Amerika’ında görülen liberal görüşlerin izlerine yer verilmiştir. İkinci bölümünde ise Tanzimat’tan 1960’lı yıllara kadar Türkiye’deki sanayileşme çabaları ele alınmıştır. Lonca ve ahilik sistemleriyle kontrollü iş piyasasının ve imalatın oluşturulmasının önemi üzerinde durulmuştur.

Sabahattin Zaim’in bildirisinde ortaya çıkan diğer bir önemli tespit ise şu şekildedir.

“...Zira, umumi hatları itibarıyla yapılan bu tasnife rağmen bilhassa 1940’dan sonra, Türkiye’de belirli ve kesin bir iktisadi ve sosyal siyasetin takip edilmediği görülür.

¹⁰⁶ Sabahattin Zaim, “Türkiye’nin İktisadi Gelişmesinde Sanayileşmenin Önemi ve Tesiri”, **1962 Yılı Sanayi Kongresi**, Ankara, Aktaran: TMMOB, **Sanayi Kongrelerinde Önerilenler ve Sanayide Gerçekleşenler**, 45 Yıllık Kongre Öyküleri, 2007, s.5, 6.

Plan ve sistemden ari olarak, özel teşebbüs eliyle sanayileşmede verimlilik ile kârluluk her zaman paralel gitmeyebilir. Verimli bir üretim için, çalışanlarla çalıştırılanlar arasındaki işbirliği zarureti, verim artışından elde edilen gelirin bölüşümü hususunda adil bir çözüm tarzına varılmasını gerektirir.”

Bildirinin son bölümünde ise Türkiye'nin sanayileşmesindeki ihtiyaç ve mecburiyet şu cümlelerle ortaya konulmaktadır:

“İktisadi kaynaklarımızın değerlendirilmesi için sanayileşme zorunludur. Sanayileşme iktisadi kalkınmanın hem lokomotif, hem de kaynağıdır. Ayrıca Türkiye sosyal bakımdan sanayileşmek zorundadır. Emek arzı emek talebinden fazladır. Emek arzı fazlalığı atıl işgücünü artırmakta, bu da çeşitli şekillerde işsizlik ve gizli işsizlik şeklinde ortaya çıkmaktadır.”¹⁰⁷

Haydar Şahin tarafından sunulan “Memleket Sanayinin Problemleri” başlıklı bidiride sanayinin gelişmemesinin nedenleri ele alınmıştır.¹⁰⁸ Yatırımların yapılamamasını, kaynakların yeterince sanayiciye tahsis edilememesine bağlayan Şahin, o dönemde teşvik önlemleri alınmasını ve bu yönde çeşitli araçların kullanılmasını önermektedir. Şahin'in sanayici olması dolayısıyla yansıttığı fikirler o dönemde yaşanan sorunların görülmesi açısından önem taşımaktadır. Şahin'e göre, devlet sanayicinin teşvik edilmesi için yönetsel ve mali tedbirleri bir an önce almalıdır. Sanayi sektörüne diğer sektörlerden kaynak aktarılması gerektiği yönündeki talepler ilk planın hazırlanmasında etkili olmuştur.

Kongrede Mustafa Elmalı tarafından sunulan “Sanayileşmenin Çeşitli Problemleri” başlıklı bildiride sanayileşmenin zorunluluğu üzerinde durulmuş, sanayileşmenin en önemli unsurlarının “piyasa” ve “fiili talep” olduğu belirtilmiştir. Elmalı'nın açıklamasında ihracattan önce iç talebin karşılanması öncelikli bir sorun

¹⁰⁷ TMMOB, a.g.e., s.6-7.

Bildiride öne çıkan bir nokta, plan hazırlıklarında sermaye hasıla oranının 1/3 kabul edilmesi halinde, milli gelir yüzde 3 artırılabilecek istenirse, yılda yüzde 3 nüfus artışı olduğunda milli geliri yüzde 6 artırmak gerekmektedir. Bu nedenle milli gelirin yüzde 18'i yatırıma ayrılmalıdır.

¹⁰⁸ Haydar Şahin, “Memleket Sanayinin Problemleri”, **1962 Yılı Sanayi Kongresi**, Ankara, Aktaran: TMMOB, **Sanayi Kongrelerinde Önerilenler ve Sanayide Gerçekleşenler**, 45 Yıllık Kongre Öyküleri, 2007, s.8.

olarak ortaya konulmuştur. Devletin bir sanayileşme politikası olması ve bu politika çerçevesinde sanayileşme için gerekli önlemlerin alınması gerektiği de bildiride vurgulanmıştır. Bu önlemlerin başlıcaları; eğitim, döviz temini, imar hareketleri, mali önlemler, kurumlar arası koordinasyon, vergi mevzuatı düzenlemeleri olmalıdır.¹⁰⁹

Turgut Özkan tarafından sunulan “Makine Sanayimizin Umumi Problemleri” başlıklı bildiri 1959 yılında karşılanan makinelerin yüzde 33’ünün yerli imalatla, yüzde 6’sinin ithalatla karşılandığını ortaya koymuştur. Mevzuat, sanayi yeri, malzeme, kredi ve avans, koruma ve teşvik ile düşünce yapısı da bildiride öne çıkan önlemler arasında yer almıştır.¹¹⁰

1962 Yılı Sanayi Kongresi’nde sunulan bildiriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde; kongrede 1960’lara kadar sanayideki gelişmeler, Kamu İktisadi Teşekkülleri’nin planlar çerçevesinde kurulması ve sanayileşmeye etkileri, özel sektörün durumu ve sanayi politikasındaki değişimler ele alınmıştır. 1960’lı yılların başında Türkiye’de sanayi sektörü emekleme aşamasındadır. Ekonominin yapısı içe dönük, düşük hızlı bir büyümeye neden olmuştur. Üretilen ürünlerin ihracatı azdır ve istihdam düzeyi de yetersizdir.

Sonuç olarak, 1962 Yılı Sanayi Kongresi Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı için görüş ve önerilerde bulunmuştur. Kongrede planın amaçları, stratejileri ve politikalarına ilişkin katkı sağlanmıştır.¹¹¹

¹⁰⁹ Mustafa Elmalı, “Sanayileşmenin Çeşitli Problemleri”, **1962 Yılı Sanayi Kongresi**, Ankara, Aktaran: TMMOB, **Sanayi Kongrelerinde Önerilenler ve Sanayide Gerçekleşenler**, 45 Yıllık Kongre Öyküleri, 2007, s.8.

¹¹⁰ Turgut Özkan, “Makine Sanayimizin Umumi Problemleri”, **1962 Yılı Sanayi Kongresi**, Ankara, Aktaran: TMMOB, **Sanayi Kongrelerinde Önerilenler ve Sanayide Gerçekleşenler**, 45 Yıllık Kongre Öyküleri, 2007, s.9.

¹¹¹ TMMOB, **a.g.e.**, s.10-11.

1.5. Planın Başlangıç Aşamasında Yapılan Çeşitli Değerlendirmeler

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 1.01.1963 tarihinde uygulanmaya başlanmasıyla dönemin gazetelerinde ve dergilerinde zaman zaman planla ilgili haberler yer almıştır. Bu haberlerden bir kısmı hükümetin ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın uygulamalarından bahsederken, bir kısmı da planın uygulanmasında karşılaşılan sorunlara, uzman görüşlerine yer vermiştir. Bu bölümde kronolojik olarak 20.08.1962 - 13.08.1963 tarihleri arasındaki çeşitli görüşler verilerek, plana ilişkin çeşitli bakış açıları sergilenecektir.

1.5.1 Devlet Adamları ve Görevlilerin Görüşleri

Planın uygulanmaya başlanmasıyla Devlet Planlama Teşkilatı'ndan ilk istifalar 31.01.1963 günü yaşanmıştır. Bu haber dönemin basınında şu şekilde yer alıyordu:

“Plancı, istifa mektubunda “Bütçe Plana göre tanzim edileceğine, 1963 yılı kalkınma programı bütçeye uydurulup hazırlanmıştır.” diyor. Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Dr. Attila Sönmez, 1963 yılı programı üzerinde yapılan değişiklikleri “plan hedefleri ve stratejisine aykırı bulunduğu ifade etmiş ve istifa etmiştir.”¹¹²

Dr. Attila Sönmez istifa mektubunda Yüksek Planlama Kurulu toplantıları sırasında da 1963 yılı programı üzerinde yapılan değişikliklerin bu programı plan hedefleri ve stratejisi dökümanında belirtilen ana hedeflere aykırı bir duruma getirdiğini ifade ettiğini belirtiyordu. Sönmez, programın bütçeye uydurulduğunu, bütçenin programa uygunluğunun dikkate alınmadığını, bütçede ve yıllık programda

¹¹² Cumhuriyet, 1.02.1963, s.1, 5.

birbirinden farklı gelir tahminlerinin yer aldığını ifade ettiği konuşmasını şu cümleleriyle tamamlıyordu:

“ 1963 programı bugün kabul edildiği şekilde uygulandığı takdirde,

- a. Yüzde 7 kalkınma hızı gerçekleşmeyecektir.*
- b. Yeni vergi tasarıları, planın gerektirdiği finansmanı sağlayamayacağı gibi, bozuk olan gelir dağılımını daha da bozacaktır.*
- c. Harcama hedeflerinin gerçekleştirilmesi istendiği takdirde enflasyonist bir finansman yoluna gidilmesi gerekecek, böylece planın hedeflerinden büyük bir ölçüde uzaklaşmış olacaktır.*
- d. Plan devresinde harcamalar gelirlere göre ayarlandığı, kısıldığı takdirde işsizlik probleminin çözümlenmesi de geriye bırakılmış olacaktır.”¹¹³*

Planlama teşkilatında yaşanan istifalar üzerine Başbakan İsmet İnönü aynı gün Türkiye Radyolarında yaptığı konuşma da 1962 yılında elde edilen gelişme hızının bir başarıyı ifade ettiğini vurguluyordu. Başbakan bundan sonra, 1963 programında beş yıllık planın başarıya ulaşması için alınacak tedbirlerin de bulunduğunu, 1963 yılında kamu sektöründe 5 milyar 700 milyon, özel sektörde 3 milyar 900 milyon olmak üzere 9 milyar 600 milyon yatırım yapılacağını, özel sektörün yatırım faaliyetlerinde ekonomik bakımdan az verimli sayılan konut yerine daha verimli alanlara yönelmesinin teşvik edileceğini, programın.03.ayından itibaren uygulanacağını, toprak reformu, iktisadi devlet teşekküllerinin reorganizasyonu ve toplum kalkınması, idarede ıslahat ve vergi reformu konularında önemle durulduğunu belirtiyordu.¹¹⁴

Planın uygulanmaya başlamasıyla istifa eden plancılar Sosyalist Kültür Derneği adında kurulan bir derneğe katılmışlardır.¹¹⁵ Eski plancılar mevcut siyasi

¹¹³ **Cumhuriyet**, 1.02.1963, s.1, 5.

¹¹⁴ **Cumhuriyet**, 1.02.1963, s.1, 5.

¹¹⁵ **Hürriyet**, 9.01.1963, s.1.

kadronun hızlı kalkınmayı sağlayamacağı, sosyal adalet ilkelerini yerine getiremeyeceğini şu bildiriyle ifade ediyorlardı:

“Bir yılı aşan bir devredeki uygulama ve beş yıllık planın ve planla ilgili diğer çalışmaların durumu bugünkü siyasi kadronun hızlı kalkınmayı gerçekleştirecek niteliklere ve iktidar mekanizmasının da sosyal adalet ilkelerini yerine getirecek bir yapıya sahip olmadığını açıkça göstermiştir.”¹¹⁶

Başbakan yardımcısı Turhan Feyzioğlu'nun kalkınma hızı ile ilgili yaptığı açıklamalar da günün tartışmalarını yansıtan ifadeler içermesi açısından önemliydi:

“Türkiye görünüür bir gelecekte, dış yardıma muhtaç olmadan kalkınmasını devam ettiren bir ülke haline gelmelidir. Hızla artan nüfusumuz ve ileri milletlerin gelişme hızı gözönünde tutulursa, kalkınma hızını artırmak ölüm dirim meselesidir.”

...1962 yılında, bir önceki yıla göre müspet gelişmeler kaydedilmiştir. Zirai üretim endeksi yüzde 8,2, sanai üretim üretin endeksi yüzde 10,9 artmıştır. Dış ticaret hacminde yüzde 23 artış olmuştur. İhracatımız rekor bir seviyeye ulaşmıştır.”

“1963 yılı zarfında, yalnız demir ve çelik için 1 milyarın üstünde yatırım yapılacaktır. Ereğli tesisleri dışında Karabük'te çelik konstrüksiyon tesisleri kurulacaktır. Geçen yıl tamamlanan tesislerle 1963'te Karabük'ün ham demir üretim gücü yüzde yüz artmış olacaktır.

“Kalkınmanın başarılmasını millete benimsetebildiğimiz ölçüde güçlüklerden sıyrılma günü yaklaşacaktır. İşsizlik, yüz yıllardan beri devam eden bir mirastır. İşsizliğin tek önlemi yatırımdır.”¹¹⁷

Planın uygulanmasına köy kalkınmasıyla başlandığı ve ilk olarak altı deneme bölgesinin belirlendiği görülmektedir. Bu arada planın uygulanmasında alınan dış yardımlardan biri de OECD ülkelerinden alınan yardımdı:

¹¹⁶ **Hürriyet**, 10.01.1963, s.1.

¹¹⁷ **Cumhuriyet**, 3.03.1963, s.1, 7.

“Türkiye’nin 5 yıllık kalkınma planınının finansmanını kolaylaştırmak için geçen yıl kurulmuş olan konsorsiyumun tavsiyesi üzerine Türkiye bu krediyi istemiştir. Türkiye’nin buna karşılık, kalkınma programının tatbiki için lüzumlu olan mali istikrarı korumak için gerekli önlemleri alacağını ilave etmiştir.

Bu yeni mali yardım 4 yıllık bir devreye şamil bulunmaktadır. Yardımın 35 milyon doları 16 Mart’a kadar temin edilecektir. Geri kalan 15 milyon dolar da 30 Haziran’a kadar verilecektir. OECD’den bir ülke ilk defa üç yıldan uzun bir zaman içinde ödenmek üzere kredi almaktadır. Yıllık faiz yüzde 3,5 olacaktır.”¹¹⁸

Başbakan İsmet İnönü 10.03.1963 günü yaptığı konuşmada kalkınmanın ilk yılını kesin başarı ile bitireceklerini belirtmesi, planın ilk yılında bazı ürünlerin fiyatında artış olabileceği şu şekilde gazetelere yansiyordu:

“İnönü, “Kalkınmanın ilk yılını kesin başarı ile bitireceğiz” dedi. Başbakan, 1958’den beri devam eden duraklama devresinden ekonomik açılma devresine girdiğimizi söyledi. Bu akşam Ankara Radyosu’nun açık oturum saatinde konuşan Başbakan İsmet İnönü, “dış yardımın şartları memleketin dayanabileceği makbul kalkınma şartları olmalıdır. Bunların temin edilmesi, içerde siyasi ve ekonomik şartların mevcut olmasına bağlıdır. Kalkınma isteyen millet kendi kudreti dahilinde olan fedakarlığı en ileri ölçüde yapacak, yaptığını gösterecek, tamamlayamadığını da isteyecektir.” demiştir.

Plan tatbikatının her halde ilk yıllarında bazı maddeler üzerinde fazla talep ve bu sebeble de fiyat artışı olacağını, iktisatçılarımız tahmin etmektedirler. Hükümet bu konu ile ciddi surette meşguldür. Bakanlar Kurulu’nun geniş bir komisyonu adına bu hususta bir tebliğ yayınlandı. Burada yalnız iktisadi tedbirler dikkate alınmıştır. Şimdilik görülen, inşaat malzemesinde yerli üretiminin yeterli olmaması ihtimalidir. Eğer herhangi bir sorun yaşanırsa ihtiyacı karşılayacak ithalatı derhal yapacağız.”¹¹⁹

¹¹⁸ Cumhuriyet, 6.03.1963, s.1, 5.

¹¹⁹ Cumhuriyet, 11.03.1963, s.1, 5.

Planın uygulanmasıyla ilgili olarak başbakan yardımcısı Ekrem Alican “başarı, plan ve programların mükemmelliği kadar bu programları uygulayacak olan personelin duygu ve iradesine bağlıdır.” şeklindeki açıklamasıyla “plan istemiyoruz, pilav istiyoruz.” şeklinde yapılan eleştirilere yanıt veriyordu.¹²⁰

Planın uygulanma sürecinde CHP grubunda plan bakanlığı oluşturulması isteği şu şekilde haber ediliyordu:

“CHP grubunda plan bakanlığı teşkili istendi. Yeni bakanlık kalkınma planlarının tatbikatını her bölgede kontrol edecek.

(...)Toplantıda bir konuşma yapan Kenan Esengin beş yıllık planın tatbikini kontrol etmek amacıyla bir “Planlama Bakanlığı” kurulmasını teklif etmiştir.

Teklif göre Türkiye beş bölgeye ayrılacak, bu bölgeler plan bakanlığına bağlı olarak planın uygulanması sürecinin takip edeceklerdir. Her ay bölge müdürleri o bölgelerde planın uygulanmasında atılan adımları bildireceklerdir. Bakanlar Kurulu’da bu gelişmeleri gözönünde bulundurarak aksayan tarafları giderici tedbirler alacaktır.”¹²¹

Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu bazı bakanlarla 14.04.1963 günü yaptığı açıklamada “Beş yıllık plan yürümezse Türkiye batar.” ifadesini kullanıyor, CHP’nin sosyal ve ekonomik meseleler ile ilgili toplantısında Satır, Ecevit, Çelikbaş ve Bekata açıklamalarda bulunuyordu. CHP’nin sosyal ve ekonomik meseleler hakkındaki görüşünü halkoyuna açıklamak amacı ile Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, çalışma bakanı Bülent Ecevit, Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş, Tekel Bakanı Orhan Öztrak ve İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Beketa konuşmuşlardı. Turhan Feyzioğlu konuşmasında “vatandaşın kadehindeki üç damla rakı ve paketindeki iki sigara eksik olursa Türkiye batmaz, fakat 5 yıllık plan yürümezse batar. Biz, gerçek Atatürkçülerle birlikte, oy pahasına da olsa devrimleri yaşatma ve koruma bayrağını elimizden düşürmeyeceğiz.” ifadelerine yer veriyordu.

¹²⁰ Cumhuriyet, 14.03.1963, s.5.

¹²¹ Cumhuriyet, 22.03.1963, s.5.

Gümrük ve Tekel Bakanı Orhan Öztrak'da "5 yıl sonra ulaşacağımız başarı noktasından geriye baktığımız zaman, hangi güç şartlar içinde bu seviyeye ulaştığımızı ibretle seyredeceğiz." şeklinde bir açıklama yapıyordu.¹²²

Planın uygulanmasında yaşanan güçlüklerden ilki dönemin gazetelerinden birinde şu şekilde haber olarak yer buluyordu:

"Doğu İllerinde 5 yıllık planın tatbikinde ciddi güçlükler çıktı. Teknik eleman noksanlığı malzeme bühranı ve nakil güçlükleri başlıca problemleri teşkil ediyor.

5 yıllık kalkınma planının Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da uygulanmasına başlanan ilk safhasında yeni ve hesapta olmayan birçok güçlüklerle karşılaşmaktadır. Özellikle teknik eleman noksanlığı ve hatta yokluğun doğurduğu güçlüklerden başka, Ankara'da hazırlanarak gönderilen projelerin yüzde 90'ının yoldan mahrum bulunan köylerde uygulanmak istenmesi, malzeme nakliyatında kum ve çakıl gibi stabilize malzemelerin temininde çekilen güçlükler, yol yokluğundan doğan nakliye zorluğu, çimento sıkıntısı karşısında istenilen dozajın verilemeyişi planın normal şartlar altında uygulanamamasının başlıca sebepleridir.

Halen Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinde teknik eleman kadrolarının yüzde 80'i açık bulunmakta, bu arada, Muş, Bitlis, Van, Hakkari ve Mardin illeri Bayındırlık Müdürlükleri'nde mühendis bulunmamakta, buralardaki müdürlükler fen memurları ile idare edilmektedir."¹²³

Bu haberin ardından nitelikli eleman eksikliğinin telafi edilmeye başlandığı görülmektedir. O dönemin gazetelerinden birinde çıkan haber bu süreci doğrular nitelikteydi:

"Planın uygulanmasını aksatmamak için Doğu'daki pilot bölgelere teknik eleman gönderiliyor. Beş yıllık kalkınma planının ilk yılına ait uygulamasında, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde beklenmeyen bazı güçlüklerin ortaya çıktığı şeklindeki bir haberimiz, ilgililer arasında bazı tepkilere yol açmıştır.

¹²² Cumhuriyet, 15.04.1963, s.1, 7.

¹²³ Cumhuriyet, 17.04.1963, s.1.

Haberimiz üzerine, pilot bölge olarak seçilen ve bu yıl 60 milyon liralık bir yatırım öngörülen Muş'a derhal iki yüksek mühendis tayin edilmiş ve bu ilimizin teknik eleman kadroları takviye edilmiştir."¹²⁴

Ayrıca DPT Müsteşarı Ziya Müezzinoğlu'nun açıklamaları da aynı tarihli gazetede şu şekilde yer almaktaydı:

"Bir planın en güç tarafı hiç şüphesiz ki uygulama safhası ile ilgilidir. Bu safhada da ilk yıl, özellikle en güç devreyi teşkil eder. Bu bakımdan bu yıl içindeki uygulamada zaman zaman ve yer yer karşılaşılacak güçlüklerin olağan sayılması gerekir. Önemli olan ortaya çıkan bu güçlüklerin alınacak tedbirlerle suretli bir şekilde giderilmesi ve planın tümü üzerinde olumsuz etkiler yapmasının önlenmesidir.

1963 yılı programı bu anlayış içinde hazırlanmıştır. DPT olarak uygulamayı adım adım izliyoruz. İlk 3 ayın sonuçlarının toplanması bitmek üzeredir. Bu sonuçlar, yüksek planlama kurulunca gözden geçirilecek ve teşkilatımız bölgelerde alınacak tedbirlerle giderilememiş güçlükler olursa, bunlar hükümetçe alınacak tedbirlerle giderilecektir.

...Teknik eleman konusunda yeteri ölçüde donanmamış olduğumuz doğrudur. Bu teknik eleman sayısının kıtlığından ziyade bölgeler itibariyle dağılımdaki dengesizlikten ileri gelmektedir.

.... Aslında plan ve program hazırlanırken bu noktalar ve konular gözönünde bulundurulmuş ve yatırımların yıllar itibariyle dağılımı buna göre düzenlenmiştir.

...Sonuç olarak uygulamada zaman zaman ve yer yer bu gibi güçlüklerin, hatta aksaklıkların ortaya çıkabileceğini, memleket şartları bakımından, bir ölçüde olağan telakki edilmesi gerektiğini, bundan plan ve programın yürümeyeceğini,

¹²⁴ Cumhuriyet, 20.04.1963, s.1.

başarısızlıkla sonuçlanacağı gibi önyargılarla bakmanın doğru olmadığını belirtmek isterim.”¹²⁵

Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican 28.04.1963 tarihinde yaptığı bir konuşmada millet olarak kaderimizin plana bağlı olduğunu, planın bir medenileşme davası olduğunu ifade ediyordu. Planın özel sektör yatırımlarını da himaye edeceğini söyleyen Alican, Truman ve Marshall yardımları gelişigüzel harcandığını da belirtiyordu.¹²⁶

Planın uygulanmasında yaşanan teknik personel sıkıntısını aşmak için Bakanlar Kurulu'nun “*Teknik personel yedek subaylığını kalkınma hizmetlerinde yapacak*” şeklindeki kararı 1.05.1963 tarihli gazetede yer alırken, dönemin İngiltere ihracat konseyi başkanının ülkemizi ziyaretinde söylediği sözler de yer buluyordu:

“Türkiye'nin ekonomik durumunu yakından takip ediyoruz. Beş yıllık kalkınma planının çok akıllıca bir hareket olduğu su götürmez bir gerçektir. Türkiye'nin iktisadi gelişmesi bakımından planın önemi büyüktür. Dünyanın birçok ülkesinde 5 yıllık kalkınma planları hazırlanmış, fakat bunlar ancak yüzde 30-40 oranında tahakkuk ettirildiği halde gayet iyi netice vermişlerdir. Türkiye bu planın yüzde ellisinin tahakkuk ettirebilirse muhakkak kalkınacaktır. Plansız iktisat ve memleket olamaz.”¹²⁷

Planla ilgili her kesimin desteği de dönem içinde aranmaktadır. Bu konuda DPT tarafından bastırılan “Köy Kalkınması” başlıklı bir broşür şu şekilde ifade ediliyordu:

“İşçi ve eğitim broşürlerinden sonra bastırılan bu iki yüz bin adet broşür Mayıs ayı sonuna kadar tamamlanacak ve bütün köylerimize dağıtılacaktır. Köylü vatandaşı her bakımdan eğitmek ve planın gayelerini açıklamak, köylünün de planın

¹²⁵ Cumhuriyet, 20.04.1963, s.1, 7.

¹²⁶ Hürriyet, 29.04.1963, s.1.

¹²⁷ Cumhuriyet, 1.05.1963, s.1, 5.

uygulanışında hükümete yardım etmek gayesiyle hazırlana bu broşürlerin çok faydalı olacağı ilgililerce belirtilmektedir.”¹²⁸

16.05.1963 tarihinde Türkiye’ye Yardım Konsorsiyumu Genel Sekreteri Stetner Türkiye’den ayrılırken yaptığı açıklamada şu cümleleri kullanmaktaydı:

*“1963 programınızın ilk dört aylık tatbikatı üzerinde kısa bir inceleme yaptık, ilk işaretlerin ümit verici olduğu söylenebilir... Hükümetinizin kararlı, plan tatbikatınızın örgütlü ve iyi niyetli olduğunu gördük, iyi bir başlangıç sayılabilir.”*¹²⁹

5.06.1963 tarihinde Türkiye radyolarında bir konuşma yapan Başbakan İsmet İnönü kötü niyetlere rağmen Türkiye’nin kalkınacağını belirtmiş ve şu tespitleri yapmıştı:

“Ekonomimizin çeşitli kesimlerinde 1962 yılında başlayan gelişme 1963 yılının ilk aylarında da devam etmiştir. Bu aylarda hava şartlarının genel olarak elverişli gitmesi, bereketli mahsul ümitlerini arttırmaktadır.

Sınai üretimde artış temayülü devam etmektedir. Geçen yılın ilk üç aylık devresine oranla çimentoda %20, demir ve çelik sektöründe %50’nin üstündedir. Elektrikte %9,3, ham petrolde %50’nin üstünde artış meydana gelmiştir. ,

Dokuma sanayisinde pamuklu üretim geçen yılki seviyesini muhafaza etmiş , yünlü sanayide belirli bir gelişme görülmüş ve iki yıldır gerilemekte olan yün ipliği üretiminde %72’lik bir artış görülmüştür.

(...)1963 yılının ilk üç ayı içinde planın uygulanması ve elde edilen sonuçlar üzerinde verdiğim bu bilgiler açıkça gösteriyor ki, siyasi hayatımızda ayaklanmaya kadar götürülen kötü niyetlere rağmen, memleketimiz planla kalkınma yoluna ilerlemektedir. Türk milletinin ve Türkiye’nin demokrasi düzeni içinde ilerleme yükselme ve batı medeniyetine hızla ulaşma azim ve iradesi çıkacak her türlü engeli yıkmasını ve her türlü bedbaht teşebbüsü kahretmesini bilecektir. Geçirdiğimiz son

¹²⁸ **Vatan**, 9.05.1963, s.1.

¹²⁹ **Milliyet**, 17.05.1963, s.1.

olaylar bunun en açık ve söz götürmez bir delilidir. Hükümetimiz bu inanç ve güvenle milletin hizmetine devam etmektedir. ’’¹³⁰

Kocaeli müftüsü Mehmet Eren, beş yıllık planın toplum kalkınmasındaki önemini Cuma vaazlarında camilerde halka anlatırken, plana yardımcı olmalarını istemektedir. Mehmet Eren ayrıca müftülükte kurduğu kitaplıktan halkın yararlanmasını da sağlamıştır.¹³¹

Planın uygulanmasında yaşanan sıkıntılar dönemin bazı valileri tarafından da dile getirilmiştir. Dönemin Mardin Valisi Bekir Suphi Aktan plan üzerindeki eleştirilerini şu cümlelerle yapmaktaydı:

”Yatırımların önemli kısmı üretimle ilgili konulardan çok lojmanlara ayrılmıştır. Mardin’de mevcut hastanelere doktor bulunamazken, sağlık merkezlerinin inşası yoluna gidilmiştir. Bir bağcılık merkezi olan bölgemizde, şarapcılığın geliştirilmesi düşünülmemiştir.

İktisadi devlet teşekküllerinin reorganizasyonu yapılmadan planın uygulanmasına geçilmesi hatalıdır.

Planda iç kolonizasyona yer verilmemiştir. Kuzeydeki fazla nüfusun güneye ve doğuya aktarılması, 5 yıllık planda öngörülmemiştir. Bu mesele, aynı zamanda kuzeydeki orman varlığımızın korunması yönünden de önem taşımaktadır.

Plan, kendisini başarıya gösterecek amiller üzerinde durmuş, fakat aksatan faktörlerin izalesi üzerinde durmamıştır. Bunların başında kaçakçılık konusu gelmektedir.

Kalkınma planı daimi olarak sosyal adalet meselesini dikkate almakta, bunun kadar önemli olan “üretim gruplarının devlet masraflarına adil iştiraki” keyfiyetine önem verilmemektedir. Bu konuda verilecek en tipik örnek, Zirai Gelir Vergisi

¹³⁰ **Vatan**, 6.06.1963, s.1, 5.

¹³¹ **Vatan**, 12.06.1963, s.1.

Kanunu'dur. Hükümetin tahmin ettiği 100 milyonluk tarım vergisi, maalesef sağlanmayacaktır."¹³²

Dönemin Kırşehir Valisi Fuat Kadioğlu; *"Planın genel karakteri, kalkınmanın sadece fizik yapısı üzerinde durmaktadır. Halkın manevi bakımdan kalkınabilmesi meselesi henüz detayları ile ele alınmamıştır. Özellikle Atatürk prensiplerinin telkini ve geri cerayanların izalesi gibi önemli meseleler bu programda öngörülmemiştir."* şeklinde görüşlerini açıklamaktaydı.¹³³

Dönemin Ağrı Valisi Turgut Kılıçer görüşünü *"Nüfusunun yüzde 86'sı okuma yazma bilmeyen Ağrı'da eğitim planının uygulanmasına öncelikle başlanmalıdır."* cümlesi ile ifade etmekteydi.¹³⁴

Erzincan Valisi Kemal Azizoglu ise: *"Toprak ve vergi reformlarını gerçekleştirecek kanunlar bir an önce çıkarılmalıdır."* şeklinde bir açıklama yapmıştı.¹³⁵

Van Valisi Nazım Üner *"İlimiz tarihinde bu yılki kadar yatırımın yapıldığı hiçbir devir olmamıştır."* şeklinde olumlu bir açıklama yapmıştı.¹³⁶

Sinop Valisi Fikret Ersanlı ise; *"Plan hakkında hiçbir tenkid yapılamaz. Uygulamada sıkıntı çeken valilerin feryat etmesi normaldir."* demişti.¹³⁷

Urfa Valisi Nurettin Hazer; *"Normal gidiyor"*, Muş Valisi Ertuğrul Sümer; *"Mevsim şartları, hukuki ihtilaflar ve imar planı uygulamaları şehrimizdeki yatırımları aksatmıştır."*, Kars Valisi Ziya Kasnakoğlu; *"Diğer bölgelerden doğuya teknik eleman kaydırması yapılmalıdır."*, Diyarbakır Valisi Namık Kemal Şentürk; *"Mahalli idarelerin reorganizasyonunu ve mali meseleleri halledecek mevzuatın bir an önce çıkarılmasında zaruret vardır."*, Çorum Valisi Hasan Kurtoğlu; *"Mahalli idarelerin gelirleri ile ilgili kanun öncelikle çıkarılmalıdır."*, Maraş Valisi Ahmet

¹³² Cumhuriyet, 13.06.1963, s.5.

¹³³ Cumhuriyet, 13.06.1963, s.5.

¹³⁴ Cumhuriyet, 13.06.1963, s.5.

¹³⁵ Cumhuriyet, 13.06.1963, s.5.

¹³⁶ Cumhuriyet, 13.06.1963, s.5.

¹³⁷ Cumhuriyet, 13.06.1963, s.5.

Gümüşlü; “*Kontrol mühendisliği görevini fen memurlarının yapmaları ilimizde mahzurlar doğurmaktadır.*” şeklinde açıklamalar yapmışlardı.¹³⁸

Çeşitli illerin valileri tarafından yapılan açıklamalar planın uygulanmasında yaşananları en açık şekilde özetlemektedir.

İstanbul’da 20.06.1963 tarihinde düzenlenen NATO seminerinde konuşan Başbakan Yardımcısı Prof. Turhan Feyzioğlu Türkiye’nin kalkınmasının yalnız Türkiye’nin değil, batı dünyasının meselesi, olduğunu söylemiş ve demokrasi ilkeleri için kalkınmanın şart olduğunu belirterek, ‘*biz hürriyet pahasına kalkınmak istemiyoruz.*’ demişti.¹³⁹

28.06.1963 tarihinde Başbakan İsmet İnönü’nün başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu 1963 yılı kalkınma planının ilk dört aylık raporlarını görüşmüş, toplantıdaki gelişmeler şu şekilde haber edilmişti:

*“1963 yılı başından bu güne kadar tarım ürünleri bakımından iyi gelişmeler tespit olunmuştur. Sınai üretimde de bütün sektörlerde artışlar olmuştur. İhracatımızda gelişmeler olmuştur. Yatırımların her sahada memnuniyet verici olduğu görülmüş ve bakanlıkların yatırımlarının hızlandırılması için gerekli tedbirleri süratle alma kararlaştırılmıştır.”*¹⁴⁰

Dönemin Başbakan yardımcısı Turhan Feyzioğlu Türkiye’nin beş yıllık kalkınma planının gerekli kıldığı dış kaynakları sağlamak amacı ile kurulan OECD konsorsiyumu çalışmalarından önce bir açıklama yapmış ve şu noktaları vurgulamıştı:

“ ‘Unutmamalıyız ki, Türkiye’nin dış yardım ihtiyacını bu denli yüksek oluşu, 1970 yılına kadar çok ağır bir dış borç yükü altında bulunmamızdan ve kalkınan bir memleketin yüksek seviyede yatırım hacmine ancak dış yardımla gelmesi sebebindendir.

¹³⁸ **Cumhuriyet**, 13.06.1963, s.5.

¹³⁹ **Vatan**, 21.06.1963, s.1.

¹⁴⁰ **Vatan**, 29.06.1963, s.1.

Dış âlemde Türkiye'nin dürüst ve ciddi kalkınma gayretleri güven ve saygı yarattı. Dış yardım, içerideki gayretin yerini tutamaz. El ve gönül birliği ile bir gönül davası olan kalkınma davamıza milletçe sarıldığımız sürece gelecek kuşaklar daha ileri bir Türkiye'de yaşayacaklardır.”¹⁴¹

Ülkemizin dış görünümüne ilişkin NATO'nun görüşü Ticaret Bakanı Ahmet Oğuz ve Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş'ın Erzurum'da katıldığı bir toplantıda yapılan açıklamada şu şekilde yer bulmuştu:

“Türkiye'de uzun vadeli kalkınma artık planlı olarak ele alınmıştır. Daha önceki devredeki istikrarsız politikadan sonra planlı devredeki hükümet iktisadi istikrarı sağlama gibi ağır bir görevi üstüne almıştır. Nüfus artışı, geçen yıllardan ağır borç ve memleketin kalkınması gerçekten Türkiye'nin karşılaştığı önemli engellerdir.”¹⁴²

Yüksek Planlama Kurulu 12.08.1963 tarihinde başkan İsmet İnönü başkanlığında toplanarak Planlama Merkez Teşkilatının hazırladığı 1963 yılı programını ilk altı ayının uygulama raporu ile 1964 yılı program tasarısı üzerinde çalışmaya başlamış ve öne çıkan noktalar şu şekilde yer almıştı:

“Hazırlanan 1963 yılı ilk altı aylık raporlarının ekonomimizdeki gelişmeler kısmına göre taş kömürü üretiminde 1963'ün ilk yarısında geçen yıla göre % 5.2, 1961'e göre % 8.1 fazlalık vardır.

Raporda dünya piyasası sebebiyle madencilik sektöründe krom durumumuzun kriz geçirmekte olduğu buna karşılık demir cevheri üretiminde geçen yılın ilk altı ayına göre %34,5 1961'in ilk altı ayına göre %59 yükselme mevcut olduğu bildirilmektedir. Bakır ise geçen yılın ilk altı ayına göre %3,1 artış göstermiştir.”¹⁴³

Demir ve çelik üretimimizin Karabük'teki fırının patlayıp delinmesi yüzünden, bir süre için bir hayli azalmış olduğu, fakat buna rağmen geçen yıla göre

¹⁴¹ **Vatan**, 11.07.1963, s.1.

¹⁴² **Vatan**, 3.08.1963, s.1.

¹⁴³ **Vatan**, 13.08.1963, s.1, 5.

büyük artış gösterdiği raporda ayrıca belirtilmektedir. Ayrıca yine çimento, kâğıt, resmi sektörün dokuma, montaj sanayi, otomobil lastikleri, buzdolabı, çamaşır makinesi sanayisinde geçen yıla nazaran önemli bir gelişme olduğu tespit edilmiştir.”¹⁴⁴

1.5.2 Yazar ve Akademisyenlerin Görüşleri

Demokrat Parti döneminde muhalif olan ve o dönemde iktidar yanlısı sayılan bir derginin haberinde plan hazırlıkları sürecinde; insangücü, istihdam, eğitim, araştırma, bölge planlaması ve kalkınma konularının plancılarla politikacıları karşı karşıya getireceği iddiası yer almaktadır:

“(...) Plancılar İnönü'nün plana politika karıştırmamak arzusunu bilmekte ve eserlerini kurtarmak için ona güvenmektedirler. Nitekim, şimdiye kadar ki bütün toplantılarda Başbakan aracılık görevini politikacılardan çok plancıları kollayarak yerine getirmiş ve planın esasında bir değişiklik yaptırmamıştır. Ama, memleketin şartları tartışılırken İnönü, politikacıların müşahade ve bilgilerinden teknisyenlerin faydalanmalarını ve gerekli rötuşları yapmalarını da istemekten geri kalmamıştır. Bu bakımdan Pazartesi günü kurula İnönü'nün başkanlık etmesi kimseyi şaşırtmayacaktır...

Asıl dananın kuyruğu muhakkak ki, bölge planlaması ve kalkınması kısmında kopacaktır. Politik bazı hususların su yüzüne çıkacağı bu tartışmalardan, doğrusu istenirse, teknik elemanlar bir hayli çekinmektedirler...

Finansman konusu, lazım meblağın nereden bulunacağı konusunda düğümlenmektedir. Yoksa meblağ ve bunun mutlaka sağlanması zarureti üzerinde bir tartışma yoktur. Plancılar radikal yolu göstermekte, ağır vergiler konulmasını istemektedirler... Bu konuda... İnönü 'Ciddi bir ihtilaf yok, ciddi müşkilat var ama, neticeyi alacağız' dedi...

¹⁴⁴ **Vatan**, 13.08.1963, s.1, 5.

Başka bir tartışma konusu 'özel sektöre öncülük' maddesi üzerinde cereyan edecektir. Özel sektöre öncülüğü plancılar, bunu hükümetin değil, özel sektörün kendisinin yapmasını, avantajlı muamele görmemesini, yardımın fikri seviyede kalmasını istemekte... ”¹⁴⁵

Ancak, aynı gün yine aynı yayında ilgi çekici bir polemik görülmektedir:

“Planlama faziletine en fazla iman etmiş gazetelerin başında Milliyet gelir. Milliyet’te bir başlık: ‘5 Yıllık Planda Hatalı Görüş’. Görüş plancıların televizyon konuşmasındaki görüşüdür. Planlama teşkilatının mütehassısları, televizyonu istihlaki teşvik edici bir saha olarak görmüşler ve Türkiye’de, ilk beş yıllık plan süresince, o istikamette bir yatırım yapılmamasını uygun bulmuşlardır. Milliyet aksi kanaattedir. Televizyonun lüzumlu olduğunu savunmakta ve planda değişiklik istemektedir. Plancılar mı haklı? Milliyet mi? Mesele o değil. ”¹⁴⁶

Planla ilgili süreç zaman zaman münazaralara da konu olmuş ve planın gerçekleri bu münazaralarda da tartışılmıştır. Beş yıllık kalkınma planının uygulanmasının mümkün olup olmayacağı konusunda İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği ile Ankara Üniversitesi Talebe Birliği arasında münazara düzenlenmiş, Ankara ekibi Coşkun Cebi, Hüseyin Günday, Alev Kocatürk ve Uğur Mumcu, İstanbul ekibi Toktamış Ateş, Osman Gökçe, Koray Akman ve Atilla Özkırmızılı’dan oluşmuştur.

Münazarada Uğur Mumcu’nun sözleri döneme hakim anlayışlardan birini bir bakıma yansıtmaktadır: *“Bu realiteler karşısında ancak hayali plan yapılır ve tatbik edilir. Memleket gerçeklerine inen planlar yapılamaz. Planın tatbiki için disiplinli siyasi bir kadro şarttır. Halbuki ikinci koalisyonun yarın ki akıbetini hiç kimse bilmemektedir, meçhuldür. ”¹⁴⁷*

Münazarada Hüseyin Günday, 1962’de planın başlangıç kısmının uygulanamadığını, toprak ve vergi kanunlarında reform yapılmadığını, idari yapıda

¹⁴⁵ Akis, “Planlama Güç Geçitin Başında”, 20.08.1962.

¹⁴⁶ Akis, “İğne ve Çuvaldız”, 20.08.1962.

¹⁴⁷ Cumhuriyet, 19.01.1963, s.1, 5.

yeniden düzenlemenin yapılamadığını, bu değişimler gerçekleşmediği için de planın uygulanamayacağını savunmuştur.

Alev Kocatürk gerçek plansızlığın hakim olduğu bir memlekette hakiki kalkınma planının yapılamayacağını belirtmiş ve: *“Biz planın karşısında değiliz. Fakat ne yazık ki, demagoji ve sokak politikacılığının revaçta olduğu bir ortamda yaşıyoruz.”* sözleriyle görüşünü ifade etmiştir.¹⁴⁸

Plan ile ilgili yer alan tartışmalar Ecvet Güresin imzasıyla yayınlanan Günün Notları köşesine de *“Plan Etrafında Curcuna”* başlığıyla damgasını vuruyordu. Güresin’e göre bütçe görüşmeleri nedeniyle gündeme gelen beş yıllık plan tartışmaları, daire başkanının istifasıyla daha da şiddetlenecekti. Planın bir anayasa hükmü olması nedeniyle tamamen karşı fikirdekiler daha çok detaylar ve uygulamalar üzerinde duruyor gibi görünüyordular:

*“ Esasta mutabıkız elbette plan ve program gereklidir gibi laflar aslında aleyhtarlığı perdelemek için kullanılan kaypak ve doğu tipi cümle kalıplarıdır. Klasik liberallerin plana ve plan fikrine karşı olmalarını normal görmek gerek. Onların yanında plansız bir ekonominin, dağıtımı dolayısıyla şahsa bağlı olacak nimetlerini düşünenler de aleyhtarın kervanına katılmaktadırlar. Ayrıca plana karşı olmayı, geçmiş devrin savunması gibi telakki edenlerin sayısı da az değildir.”*¹⁴⁹

Güresin planı destekleyenlerin özel sektörü, ılımlı sosyalistlerin devlet sektörünü ön plana çıkardığını, komünistlerin ise tamamen devlet sektörüne önem verilmesini savunduğunu ifade ediyor ve yazısının sonunda şu tespiti yapıyordu:

“İşte 1963 yılı programının uygulanmasına, böyle bir curcuna arasında başlıyoruz. Bırakınız, personel kıfayetsizliğini, teknik hataları, finansman noksanını, sadece plana karşı girişilen ve normal tenkid hudutlarını çoktan aşmış olan

¹⁴⁸ Cumhuriyet, 19.01.1963, s.1, 5.

¹⁴⁹ Cumhuriyet, 4.02.1963, s.1, 5.

kampanya ve bu kampanyanın meydana getirdiği curcuna, onun hedefe ulaşmaması için yeter de artar bile.”¹⁵⁰

8 Şubat 1963 tarihinde basında yer alan “Endüstrileşmenin ilk şartı plandır.” başlıklı yazıyla plana olan gerekliliğın altı çiziliyor, Cenevre’de toplanan az gelişmiş bölgelerde bilim ve tekniğın geliştirilmesi konulu konferansta, kalkınma planının o ülkenin tabii, tarihi ve kültürel özellikleri gözönünde tutularak bilimsel temeller üzerine kurulmasının tavsiye edildiği ifade ediliyordu.¹⁵¹

O dönemde planın karşısında olanlar kadar planı savunanlar da bulunmaktadır. Bu yazarlardan biri Haluk Y. Şehsuvaroğlu’dur. “Plan” başlıklı yazısında şu noktalara değiniyordu:

“Kalkınma planı Türkiye’nin gerçekleri üzerine kuruludur. Planın başarıya ulaşması için uygun bir manevi iklim, güven ve huzura ihtiyaç vardır. Türkiye davasını, şahsi kinler, nefretler davası olmaktan çıkarmak ve ülkenin geleceğini düşünmek gerekir. Plan fikrini şahıslara bağlamak, bu nedenle başarıya ulaşmasını engellemek ülkeye ihanet ile eşdeğerdur. Artık bütün herkesin Türkiye’nin kalkınma davası üzerinde birleşmesi, elele vermesi gerekmektedir.

Planlı kalkınmaya geçiş nedeniyle katlanılacak fedakarlıklar, millete yüklenen yeni vergiler aydınlık bir geleceğe kavuşmak için katlanılacak külfetlerdir. Bunu bir parti meselesi olarak görmek, planı engellemeye çalışmak çok yazık olur.”¹⁵²

Osman Okyar plana ilişkin bir yazıda 1963 programının siyasi alanda çok şiddetli ayrılıkların olduğu, bu tür ayrılıkların planlamaya da etki ettiği bir ortamda uygulamaya konulduğunu ifade ediyordu. Ona göre; planın belirli bir siyasi zümreye maledilmesi, diğer bir ifadeyle, millete ait bir plan olarak değil de, hükümete ve hükümeti oluşturan partilere ait bir plan olarak görülmesi, bugün görülen şiddetli siyasi ayrılıkların neticesi olmuştur: “Arzu edilirdi ki plan siyasi çatışmaların

¹⁵⁰ Cumhuriyet, 4.02.1963, s.1, 5.

¹⁵¹ Cumhuriyet, 8.02.1963, s.3.

¹⁵² Haluk Y. Şehsuvaroğlu, “Plan”, Cumhuriyet, 3.04.1963, s.2.

haricinde kalsın ve Türkiye’de mevcut bütün siyasi oluşum veya hareketlerin faal desteğini değilse bile, hiç değilse ilgisini kazanabilsin.”¹⁵³

Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulanmasında dış kredilerden de yararlanılmıştır. Bu dönemde gelen kredilerle ilgili yer alan haberde sağlanan dış yardım miktarı şu şekilde yer almaktaydı:

“Dış yardımlar gelirken Mart ayında içeriden 1 milyar liralık vergi tahsil edildi. Türkiye’nin Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın 1963 yılına ait kısmının finansmanı için konsorsiyum kanalı ile temin ettiği 251 milyon dolarlık kredinin, 69 milyon doları bu güne kadar gelmiş ve kullanılmaya başlanmıştır.

Bu güne kadar Amerika’nın vereceği 78 milyonluk kredinin 28 milyon doları alınmış, Para Fonundan 6 milyon dolar gelmiştir. Para Fonundan bu günlerde beş milyon dolar daha gelecektir.”¹⁵⁴

Alaattin Küçüksu tarafından kaleme alınan köşe yazısında küçük işletmelerin karşılaştıkları problemlerin en başında kredi ihtiyacının yer aldığını belirtiyordu. O dönemde Küçük sanai işletmelerin kalkınması konusu, gerek devletçe gerek iktisatçılar tarafından kredi teşkilatı noksanlığı ve yatırım kredisini tatmin edici olmayışı yönünden ele alınmış, fakat küçük sanai işletmelerin karşılaştıkları problemlerin neler olduğu ve bunların ne şekilde halledilebileceği hususundaki çalışmaların işletmecilik yönünden etraflı ve esaslı bir zemine dayanan tatbikatına henüz girişilmemişti. Küçüksu’ya göre; küçük işletmecinin iç ve dış pazardaki rakipleri ile rekabet edebilmek için üretimini çoğaltmak, mamulün kalitesini yükseltmek ve maliyeti asgariye düşürmek amacıyla teknik işletmecilik bilgisine sahip olması gerekiyordu. Eğitim-öğretimin kalkınmada oynacağı rol şu cümlelerle ifade ediliyordu:

“Memleketimizin kültürel alanda kalkınmasında olduğu gibi sanai alanda da en büyük rolü oynayacak gene eğitim ve öğretimdir. Bugün Avrupa’da, Amerika’da

¹⁵³ Osman Okyar, “1963 Programı”, **Cumhuriyet**, 11.04.1963, s.2.

¹⁵⁴ **Hürriyet**, 24.04.1963, s.1.

ve hatta Asya'nın az gelişmiş memleketlerinde dahi devlet tarafından kurulan küçük sınai işletmeleri olduğu gibi, sevk ve idare araştırma enstitüleri, üniversitelerinde küçük sınai kursları ve özel mahiyette işletmecilik mali müşavir firmaları kurulmuş ve geniş çapta araştırmalara ve eğitime başlamıştır. Bu arada ODTÜ İşletmecilik Bölümünün, Hollanda'daki RVB Araştırma Enstitüsünün İsviçre'deki ILO teşkilatının ve Stanford Üniversitesinin sanayi alanında yaptıkları öğretim araştırma, seminer ve yayınlarını misal olarak verebiliriz. Memleketimizde sanayiye kalkındırmak için devletin ve öğretim müesseselerinin küçük sınaî işletmelerinin problemlerine ışık tutmaları ve bunların çözülebilmesi için geniş çapta bir sınai eğitim seferberliğine girişmeleri zamanı çoktan gelip geçmiştir."¹⁵⁵

10.05.1963 tarihli bir gazetede politikacılarımız için Türkiye tarihinin zaman zaman moda haline getirilmiş yalanlar dizisinin kronolojisine sahip olduğu vurgulanmaktaydı. Bu iddiayı kanıtlamak için de son onbeş yıllık dönemdeki gelişmelerden örnekler verilmekteydi. Örneğin; 1945 yılı Türkiye'sinde seçim sistemi tartışmaları, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle hızlı kalkınmanın beceriksizce yapılan propagandası, muhalif politikacıların talihsiz açıklamaları o dönemin yalanları arasında yer almaktaydı:

*"Devrin yalanına herkesi inandırmak için gereken her türlü mizansen hazırlanmış, bütün aktörler yerli yerinde, paylarına düşen oyunu oynuyorlardı. Bu minvan üzere yıllar geçti. Bir 27 Mayıs sabahı Türkiye alışılmamış bir değişikliğe gözlerini açtı. İhtilalciler aynı akıl hocalarını, aynı muhalefet politikacılarını etraflarında buldular. Bu kaçınılmaz bir sonuçtu."*¹⁵⁶

Yazıda öne çıkan noktalardan biri, plan ve planlı kalkınma düşüncesinin başta politikacılar olmak üzere, Türkiye'yi hazırlıksız yakalaması olmuştur. Örneğin, planlı bir dönemin başarılı olabilmesi için, her şeyden önce planı yapanların, planı uygulayacak olanlarla uzlaşması gerekirdi. O dönem Türkiye'sindeki durum hiçte böyle olmamıştır. Bu talihsiz başlangıç, etkisi sonraki yıllarda da sürececek olan, bütün

¹⁵⁵ **Alaattin Küçük**, "Küçük Sınai İşletmelerin Kalkınması", Vatan, 9.05.1963, s.2.

¹⁵⁶ **Vatan**, 10.05.1963, s.2.

çalışmalara gölge düşürecek nitelikte bir olaydır. Planı uygulama rolünü üzerine almış kimseler, planlı bir gidişe inanmayan, bunu istemeyen, gerekirse bu gidişi baltalayabilecek zihniyette insanlar olarak tanınmışlardır.

Öte yandan, o dönemde halkın plan hakkında kesin ve yeterli fikri yoktur. Psikolojik bir hazırlık yapılmamıştır. Üstelik politikacılar plana güven sağlayıcı hiç bir davranışta bulunmamaktadırlar. Planlama Dairesi günlük işleri gören, prestijini hayli kaybetmiş, önemsiz bir devlet dairesi durumuna getirilmiştir. Devlet mekanizması planlı bir gidişe göre hazırlanmış değildir. Sayıları gayet az olan yetkili uzmanlar gelişi güzel dağıtılarak, yararsız bir şekilde bırakılmışlardır. Her bakanlık ve dairelere bağlı minyatür planlama daireleri çoğunlukla Devlet Planlama Teşkilatı ile çalışma ve çatışma halindedir. Bu yüzden, çalışanlar huzursuzluk ve umutsuzluk içindedirler.¹⁵⁷

12.05.1963 tarihli bir haberde vergi gelirlerinin hedeflenen düzeyde gerçekleşmediği şu tespitlerle belirtilmekteydi:

*“Yüksek Planlama Kurulu planının, 1963 yılı üç aylık uygulamasını gözden geçirmek üzere önümüzdeki hafta sonunda toplanacaktır. Elde edilen bilgilere göre beyaz eşya fiyatları Ocak, Şubat aylarında artmış, Mart ayında durgunlaşmıştır. Vergi tahsilâtının pek parlak olmadığı bildirilmektedir.”*¹⁵⁸

Ecvet Güresin'e göre, 1963 yılı programının ilk üç aylık uygulaması her türlü iyimser düşünme ve görme isteklerine rağmen başarı kazanmış sayılamaz. Zira programın yıllık tutarına göre üç ayda ancak yüzde 10.4 oranında yatırım yapılabilmektedir. Böylece değil yüzde 7'yi, yüzde 5'lik kalkınma hızını görmek hayal olur. Uygulamadaki tecrübesizlikler, koordinasyon noksanlığı, eleman yetersizliği, sadece siyasi olaylar dahi programın uygulanmaması için yeterlidir. Güresin dönemin siyasi koşulların planın başarısını engelleyeceğini şu cümleleriyle ifade ediyordu:

¹⁵⁷ **Vatan**, 10.05.1963, s.2.

¹⁵⁸ **Milliyet**, 12.05.1963, s.1.

*“Hemen söylemek gerekir ki en ince noktasına kadar bütün teknik tedbirlerin alınması eğer siyasi şartlar değişmezse yine netice vermeyecek ve yine program uygulama bakımından eksik kalacaktır. Zira bu programı makineler değil, insanlar uyguluyor.”*¹⁵⁹

Ahmet Kılıçbay, Yüksek Planlama Kurulu'nun 25.05.1963 tarihli toplantısında planın üç aylık uygulanması gözden geçirildiğini, bu süre için kalkınma hızının yüzde 5,5 civarında bulunduğunun tahmin edildiğini belirtmiştir. Bu tahmin doğru kabul edildiği takdirde hedef tutulan kalkınma hızı (yüzde 7) ile fiilen varılan kalkınması hızı arasında (yüzde 5.5) küçümsenmeyecek bir farkın bulunduğu görülür. Kılıçbay'a göre, planın istenen amaca ulaşmasını önleyen iki neden vardır: planın hedefleri ile yapısı ve uygulanması. İktisadi kalkınma planı, genel planlama tekniği içinde sabit ve çok hedefli bir plandır. Bir planda varılması arzulanan hedeflerin sayısı ne kadar çok olursa onlara ulaşmak o kadar güçtür. Çünkü hedeflerin sayısı arttıkça mevcut kaynakların daha büyük bir güçle zorlanması gerekir. Bundan başka planın bütünlüğü içinde yer alan değişik hedefler bazen zıt etkilere sahip bulunabilirler. Örneğin; kalkınma hızını artırmak ve ödemeler bilançosunu denk tutma amacı bağdaşmayabilir. Hızlı kalkınma başlangıçta sermaye malları ithalatını artırarak ödemeler bilançosu açıklarına neden olabilir. Bölgeler arası adalet ve pilot bölgelerin kalkındırılması gibi hedefler, yılda yüzde 7 gelir artışı gibi “kantitatif” bir hedefe ulaşmayı güçleştirmektedir. Geri kalmış bölgelerimizin kalkındırılması sınırlı kaynaklara dayanarak yapacağımız yatırımların bu bölgelere akmasını gerektirmiştir. Bu, kalkınma hızının gerekli derecede yükselmesini önleyen amiller arasında yer alır.

Planın yapısı planın başarı şansları üzerinde etkili olmaktadır. Planımızın oluşturulmasında, modern planlama metodlarının izleri ve bu alanda başka ülkelerde yapılan planların etkisi görülmektedir. Fakat planda “modern metotlara tamamen yer verilmiştir” denemez. Bu sebeple umulan neticeleri kesinlikle almak güç olacaktır. Kılıçbay yazısını şu önemli tespitlerle tanımlamaktaydı:

¹⁵⁹ Cumhuriyet, 31.05.1963, s.2.

“Planın çok sayıda hedefe sahip olması içinde bulunduğumuz iktisadi ve sosyal şartlardan doğmuştur. Bu hedefler uzun vadeli bir kalkınma planının kavraması gereken hedeflerdir. Plandaki istatistiki verilerin güvenilirlik derecesinin artması ve plan yapısının modern planlama tekniğine uydurulması ise bir zaman meselesidir. Bu alanda elemanların yetişmesi, iktisadi istatistiklerin geliştirilmesi uzunca bir zamana ihtiyaç gösterir. Fakat bugünkü imkanlarımızla planın tam uygulanması ve yatırımların zamanında yapılması da mümkündür. Uygulayıcıların bu hususu gözden kaçırmamaları planın başarısı için önemlidir.”¹⁶⁰

O dönemde Alman “Aussenpolitik” dergisinde yayınlanan “Türkiye ve 5 Yıllık Kalkınma Planı” adlı yazısında Frans von Caugie, sadece planlı kalkınmamızı değil, aynı zamanda iktisadi hayatımızın genel sorunlarını ele almıştır. Ele alınan başlıca konular: doğum kontrolü, halkın katlanması gereken fedakarlık, kalkınmada özel ve kamu teşebbüslerinin rolleridir. İncelenen konuların çoğu o dönemdeki ekonomimizin uzun süreli sorunları arasındadır.¹⁶¹

Planın hazırlanmasında görev alan Necat Erder’e göre büyük bir umut ve coşkuyla başlayan planlama girişimi neden iyi sonuçlanmamıştır? sorusunun cevabını bulmak için üç soru sorulması gerekmektedir:

- Plan, siyasi kararları göz önünde bulundurmayan, gerçekçi olmayan, soyut teknik bir belge miydi?
- Plan dünyadaki kapitalist odaklar tarafından benimseniyor muydu?
- İş çevreleri, işçi örgütleri ve diğer toplum kesimleri, planı nasıl karşılamıştı?

Birinci soruya Necat Erder’in verdiği yanıt “Hayır”dır. Planın hazırlanmasının her aşamasında, siyasi iktidarın ve bürokrasinin içinde olduğu bir yol izlenmiştir. Planın hazırlanış yöntemi, siyasetin yönlendirmesini ve bürokrasinin bu sürece katılmasını benimsemiştir. Planı hazırlayan kadro 21 kişiydi, özel ihtisas

¹⁶⁰ Cumhuriyet, 1.06.1963, s.2.

¹⁶¹ Cumhuriyet, 12.06.1963, s.2.

komisyonları ise 400 uzman kişinin katılımıyla kurulmuştu. Son aşamada kararlar siyasi merciler tarafından alınmıştır.

Erder'in ikinci soruya verdiği yanıt "Evet"tir. IMF, Dünya Bankası, OECD gibi oluşumlar planı benimsemişlerdir. Planlama çalışmaları onların da katkılarına açıktır. O zamanın hakim düşüncesi planlı kalkınmanın gerekli olduğudur.

Erder'in üçüncü soruya verdiği yanıt ise, bazı kesimlerin planı desteklediği, bazılarının ise karşı çıktığı yönündedir.

Son olarak, planlama neden başarısızlıkla sonuçlandı? sorusunun yanıtı, "Türkiye'de siyaset sınıfının, kısa vadeli çıkarlarını uzun vadeli bir perspektif" içinde düşünmeyi gerektiren bir plan disiplinine sokmak istemeyişi olarak verilebilir.¹⁶²

Atilla Karaosmanoğlu'na göre, planla yatırımlar bakımından bazı hedeflerin gerçekleştirilebileceğini, bazılarının ise politikalarla uyumsuz olması nedeniyle gerçekleşmesi için gerekli yasal düzenlemelerin gerçekleşmesi gerekiyordu. Karaosmanoğlu katıldığı bir bakanlar kurulu toplantısında gerekli düzenlemelerin ilgili bakanlıklar tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade ettiğinde aldığı yanıt olumsuz olmuştu.¹⁶³ Bazı bakanların karşı çıkışı yaşanan güçlüklerinde bir ifadesi olmuştur.

1.6. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedefleri ve Finansmanı

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlık aşamasında yapılması öngörülen yapısal reformlar, öncelikli hedefler aşağıdaki maddeler halinde sıralanabilir:

- Kamu İktisadi Teşebbüslerinde öngörülen reorganizasyonla yeni bir yapıya kavuşacak devlet sektörü öncülüğünde gerçekleştirilecek sanayileşme atılımı,

¹⁶² Erder, Karaosmanoğlu, Çilingiroğlu, Sönmez, **a.g.e.**, s.10-11.

¹⁶³ Erder, Karaosmanoğlu, Çilingiroğlu, Sönmez, **a.g.e.**, s.20-21.

- “Toprak Reformu” ile gerçekleştirilecek tarım sektöründe modernleşme ve bu sektörde bulunan toplumsal, ekonomik dengesizliklerin giderilmesi,
- İnsan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik köklü bir eğitim reformu,
- Bilimsel araştırma kapasitesini güçlendirecek ve teknolojinin gelişmesini sağlayacak bilim ve teknoloji politikaları,
- Kalkınmanın finansmanına katkıda bulunacak ve toplumdaki gruplar arasındaki gelir farklılıklarının hafifletecek bir vergi reformu.

Ancak, plan tasarısının arka planında yer alan bu vizyonun yaşama geçirilmesi mümkün olamamış ve planla ilgili görüşmelerde tıkanmalar yaşanmıştır. Plancuların istifalarının arkasındaki neden de söz konusu yapısal reformlar konusundaki görüş farklılıkları olmuştur.¹⁶⁴ Bu farklılıklar mecliste daha önce belirtilen tartışmalarda da görülmektedir. Aşağıda sırasıyla birinci planın iktisadi ve sosyal hedefleri, imalat sanayiindeki gelişmenin hedef ve ilkeleri, planın finansmanı ele alınmaktadır.

1.6.1. İktisadi ve Sosyal Hedefler

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomik ve siyasal bunalım yıllarından sonra hazırlanmış bir plandır. Plan dengeli ve kararlı bir ekonomik gelişme yaklaşımını benimsemiştir. İkinci ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemini kapsayan onbeş yılda ulaşılabilecek hedefler; Türkiye'nin kalkınması için gerekli olan her alanda yeter sayıda, üstün nitelikte bilim adamı ve teknik uzmanın yetiştirilmesi, yüzde 7'lik bir gelişme hızının sağlanması, istihdam sorununun çözülmesi, dış ödeme dengesine ulaşılması ve bu hedeflerin sosyal adalet ilkesine uygun olarak gerçekleştirilmesi şeklinde özetlenebilir.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Ergun Türkcan, “Ayhan Çilingiroğlu'nun Hatıralarında Planlama'nın Kuruluşu”, **Atilla Sönmez'e Armağan: Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 2010, s.127.

¹⁶⁵ DPT, **a.g.e.**, s.33.

Birinci ve İkinci Sanayi Planları ve 1947 İktisadi Kalkınma Planından farklı olarak 1963 yılında uygulanmaya başlanan kalkınma planı ekonomik ve toplumsal gelişmenin tüm yönlerini içermektedir.

Planda GSMH'nın yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 7 olarak belirlenmiştir. Bu büyümede asıl katkının sanayileşme ile gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Sanayileşme amacı sadece sınai hasılanın artmasını değil, sanayide yapısal değişikliği de içermektedir. Dönemin koşulları nedeniyle plan hedeflerine ulaşmak için kamu kesimine daha fazla önem verilmiştir. Hükümet ekonomiye doğrudan müdahale etmeli ve kamu yatırımlarını müdahale aracı olarak kullanmalıdır.

Planın uzun dönem amaçlarından biri de işsizliğin azaltılmasıdır. İşsizliğin azaltılması için hızlı kentleşme sürecinin tersine döndürülmesini amaçlayan düzenlemenin gerçekleştirilmesi için ne tür özel önlemlerin alınacağı belirsizdir. Planda nüfus artışı sorununa ve aile planlamasına geniş yer verilmiştir. Nüfus sadece uzun dönemde işsizliği azaltmak açısından değil, kişi başına gelir, eğitim, sağlık ve benzeri toplumsal gelişme göstergelerinin bir parçası olarak ele alınmaktadır.¹⁶⁶

Ayrıca uzun vadede ülkenin dış yardıma ihtiyacı kalmayacak bir düzeye ulaşması için plan amaçlarının tümünün yerine getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁶⁷

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltılması, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması, bölgelerarası ekonomik farklılıkların giderilmesi de planda öne çıkan amaçlar arasında yer almaktadır.¹⁶⁸

Onbeş yıllık hedeflere tarım ve sanayi sektörleri arasında dengeli bir gelişme ile ulaşılabileceği de planda belirtilmektedir.¹⁶⁹ Yerli sanayinin dış pazarlarda rekabet edebilecek duruma gelmesi için sınırlı ve geçici bir adım olarak korunması gerektiği de planda belirtilmiştir. Ancak sanayi teknolojisi, üretim ölçeği gibi uzun

¹⁶⁶ DPT, a.g.e., s.67.

¹⁶⁷ DPT, a.g.e., s.41.

¹⁶⁸ DPT, a.g.e., s.47-54.

¹⁶⁹ DPT, a.g.e., s.39.

dönemli gelişmeyi belirleyen konular planda yer almamaktadır. Bu görünümüyle plan dönemin Türkiye ekonomisinin ana hatlarını çizerken, özellikle sanayileşme sürecine, etkin öneriler getirmemektedir.

1.6.2. İmalat Sanayiindeki Gelişmenin Hedef ve İlkeleri

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen yüzde 7 oranındaki kalkınma hızının gerçekleştirilebilmesinin geniş ölçüde sanayide meydana gelecek gelişmelere bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Tarım alanında, ortalama yıllık artış hızının yüzde 4,2 olabileceği hesaplanmıştır. Sanayi sektöründe ise yıllık ortalama artış hızının yüzde 12,9 olacağı tahmin edilmiştir.¹⁷⁰ Bu nedenle imalat sanayine de ayrı bir önem verilmiş ve sektörel gelişmenin ana ilkeleri belirlenmiştir. Bu ilkeler;

- Her malın ülke içinde imal edilmesinin amaç edinilmesi,
- Milli gelirin artmasını ve refah seviyesinin yükselmesini sağlayacak, düşük maliyet avantajlarının olduğu alanlarda üretimin geliştirilmesi,
- Kapasite fazlalığı olan sektörlerde uluslararası fiyat avantajları söz konusu ise üretime devam edilmesi,
- Fazla kapasitenin kullanılması ve yeni fazla kapasiteler yaratılmaması için gerekli önlemlerin alınması ve uygulanması,
- Yeni kurulan sanayilerde belirli bir öğrenme süresi için veya talep seviyesine bağlı olarak başlangıçta bir süre için himaye yoluyla üretime devam edilmesi,
- İthalat politikasının, sanayii koruma önlemleriyle, bunların uygulama oranlarının kalkınma hedeflerine uygun olarak belirlenmesi,
- Yerli sanayi mamullerini ithal mamullerine göre elverişsiz durumda bırakan idari ve hukuki aksaklıkların kaldırılması,

¹⁷⁰ DPT, a.g.e., s.205.

- Yeteri kadar ve istenilen nitelikte yerlisi yapılabilen malların ithalatının koruma hedeflerine uygun şekilde denetlenmesi ya da tümden yasaklanması,
- Yerli mamullerin fiyatlarının dünya fiyatlarının çok üstünde oluŐmasının  nlenmesi,
- Uluslararası piyasalarla rekabetin desteklenmesi
- Tekelci durumlar yüzünden fiyatların bozulmasının ve aşırı k rların belirli gruplarda toplanmasına engel olunması olarak belirlenmiştir.¹⁷¹

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında sanayinin teşviki için alınan önlemler ise Şu başlıklar altında toplanmıştır:

- Sanayide kuruluş yerlerinin seçilmesinde toplam verimliliğin artırılması yanında bölgelerarası dengeli bir kalkınma sağlama amacına göre hareket edilmesi,
- Çeşitli sanayi alt sektörlere verilen kredilerin artırılması, planda üretilmesi gerekli bulunmuş ya da tavsiye edilmiş malları üreten veya üretecek sanayiye kredi sağlanmasında kolaylık gösterilmesi,
- Sanayide hızlı amortisman uygulanması,
- Montajdan başlayan sanayinin imalat yapması için istihsal vergisinin uygulanmasında düzenleme yapılması, yerli üretim teşvik edilmesi,
- İhracatı GeliŐtirme Merkezinin ihracat araŐtırması yapması, sanayi mamullerinin ihracatının kolaylaŐtırılması,
- İhraç edilen sanayi mamullerinde kullanılan ham madde ve yardımcı maddelerden gümrükte alınan vergi ve resimlerle, istihsal vergisinin geri verilmesi ve benzeri tedbirlerle ihracatın kolaylaŐtırılması,

¹⁷¹ DPT, a.g.e., s.205.

- İhraç edilen mamullerdeki yerli ham maddelerin dünya fiyatlarıyla sağlanabilmesi,
- İhraç malı maliyetlerinin düşürülebilmesini mümkün kılacak düzenlemeler yapılması.¹⁷²

Planda, sanayi sektöründe büyümenin kaliteden ödün vermeden sağlanması için kalite kontrolü ve standardizasyon, personel konusunda hedeflenen ilkeler ise şu şekildedir:

- Mamullerin kalite kontrolünün yapılması,
- Belirli kalitede ve standartta olmayanların satışına engel olacak önlemler alınması,
- Gerekli görülen alanlarda imalatçının garanti vermesinin sağlanması,
- Sanayi mamullerinin standardizasyonuna hız verilmesi,
- Personelin işlerinde bilgilerini artırmak için her derecede meslek öğretimi sağlanması, daha ileri öğrenim ve uzmanlık kazanmak için gerekli koşulların hazırlanması,
- Personele daha çok yetki ve sorumluluk verilmesini sağlayacak kuralların konulması,
- Ücret politikası ve prim sisteminin daha çok teşvik edici şekilde değiştirilmesidir.¹⁷³

¹⁷² DPT, a.g.e., s.206.

¹⁷³ DPT, a.g.e., s.206.

1.6.3. Planın Finansmanı

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının finansmanının aşağıda özetlenen ilkelere göre yürütülmesi hedeflenmiştir:¹⁷⁴

- **Enflasyonsuz finansman:** Yatırımların gerçek tasarruflardan yapılması planlanmış, plan süresince açık finansman yollarına başvurulmaması, yıllık tasarruf-yatırım eşitliğinin sağlanması hedeflenmiştir.
- **Finansman politikasında fizik denge:** Tasarruf hacminin ve bileşiminin belirlenmesinde yatırımların gerektirdiği fiziki kaynaklar göz önünde tutulmuş ve bu kaynaklara olacak talebin plan döneminde dar boğazlar yaratmasının önlenmesi için gerekli hususlar belirlenmiştir.
- **Toplam tasarruf hacmi ile finansman ihtiyacı arasında nakdi denge:** Plan Gayri Safi Milli Hasıla'nın yılda ortalama yüzde 18,3'ünün yatırımlara tahsis edilmesini gerektirmektedir. Plan dönemi içinde devlet cari harcamalarının ise GSMH'nin ortalama yüzde 15,8'i kadar olacağı tahmin edilmiştir.
- Özel tasarrufların özel sektör yatırımlarına paralel olarak artacağı düşünülmüştür.

Ayrıca kamu gelirlerinde beklenen artışı sağlamak için kamu gelirleri sisteminde reformlar yapılması, özel tasarrufların artması için de tasarrufu teşvik edecek önlemlerin alınması hedeflenmiştir. Bu önlemler şu şekilde saptanmıştır:¹⁷⁵

- Planın kamu finansman ihtiyacının karşılanabilmesi için kamu gelirleri sistemimizde reformlar yapılacaktır.

¹⁷⁴ DPT, a.g.e., s.481.

¹⁷⁵ DPT, a.g.e., s.481-482.

- Kamu gelirleri kalkınmanın sağlanması için gerekli gelir artışını sağlayabilecek bir esnekliğe kavuşturulacaktır.
- Kamu geliri genel iktisadi ve sosyal etkileri sektörler, kişiler arasında, kamu hizmetlerinin maliyetine katılma bakımından, ayrımlar yaratmayacak ve planın hedeflerine ulaşmasını destekleyecektir.
- Kamu gelirleri genel tasarruf hacmini ve çalışma inisiyatifini artırıcı olacaktır.

Özel tasarrufları teşvik etmek için de aşağıdaki önlemlerin alınması hedeflenmiştir:¹⁷⁶

- İhtiyari tasarrufların artışı genel tasarruf eğiliminin yükselmesine bağlıdır. Tasarruf eğiliminin artırılması için plan süresince üretim ve tasarrufu teşvik edici nitelikte önlemler alınacaktır.
- Açık, kararlı ve enflasyonist olmayan bir politika yürütülerek halkta ekonomik ve politik düzene karşı güven yaratılacaktır.
- İthal programlarında lüks mallar liberasyon listesine sokulmayacak ve ithalat kotalarında da bu mallara mümkün olduğu kadar az yer verilecektir.
- Gerek yurt dışından getirilen, gerekse yurt içinde yapılan lüks malların uygun oranlarda vergilendirilmesi sağlanacaktır.
- Posta tasarruf sandıkları kurulacaktır.
- Temel amacı tasarrufların en verimli olanlara akımını kolaylaştırmak olan sermaye piyasasının kurulmasına yardım edilecek, bu şekilde ilk amacın yanı sıra sırf değerlendirmek imkanı bulamadıkları için tasarruf yapmayan küçük gelir sahipleri tasarrufa teşvik edileceklerdir.

¹⁷⁶ DPT, a.g.e., s.481-482.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA SANAYİ SEKTÖRÜNDE YAŞANAN GELİŞMELER

2.1. Planın Temel Özellikleri

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sektörel anlamda dengeli gelişme modeli uygulanmıştır. Planda her ne kadar uzun dönemde gelişmenin sanayileşmeye yönelik olduğu belirtiliyorsa da, tarımın halen temel üretken sektör oluşu, ihracatta birincil sektör oluşu ve kaynak transferi gerekliliği, ilk planda tarım sektörünün önem kazanmasına neden olmaktadır.

Onbeş yıllık bir uzun dönemli gelişmenin ilk ayağı olan birinci planda temel amaç yüzde 7 oranında büyüme sağlanmasıdır. Planda niteliksel dönüşümlerin nasıl olacağından çok, niceliksel değişimler üzerinde durulmaktadır.

Bölgesel nitelikli dışa açılmayı sağlamaya yönelik üç anlaşmadan ikisi ilk plan döneminde imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan birincisi Avrupa Ekonomik Topluluğu ile 1963 yılında imzalanan sinai ürünlerde gümrük birliği anlaşmasıdır. Diğer bir ifadeyle 1986 yılından itibaren işgücünün serbest dolaşımını içeren ve 1990'lı yıllarda tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ile gümrük birliğinin tamamlanacağı belirtilen Ankara Anlaşması'dır. İkincisi ise; 1964 yılında Türkiye, İran ve Pakistan arasında imzalanan Bölgesel İşbirliği ve Kalkınma Örgütü anlaşmasıdır.

Plan döneminin en büyük projesi Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) olmuştur. 1965 yılında Keban Barajı'nın inşaatı başlamıştır. Yine dönemin en önemli

gelişimi işçi dövizlerinin yarattığı cari işlemler açığının kapatılmasındaki olumlu havadır.

Plan hedeflerindeki yüzde 7'lik hız, yüzde 6,6 olarak gerçekleşmiş ve ortalama yüzde 5 düzeyinde bir enflasyon düzeyi yakalanmıştır. Planda, 1950'li yılların hızlı kentleşme olgusunu da dikkate alacak şekilde nüfus planlamasına yer verilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967), 1950'lerde tarıma verilen önceliğin aksine tarım ile sanayi arasında dengeli bir gelişmenin sağlanması, kırsal kesimde yaratılacak istihdam olanakları ile kente göçün kontrolü ve sanayileşmede ithal ikamesi yaklaşımının sürdürülmesi amaçlanmıştır. Planda ayrıca, ekonomik kalkınmanın sosyal adalet ilkeleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesine, gelir dağılımının düzeltilmesine, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılmasına, fırsat eşitliğinin sağlanmasına, bölgelerarası ekonomik ve sosyal dengesizliklerin giderilmesine önem verilmiştir.¹⁷⁷

Planda sanayileşmenin gerçekleştirilmesi için yurtiçi kaynaklara ağırlık verilmesi hedeflenmiştir. Kalkınma devlet kontrolünde gerçekleştirilecektir. Ayrıca, tarım sektöründe bir takım hedeflere ulaşılması planda ön koşul olarak belirtilmiş, yerli sanayinin korunması ve sanayi sektörünün dış pazarlarda rekabet edebilir hale getirilmesi de hedefler arasında yer almıştır.

1960 yılından sonra hazırlanan kalkınma planları, devletçilik uygulamasının birinci ve ikinci sanayi planlarından ve Vaner Planı'ndan (1947 İktisadi Kalkınma Planı) farklı olarak iktisadi ve toplumsal alanda gelişmenin bütün yönlerini kapsamaktadır. Hazırlanan planlarda milli gelir, sermaye kaynakları, üretim, istihdam, dış ekonomik ilişkiler, sağlık, eğitim, altyapı vb. alanlardaki gelişme ve hedeflerde yer almıştır. Hazırlanan planların ortak özellikleri; üretim yapısını veri

¹⁷⁷ Adil Temel, Ercan Boyar, Şeref Saygılı, "Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946-1999)", Planlama Dergisi, Özel Sayı, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı, s.53., <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/temela.pdf>, Erişim Tarihi: 15.11.2009.

almamaları, ekonominin her yıl belli bir hızla büyümesini amaçlamaları, sanayileşmeye öncelik vermeleri, uzun dönemi kapsayan stratejiler içermeleridir.

2.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedef ve Gerçekleşmeleri

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hedeflenen ve dönem sonunda, diğer bir ifade ile 1967 yılında, gerçekleşen bazı değerler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedef ve Gerçekleşmeleri

	1963	1967
	Hedefler	Gerçekleşmeler
Büyüme (%)	7.0	6.6
Yatırımlar / GSMH	18.3	16.0
Yurtiçi Tasarruf / GSMH	14.8	14.2
Yurtdışı Tasarruf / GSMH	3.5	1.8
İhracat (milyon \$)	-	522.3
İthalat (milyon \$)	-	684.6

Kaynak: DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963 ve DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1967'den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Planda hedeflenen yüzde 7 büyüme oranı 1967 yılında yüzde 6.6 olmuştur. Yatırımların gayri safi milli hasıla içindeki payı ise yüzde 18.3 olarak hedeflenmiş, dönem sonunda yüzde 16 olarak gerçekleşmiştir. Yurtiçi tasarruf gerçekleştirmelerinin hedeflere yakın olduğu, yurtdışı tasarruf oranının ise beklenen hedeflere ulaşmadığı görülmektedir. Dönem sonunda gerçekleşen ihracat 522.3 milyon dolar olurken, gerçekleşen ithalat 684.6 milyon dolar olmuştur.

Türk ekonomisi, sözü edilen yıllarda oldukça hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu gelişimde yatırımlarda görülen büyük artışların önemli rolü olmuştur. DPT verilerine göre; 1962 – 1966 döneminde GSMH yılda ortalama yüzde 6,5 artarak 1962 yılında 61,9 milyardan 1966 yılında 79,5 milyar liraya yükselmiştir. Böylece dört yılda yüzde 28,5 milyarlık bir artış elde edilmiştir.

Plan döneminde sektörel büyüme hızlarının değişimi Tablo 2’de görülmektedir. 1963-1967 yıllarını kapsayan dönemde tarım sektöründe istikrarlı büyüme hızının olduğu söylemek güçtür. 1963 yılında tarım sektörü yüzde 9,6 büyürken, 1964 yılında yüzde 4, 1965 yılında yüzde 3,9 küçülmüş, 1966 yılında ise yüzde 10,7 oranında büyümüştür.

Plan döneminde sanayi sektörünün yüksek büyüme oranlarına sahip olduğu görülmektedir. 1963 yılında yüzde 12, 1964 yılında yüzde 11,2, 1965 yılında yüzde 9,5, 1966 yılında yüzde 15,2, 1967 yılında ise yüzde 8,2 büyüme hızı gerçekleşmiştir. Hizmetler sektöründeki büyüme hızlarının da pozitif olduğu Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2. Sektörel Büyüme Hızları

	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1963	9,6	12,0	8,9
1964	-4,0	11,2	4,8
1965	-3,9	9,5	5,6
1966	10,7	15,2	11,5
1967	0,1	8,2	5,2

Kaynak: DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963 ve DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1967’den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Büyüme Hızları

	1963	1967
	HEDEF	GERÇEKLEŞME
TARIM	4,2	3,0
SANAYİ	12,3	10,9
HİZMETLER	6,8	7,2
GSYİH (Faktör fiyatlarıyla)	6,9	6,4

Kaynak: DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963 ve DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1967’den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3’de plan döneminde sektörel büyüme hızı hedefleri ve gerçekleşen değerler görülmektedir. Plan döneminde tarım sektörünün yüzde 4,2 büyümesi hedeflenmiştir. Gerçekleşen değer ise yüzde 3 olmuştur. Sanayi sektörünün yüzde 12,3 büyümesi hedeflenmiş, gerçekleşen büyüme hızı yüzde 10,9 olmuştur.

Hizmetler sektörünün ise hedeflenen büyüme hızını geçtiği görülmektedir. Gayri safi yurtiçi hasıladaki artışı hızı ise yüzde 6,4 olmuştur.

1963 yılında GSMH için Planda öngörülen hedef aşılmış bulunmaktadır. Bunun temel nedeni, tarım sektöründe hava şartlarının elverişliliği dolayısıyla yüzde 4,2 olarak planlanan artış hızının yüzde 7,6 olarak gerçekleşmesidir. Tarım sektöründeki bu gelişmeye rağmen diğer sektörlerden, özellikle sanayi sektörü, Plan hedefinin oldukça altında bir artış göstermiştir. Sanayi sektöründe bu geri kalışın yukarıda belirtilen genel nedenleri yanında, özellikle ekonomide beliren enflasyonist baskıları ortadan kaldırmak amacıyla alınan ekonomik faaliyeti daraltıcı tedbirler sonucunda genel talep seviyesinin düşmesinin de rolü büyük olmuştur. Bu durum belirli malların satışlarının azalmasına ve dolayısıyla üretim kapasitesinin tam olarak kullanılmamasına yol açmıştır.¹⁷⁸

2.3. Kalkınmada Sanayi Sektörünün Konumu ve Önemi

Kalkınma kavramı ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri içeren bir bütünsellik taşımaktadır. Bu süreçte ekonominin yapısal değişiminin yanında toplumsal ve kültürel ilişkilerde farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır. Gelirin ve üretimin artması, işgücü verimliliğinin artması kalkınmanın göstergeleri arasında yer almaktadır. Üretim artışı ile birlikte üretim yapısında bir değişiklik olursa kalkınma kavramı ortaya çıkmaktadır. Sanayi üretimi ise, daha yüksek bir katma değerle kalkınmayı hedeflemektedir. Bu açıdan kalkınma ile sanayileşme kavramları arasındaki ilişki önem taşımaktadır.

Bu noktada üretim biçimine bağlı olarak yaratılan maddi değerlerin toplumsal kesimlere dağılımı ön plana çıkmaktadır. Gelir dağılımındaki dengesizlik, toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmesini engelleyen en önemli etkenlerden biridir.

¹⁷⁸ DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1967, s.8.

Sanayileşme toplumun yeniden biçimlenmesi, üretim, tüketim ve yeniden gelir paylaşımı ilişkilerinin düzenlenmesini sağlamaktadır. Her işletme bir toplumsal ve kültürel entegrasyonda odaklanan birimi temsil etmektedir. Bu birimler karmaşık yapısıyla bir biçimde sektörel kalkınmanın öncüleri olmaktadır. Her sektör birbiriyle olan girdi-çıkıtlı ilişkileriyle ekonomiye katma değer üreten yapıları oluşturmaktadır.

Sanayileşmiş toplumlarda sanayi sektörü geliştikçe tarım sektörünün istihdamı azalır, sanayi ve hizmet sektörü istihdamı artar. Planlı bir kalkınma sanayileşme ile birlikte istihdamı da artırıp katma değeri yükseltmeyi amaçlamaktadır.¹⁷⁹

2.4. İmalat Sanayiinde Hedeflenen Üretim Değerleri

1963 yılında yürürlüğe giren Birinci Plan Türk ekonomisinin genel hatlarını belirlerken, sanayileşme sürecine etkin öneriler getirmemektedir. Sektörlerde Gelişimin Genel Görünüşü kısmında imalat sanayi hakkında şu ifade kullanılmaktadır: *‘İmalat sanayinin birçok kollarında büyük değişimler olacaktır. Yurdumuzda daha önce kurulmuş bulunan sanayi kollarının milli gelirdeki artışlara uygun olarak gelişmesi için gereken yatırımlar saptanmıştır. Büyük bir toplama varmayan bu yatırımlara karşı yeni imalat kolları ile büyük yatırımlar planlanmış bulunmaktadır.’*¹⁸⁰

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı öncesinde uygulanan 1962 yılı programında imalat sanayi üretim değerleri incelendiğinde, gıda, içki ve tütün sektörü birinci sırada, dokuma ve giyim sektörü ikinci sırada, kimya sektörü ise üçüncü sırada yer almaktadır. İmalat sanayi üretim değerindeki en az payı ağaç ve mantar mamülleri almaktadır. Planın son uygulama yılında üretim değerleri açısından ilk üç sıranın değişmediği görülmektedir. Kauçuk sektörünün üretim

179 TMMOB, **Türkiye’de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme İçin Planlama Önerileri**, Ankara:2009, s.7-9.

¹⁸⁰ Atilla İlkin, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1988, s. 282.

değerinde dört, makine üretimde (el makineleri hariç) altı, taşıt araçlarında dört kat üretim artışı hedeflenmiştir. Bu değerlendirmeleri aşağıdaki tablo üzerinden inceleyebiliriz:

Tablo 4. İmalat Sanayiindeki Üretim Değerleri, 1962, 1963, 1967 Yılları (Milyon TL)

Sanayi Ana Grubu	1962	1963	1967
Gıda, içki, tütün	7517,7	8470,6	11241,6
Dokuma ve giyim	5270,0	5040,0	7380,0
Ağaç ve mantar mamulleri	43,8	55,6	121,5
Kâğıt	101,1	120,6	145,6
Kauçuk	181,5	400,7	786,3
Kimya	1130,0	1310,0	2364,0
Metalden başka mamuller	488,6	559,9	711,5
Metallere müteallik esas sanayi	1128,3	1236,3	2229,9
Madenî eşya	943,0	1236,3	1347,0
Makina (el makinaları hariç)	327,0	715,2	1994,4
Elektrik makinaları	189,6	251,9	519,8
Taşıt araçları	215,0	342,1	1184,2
Diğer (plâstik sanayii)	240,0	260,0	810,0
TOPLAM	17775,6	20487,9	30835,8

Kaynak: DPT, a.g.e., s.207.

Aynı dönemde imalat sanayi alt kolları yarattıkları katma değer açısından incelendiğinde ise 1962 yılında gıda, içki ve tütün sektörü ile dokuma giyim sektörünün en fazla katma değere neden oldukları Tablo 5’de görülmektedir.

1967 yılında gıda, içki ve tütün ile dokuma giyim sektörlerinin katma değerleri 1962 yılına oranla azalırken, kimya, madeni eşya, makine, elektrik makineleri, nakil vasıtaları üretiminin katma değerlerinin arttığı görülmektedir. İmalat sanayii katma değerinin Gayri Safi Yurtiçi hasıla içindeki payının dönem sonunda yüzde 16,7 olduğu görülmektedir.

Tablo 5. İmalat Sanayii Katma Değeri, 1962, 1963, 1967 Yılları

	Katma Değer (Milyon TL)			Oran (%)		
	1962	1963	1967	1962	1963	1967
Gıda, içki, tütün	2301,5	2461,2	3217,8	34,2	32,4	26,1
Dokuma giyim	2110	2260	2950	31,4	29,6	23,9
Ağaç ve mantar mamulleri	15	27,4	42,1	0,2	0,4	0,3
Kâğıt	76,1	92,4	125,4	1,1	1,2	1
Kauçuk	85,6	189	370,9	1,3	2,5	3
Kimya	365	428	864	5,4	5,6	7
Metalden gayri mamuller	269,8	308,1	490	3,6	3,7	3,5
Metallere mütâallik esâs sanayi	616,7	653,4	1174,3	9,2	8,6	9,4
Madenî eşya	476	517		2	7	6,2
Makina	153,7	312,9		3	3,7	7,7
Elektrik makinaları	61,4	86,1	260,4	0,9	1,1	2,1
Nakil vasıtaları	96,8	192,8	768,1	1,4	2,5	6,2
Diğer (plâstik)	121	143	445,5	1,8	1,9	3,6
TOPLAM	6748,1	7671,3	12389,4	100,0	100,0	100,0
Gayri safi millî hasıla	52700	56400	73900			
İmalât sanayii katma değeri / GSMH	12,8	13,5	16,7			

Kaynak: DPT, a.g.e., s.208.

Tablo 6. Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde İmalat Sanayii Yatırımları (Milyon TL)

	1963	1964	1965	1966	1967	Toplam
Gıda, içki, tütün	242,9	319,4	217,4	121,1	133,5	1034,3
Dokuma giyim	80	160	190	220	260	910
Ağaç işleme sanayii	13,7	36,1	13,7	2,8	33,2	99,5
Kâğıt	10	100	140	165	138	553
Kauçuk	46	83	91	22	12	254
Kimya	102	568	859	831	375	2735
Metalden gayri	118	96,8	68,7	3,4	17,4	304,3
Metallere mütâallik esas sanayi	1157,1	562	299,7	99	15	2132,8
Madenî eşya	20	30	55	65	67,5	237,5
Makina	191,6	180,5	160	100,6	435,1	1068,4
Elektrik makinaları	96	64	16	22	46	244
Nakil vasıtaları	86	151,1	119,8	43,5	22	422,4
Diğer (plâstik)	3	9	46	31	5	94
Toplam	2166,3	2359,9	2276,3	1726,4	1559,7	10089,2

Kaynak: DPT, a.g.e., s.209.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde metallere bağlı üretim gerçekleştiren sanayi alt koluna en fazla yatırımın yapılması öngörülmüştür (Tablo 6). Makine, gıda, içki ve tütün, nakil vasıtaları sektörlerine yapılan yatırımlarda dikkat çeken kalemleri oluşturmaktadır. Plan dönemi boyunca 10 milyon TL'lik yatırımın imalat sanayine yapılması hedeflenmiştir.

1930'lu yılların tekel ürünlerinde, şeker ve tekstildeki devlet yatırımlarının uzantısı olarak yaygın tüketim mallarında odaklaşan devlet sanayisinin görüntüsü, 1960'lı yılların başında hala sürmektedir. Yaygın tüketim malları, devlet sanayisinin içinde yüzde 50'nin üzerinde bir pay almaktadır.¹⁸¹

2.5. Sanayi Sektöründeki Gelişmeler

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde sanayileşme politikası Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana izlenen ithal ikameci sanayileşme modeli üzerine kurulmuştur. Temel tüketim mallarının ithal ikamesi planlı dönemin başlarında büyük oranda gerçekleştirilmiştir. İlk üç plan dönemini kapsayan onbeş yılda dayanıklı tüketim malları, ara ve yatırım mallarının üretimini arttırılması hedeflenmiştir. 1970'li yılların ortalarından itibaren dayanıklı tüketim ve ara malların yerli üretimi sağlanmıştır. Ancak yatırım malları üretiminde aynı başarı sağlanamamıştır.

27 Mayıs sonrasında planlama örgütünü kuran ve bir süre yönlendiren devletçi reformcu aydınların izlerini taşıyan Birinci Beş Yıllık Plan, büyümenin sürükleyici gücü olarak kamu yatırımlarını ve devlet işletmeciliğini öngörmüştür.¹⁸²

Yerli sanayinin dış rekabete karşı belirli araçlar yardımıyla yüksek oranda korunması sonucu; rekabetçi olmayan, geri teknoloji kullanan, ölçek

¹⁸¹ Boratav, a.g.e., s.134.

¹⁸² Boratav, a.g.e., s.126.

ekonomilerinden yararlanamayan, eksik kapasite ile çalışan, rekabet ve maliyet endişesinden uzak yer seçimi yapan bir sanayi sektörü oluşmuştur.¹⁸³

İlk beş yıllık plan döneminde yatırım malları üreten işyerlerinin sayısının arttığı Tablo 7’de görülmektedir. Tüketim malları üreten işletme sayısında yüzde 2.3 oranında azalış, ara malları üreten işyeri sayısında yüzde 1.3 artış olduğu görülmektedir.

İstihdam oranları açısından tüketim malları üreten işletmeler ilk sırada yer alırken, ara malları üreten işletmeler ikinci, yatırım malları üreten işletmeler ise son sırada yer almaktadır. Ara malları üreten işletmelerin yarattıkları katma değer arttığı, tüketim ve yatırım malları üreten işletmelerin yarattıkları katma değer ise azaldığı görülmektedir.

Tablo 7. İmalat Sanayinde Tüketim, Ara ve Yatırım Malları Üreten Sanayi Gruplarının Nispi Payları

		1963	1967
		%	%
İşyeri	Tüketim Malları	55.7	52.4
	Ara Malları	26.3	27.6
	Yatırım Malları	16.3	20.0
İstihdam	Tüketim Malları	59.8	55.5
	Ara Malları	24.0	25.5
	Yatırım Malları	16.2	19.0
Üretim Değeri	Tüketim Malları	59.4	52.9
	Ara Malları	27.3	35.4
	Yatırım Malları	13.3	17.7
Katma Değer	Tüketim Malları	51.6	49.0
	Ara Malları	33.1	37.7
	Yatırım Malları	15.3	13.3

Kaynak: Şahin, **a.g.e.**, ss.149-151.

Döneme ait rakamlar incelendiğinde, Türk ekonomisinde halen tüketim mallan üreten sektörlerin önde geldiği görülmektedir. 1963 yılında toplam üretimin

¹⁸³ Şahin, **a.g.e.**, s.149-151.

yüzde 76'sını tüketim malları, yüzde 13'ünü hammadde üretimi ve geriye kalan yüzde 11'ini de yatırım malları oluşturmaktadır. Tüketim malları tüketiminin toplam içindeki payının bu ölçüde büyük olmasında iki faktör rol oynamaktadır. Birincisi, fert başına gelirin çok düşük olması ve böylece doymuşluk noktasının henüz çok altında bulunmasıdır. Yiyecek ve giyecek maddelerinin gelir esnekliği, ileri ülkelere oranla çok yüksektir, ikinci faktör, nüfus artış hızının yüksek olmasıdır.¹⁸⁴

1963 - 1967 yılları arasında tüketim malları üretiminin toplam imalat sanayii içindeki payı yüzde 65,4'den 1967'de yüzde 60,6'ya düşmüş, ara malları payı yüzde 25,5'den yüzde 28,5'e ve yatırım malları payı yüzde 9,1'den yüzde 10,9'a yükselmiştir. Ara malları endüstrisinde görülen bu gelişmeyi, demir-çelik, çimento ve petrol mamulleri ile kimya sanayilerindeki hızlı gelişmelerle açıklamak mümkündür.

Hammadde ve yatırım malları üreten sanayilerde, diğer sektörlerle oranla, daha büyük bir gelişme sağlanmış olması ekonominin sanayileşmesi yönünde gösterdiği olumlu gelişmeyi göstermektedir. Başka bir deyimle sınıai hammaddede kullanma oranının artışı, ekonomide sektörler arasındaki bağımlaşmanın kuvvetlendiğini ve bunun bir sonucu olarak da hızlı sanayileşmenin gerektirdiği hammadde üretim bazının hızla gelişmekte olduğunu göstermektedir.

1962-1966 döneminde üretken sektörler yönünden de, Planda öngörülen ölçüde olmamakla beraber, ekonomide yapısal bir değişim meydana gelmiştir. Ekonominin tarıma bağımlılık derecesi, tarım sektörü katma değerinin yurt içi gelirlerden daha yavaş artması sonucunda azalmıştır. 1962-1966 yılları arasında tarımsal gelir, yurt içi gelirlerin yüzde 26,5 artmasına karşılık ancak yüzde 13,1 yükselmiş ve bunun bir sonucu olarak toplam içindeki payı 1962'de yüzde 41,1'den 1966'da yüzde 36,8'e düşmüştür.

Aynı dönemde, sanayi sektörü, Plan hedeflerinden büyük ölçüde geri kalmış, buna rağmen ekonominin en hızlı gelişen sektörü olmuştur. Sanayi sektörü katma

¹⁸⁴ DPT, a.g.e., s.8.

değeri 1962-1966 yılları arasında yüzde 40,3 artarak yurt içi gelirler içindeki payı yüzde 16,7'den 18,6'ya yükselmiştir.¹⁸⁵

Sanayi sektöründeki bu değişim kapasite artışı şeklinde görülen nicel bir gelişmedir. Teknolojik ve niteliksel gelişmenin sınırlı olduğu görülmektedir. İmalat sanayiinde istihdam dahil tüm sayısal göstergeler de artışlar görülürken, verim artışı ve kalite iyileşmesi sınırlı kalmıştır. İmalat sanayiindeki nicel boyutlu gelişmenin nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Genellikle düşük veya negatif faiz uygulanması,
- Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesine dayalı kur politikası,
- Yurtiçi üretimin çeşitli politikalar yardımıyla yüksek oranda korunması,
- Teşviklerle sanayiye iç piyasada tekel gücü kazandırılmasıdır.¹⁸⁶

1962-1966 yılları arasındaki yapısal değişim planının öngördüğü yönde, fakat daha yavaş bir tempoda gerçekleştirilmiştir. Ekonominin halen büyük ölçüde tarım sektörüne bağlı olması dolayısıyla ekonomik gelişme, her safhada tarımsal üretimin etkisi altında kalmıştır. Ekonomik gelişmeyi böyle bir ortamdan kurtarmak, dengeli bir kalkınma süresi içinde ancak tarım sektörünün tüm ekonomi içindeki nispi öneminin azaltılması ve tarım dışı faaliyetlerin özellikle sanayi sektörünün payının yükseltilmesi ile mümkündür. Türk ekonomisi uzun vadeli bir hedef olarak hızla sanayileşmek ve tarım sektöründe modern metotların kullanılması suretiyle üretimi artırarak üretimin genel seviyesini yükseltmek zorunluluğu ile karşı karşıyadır.¹⁸⁷

Birinci Beş Yıllık Kalkınma döneminde sanayi sektöründe yapısal değişim genelde plan hedefleri yönünde olmuştur. Yatırım ve ara malları üretimindeki gelişme plan hedeflerinin gerisinde kalırken, dayanıklı tüketim malları üretimi

¹⁸⁵ DPT, a.g.e., s.8-9.

¹⁸⁶ Şahin, a.g.e., s.151.

¹⁸⁷ DPT, a.g.e., s.8.

öngörülen hedeflerin üstünde gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründeki yapısal değişimin ve gelişmenin bir doğal evrim sonucu olduğu, planların sanayi sektörünü yönlendirme de etkili olamadıkları ileri sürülmektedir. Bunun nedeni ise sanayi sektöründe koruma ve özendirme araçlarının etkili ve seçici biçimde kullanılmamasıdır. Bu dönemde genelde özel sektör tarafından üretilen dayanıklı tüketim malları üretimi çok kârlı hale gelmiştir. Temel tüketim mallarına yönelik iç talebin sürekli artması, sektörün dış rekabete karşı etkili biçimde kullanılması, kamu iktisadi teşebbüs ürünleri ara girdilerinin özel sektöre ucuza arz edilmesi sektörde kârın artmasına neden olmuştur.¹⁸⁸

Birinci Beş Yıllık Kalkınma döneminde sanayi sektörü için yıllık yüzde 12,3 gelişme hızı öngörülmüş, dönem sonunda bu oran yüzde 10,6 olarak gerçekleşmiştir. Dış finansman kaynaklarının hedeflenen ölçüde sağlanamamış olması ve tarım kesiminin gelişiminin büyük ölçüde hava şartlarına bağlı bulunması nedeniyle yüzde 7'lik büyüme hızına ulaşamamış, yılda ortalama yüzde 6,5 oranında büyüme gerçekleştirilmiştir. Toplam yatırımların GSMH içindeki payı başlangıç yılı olan 1963'te yüzde 18'e yükselmiştir. Kamu gelirleri artmış olmakla birlikte, öngörülen seviyeye ulaşamamış; bu da kamu harcamalarının azaltılması sonucunu doğurmuştur. Ödemeler dengesi açığı ise, ihracatın düşünülen seviyenin üstünde gerçekleşmesi nedeniyle plan hedefinin altında gerçekleşmiştir.

Birinci Plan döneminde yatırımları ve ihracatı teşvik etmek amacıyla bazı kanunlar çıkarılmıştır. Yatırımları teşvik amacıyla Gelir Vergisi Kanunu'na eklenen bazı maddelerle kalkınmada öncelikli yörelerde daha yüksek oranlarda yatırım indirimi uygulamasına başlanmış ve Vergi Usul Kanunu'na eklenen bir madde ile hızlandırılmış amortisman yöntemine geçilmiştir. Yatırımlarda kullanılacak hammaddelerin ithalatını kolaylaştırıcı gümrük indirimleri gibi kolaylıklar sağlanmıştır. İhracatı teşvik için ise, ihracatta vergi iadesi uygulaması başlatılmıştır.

¹⁸⁸ Şahin, a.g.e., s.153.

Devlet Planlama Teşkilatı İkinci Beş Yıllık Plan'ında Birinci Plan sonucunda sanayi sektöründe gelişmeyi, etkinliği büyük ölçüde sınırlayan darboğaz niteliğinde organizasyon güçlükleri olduğunu belirtmektedir. DPT'ye göre; özellikle imalat sanayiinde çok sayıda girişimci ayrı ayrı küçük işletmeler halinde faaliyette bulunmaktadır. Bu nedenle genellikle asgari iktisadi kapasitelerde üretim yapılamamakta ve sanayileşmiş ülkelerde hızla gelişen üretim teknolojilerinden ve işletme tekniklerinden yararlanılamamaktadır. Ayrıca, uygulamaya yönelmiş sınıai araştırmalar yapabilecek organlar geliştirilememiştir.

Sınıai üretimde bulunan kamu işletmelerinin koordinasyon ve organizasyon güçlükleri devam etmektedir. Büyük yatırım harcamaları ile yapılmış kamu sınıai tesislerinin verimli olarak kullanımı için üretimde uzmanlaşma, teknik hizmetlerin geliştirilmesi ve pazarlama faaliyetlerindeki etkinliğin artması gerektiği de belirtilmektedir.¹⁸⁹

Birinci Plan döneminde büyük sanayi işletmelerinin gelişmemelerinin temel nedenleri sermaye piyasasının kurulmaması, Türk müteşebbisleri arasında işbirliği alışkanlıklarının sınırlı olması ve sevk ve idareci kadrosundaki yetersizliklerdir.

Birinci Plan döneminde sınıai gelişmeyi hızlandırmak ve yatırımları teşvik etmek amacıyla bazı önlemler uygulanmış ve yeni bazı araçlar geliştirilmiştir. Bu konuda plan döneminde geçerli olan tedbirler aşağıda belirtilmiştir:

- Yatırımlarda yerli mamuller kullanma yönetmeliği,
- Montaj sanayi talimatı,
- Yatırım indirimi,
- Gümrük vergi ve resimlerinin değiştirilmesi,
- Yatırım mallarının gümrük vergi ve resimlerinin taksitlendirilmesi,

¹⁸⁹DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1967, s.43.

- Dahilde üretilen ve yatırım malı niteliğinde olan malların istihsal vergilerinin taksitlendirilmesi,
- Kota sistemi ve ithal yasaklamaları,
- İhracatta vergi iadesi sistemi,
- Merkez Bankası reeskont kredilerinin öngörülen sanayi dallarına selektif olarak uygulanması,
- İhracatçılara ihraç edilen sınai mamullerin bünyesine giren ithal malı ham ve yardımcı maddeler için ek döviz tahsisi,
- İhracatçılara, ihraç edilen sınai mamullerin bünyesine giren ve kamu sektörü tarafından üretilen hammaddelerin dünya fiyatlarından sağlanması,
- İhraç için üretilen sınai mamullerin üretiminin düşük faizle finansmanı,
- Azalan bakiyeler usulü ile amortisman.¹⁹⁰

Bu tedbirlerin sınai gelişmede ve sınai mamuller ihracında payı önemli olmuştur. Ancak tedbirlerin çeşitli organlar tarafından vazedilmesinde ortak politika ilkelerine göre hareket edilemediğinden tedbirlerin uygulaması, tedbirlerden bekleneni tam sağlamamıştır. Bazı önlemler için gerekli düzenlemeler yapılmış, bazılarında da uygulama imkânı bulunamamıştır.

Yatırım indirimi, gümrük taksitlemesi ve gümrüklerin değiştirilmesi konusunda getirilen tedbirlerin amaçları birbirine yakın olduğu halde uygulamada her biri için ayrı sorumlu kuruluşlar tanımlanması, ayrı müracaat ve inceleme usulleri getirilmesi zaman israfına ve tutarsızlıklara yol açmıştır. Yatırımlarda yerli mamuller kullanma yönetmeliği, söz konusu malların iç üretimini zorlamışsa da birçok

¹⁹⁰ A.g.e., s.366.

yatırımlarda gecikmeler doğurmuştur. Sınai mamuller ihracatını geliştirmek için öngörölmüş tedbirlerin bir kısmı etkisiz kalmıştır. Bu konuda geliştirilmiş en önemli tedbir olan ihracatta vergi iadesi sistemi, sınai mallarda bir gruplamaya gidilememesi ve iade nispetlerinde devamlılık sağlanamaması yüzünden beklenen faydayı getirememiştir.

Yurt içinde üretilen ve yatırım malı niteliğinde olan malların istihsal vergilerinin taksitlendirilmesi ile ihraç için üretilen sınai mamullerinin bünyesine giren ve kamu sektörü tarafından üretilen hammaddelerin dünya fiyatlarından sağlanmasını temin için getirilen kararların uygulama imkanı bulunamamıştır.

Sınai tesislerin kuruluşuna ait cari mevzuat çok eski ve değişik tarihlerde hazırlanmıştır. Bir sınai tesise çalışma izni almak için en az iki buçuk ay beklenmesi gerekmekte ve bu süre genellikle dört ile beş ayı bulmaktadır.

Türkiye’de üretilen sınaî mamul fiyatlarının genellikle dünya fiyatlarının üstünde olduğu belirtilmektedir. Bu husus, üzerinde önemle durulması ve çözümlenmesi gereken bir sorundur.

Maliyetleri etkileyen faktörler arasında en önemli olanların yatırım malı gümrüklerinin yüksek olması, temel sınaî hammadde ve hizmetlerin yüksek fiyatlarla İşletmelere malolması, sermaye ve kredinin pahalı temin edilmesi ve genellikle ünitelerin asgarî iktisadi kapasitelerde kurulamamış olmalarıdır.

Ayrıca, bazı mallarda arz imkânlarının kısıtlı olması ve uygulanan himayeci gümrük politikaları fiyatları artırıcı diğer önemli unsurlardır.

Dünyada hızla gelişen üretim teknolojileri Türkiye’de yeteri ölçüde izlenememekte ve değerlendirilememektedir.¹⁹¹

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda altyapının kurulması ve gerçekleştirilmesine yönelik hedefler esas alınmıştır. O dönemlerde “montaj sanayi” şeklinde biçimlendirilen sanayi yatırımları, ithal edilen parçalarla yerli üretilen bazı

¹⁹¹ DPT, a.g.e., s.366-367.

parçaların birleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Bu planın gerçekleştirilmesi sürecinde özel sektör için özendirici, kamu için emredici bir işlevi olmuştur.

Bu plan döneminde öncelikli sektörler; makine imalat sanayi, gemi yapım sanayi, demiryolu ve karayolu taşıtları sanayi, plastik işleme ve lastik sanayi, elektrikli makine, cihaz ve donanım sanayi, kimyasal ürünler sanayi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sektörlerle ilgili planda öne çıkan noktalar sırasıyla aşağıda belirtilmektedir.

2.5.1. Makine İmalat Sanayi

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda milli geliri artıracak konularda karşılaştırmalı maliyet hesaplarının uygun sonuç verdiği yatırım mallarından, üretimi mümkün görülenlere öncelik verilmiştir. Öncelikler belirlenirken Türkiye'nin mevcut teknik imkanları, lisans ve patent anlaşmaları sonucunda elde edilecek imkanlar göz önünde bulundurulmuştur.¹⁹²

Tüm imalâtta, mamullerin bütünü veya büyük kısmı yurt içinde üretilecektir. Yeteri kadar talebi bulunmayan veya üretimi ekonomik olmayan parçaların ithali mümkündür. Tüm imalât için yeteri kadar talep bulunmayan büyük yatırımları gerektiren mamuller, başlangıçta “Tamamen dağınık” olarak ithal edilmiş parçalar yurt içinde yapılan tamamlayıcı parçalarla birleştirilerek montaj yoluyla imal edilecektir. Tüm imalât için gerekli bilgilerin eksik olduğu mamuller de montaj yoluyla imal edilecektir. Bu şekilde başlayan üretimde yerli imalât, programa bağlanarak geliştirilecek belli bir süre sonunda belli bir orana kadar yükseltilecek en sonunda montajın yerini tüm imalât alacaktır.¹⁹³

¹⁹² DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963, s.317.

¹⁹³ DPT, **a.g.e.**, s.319.

Sektörün katma değeri ise yıllar itibariyle artacağı yönünde hesaplanmıştır. 1962 yılında 123 Milyon TL olan katma değer plan dönemi sonunda yaklaşık 7 kat artarak 821 Milyon TL'ye yükselecektir.

Tablo 8. Makine İmalatı Katma Değeri, Milyon TL

	1962	1963	1964	1965	1966	1967
Katma Değer	123	190	367	562	735	821

Kaynak: DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963, s.329.

Sektörün gelişmesi için alınan önlemler aşağıda belirtilmektedir:¹⁹⁴

- Kurulu ve kurulacak sanayi, fazla kapasite yaratılmasına yol açan yeni yatırımlara karşı korunacaktır. Ancak fiyat ve nitelik bakımından doğabilecek uygunsuzlukları önlemek için düzenleyici ithalât yapılacaktır.
- Yeterli bir nitelik ve maliyette imal edilen mallar, uygun bir süre içinde, dış mallarla rekabet edebilecek bir duruma gelinceye kadar ithalâta karşı korunacaktır.
- Yerli imalâtın kısa zamanda bu rekabet düzenine erişmesi için gerekli önlemler alınacaktır.
- Sanayiciye yol göstermek, gerekli bilgileri sağlamak, fiyat ve nitelik konularında yardım etmek üzere Sanayi Bakanlığı, Teknik Üniversite ve okullar, Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları, Türk Standartlar Enstitüsü ve Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği arasında bir işbirliği yapılması sağlanmalıdır.
- İmalâtçıların kendi mamulleri için gerekli garantileri verebilmelerini sağlayıcı ve kolaylaştırıcı önlemler alınacaktır.

¹⁹⁴ DPT, **a.g.e.**, s.330.

- Projeye bağlı dış yardımların kullanılmasında yurt içindeki kapasitenin âzami Şekilde kullanılma imkânları araştırılacaktır. İhale yabancı firmalara yapılsa bile bu firmaların, Türkiye'de yapılabilecek kısımlarını yurttan imal ettirerek kullanılmaları üzerinde durulacaktır.
- Sanayi istatistikleri, daha geniş imalt gruplarını kapsayacak ve daha geniş bilgi toplayacak Şekilde hazırlanacaktır.
- Kamu kesiminin ve özel teşebbüsün imalt hakkında ayrıntılı bilgiler ilgili kurumlarca yayımlanacaktır.
- Küçük sanayinin her bakımdan gelişmesi ve büyük sanayi ile verimli bir işbirliği yapması için gerekli önlemler alınacaktır.
- Fazla kapasitenin kullanılması için İktisadi Devlet Teşekkülleri yeniden düzenlenecektir.
- Fazla kapasitenin kullanılmasını mümkün kılacak yatırım ve projelere öncelik verilecektir.
- Fabrika ve tesislerin yurt içinde imal edilebilecek bölümleri ithal edilmeyecektir. Projelerin ihalelerinde, anahtar teslimi, ihale de olsa, yurt içinde yeter nitelikte ve miktarda imal edilebildiği tespit edilen kısımlar Őartnamelerde belirtilecektir.
- İmalt birlikleri yatırımları, ihaleleri izlemeli ve üyelerine yeterli bilgi vermelidir.
- İmaltlar yaptıkları veya imal edecekleri malları ilgililere duyurmak ve tanıtmak üzere gerekli işleri yapmalıdır.

Birinci Plan döneminde özellikle yatırım malları üretimine ağırlık verilmesi öngörülmüştür, fakat gerekli yatırımlar gerçekleştirilemediği için, bu plan ilkesi tam anlamında uygulanamamıştır. Bunun yanında buzdolabı, çamaşır makinesi v.b. tktim mallarının üretimi plan tahminlerini oldukça aşmış bulunmaktadır. Sektör

ana mallarında ortalama tüketim artış hızı yüzde 8 civarındadır. Tüketimin en fazla geliştiği yıllar 1963 ve 1966 yıllarıdır. Arz imkanlarının kısıtlı olmasından ve yatırımların programlanan hızlarda gerçekleşmemesinden dolayı tüketim artışları istikrarlı bir seyir takip etmemiştir.

Birinci Beş Yıllık Plan döneminde yurt içi üretimi planda öngörülen değer çok altında gerçekleşmiştir. 1967 üretim değerinin plan dilimindeki değer yüzde 72'si civarında gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. Bununla beraber sektörün ortalama yıllık üretim artış hızı yüzde 23,2 civarındadır. Bu hızın en yüksek olduğu yıllar 1963 ve 1965 yıllarıdır.¹⁹⁵

Makine imalat sektöründe talebin yaklaşık olarak yüzde 65'i ithalatla karşılanmaktadır. Her ne kadar yurt içi üretim artışı geniş çapta ithalat ikamesi yaratmaktaysa da toplam talep içindeki ithalât oranında, büyük bir değişiklik görülmemiştir.

Birinci Plan döneminde öngörülen yatırımların ancak ortalama yüzde 18 kadarı gerçekleştirilebilmiştir. Bu sektöre yatırım çekilememesinin, en önemli nedenleri kurulacak üretim ünitelerinin yüksek finansman, kalifiye işgücü ve gelişmiş teknoloji gerektirmeleri ve standart mal grupları için talebin belirli bir seviyeye ulaşamamış olmasıdır. Kamu sektörü yatırımlarının gecikmesindeki temel neden ise kuruluşların gereği kadar yatırım teşebbüsü ve gerçekleştirme gücüne sahip olmamalarıdır.

Sektörde yurt içi kaynaklardan veya ithal yoluyla sağlanan hammaddenin, üreticiye mal oluş fiyatı yüksektir. Hammaddesini kendi ithal eden üreticilerde bu fiyat daha düşük? olabilmektedir.¹⁹⁶

Yurt içinde çeşitli kaynaklarda üretilen hammadde kalitesi de yeteri kadar homojen değildir. Bu bakımdan üretimde bazı teknolojik güçlüklerle karşılaşmaktadır.

¹⁹⁵ A.g.e., s.489.

¹⁹⁶ A.g.e., s.490.

Makine imalat sanayi ileri üretim teknolojisi gerektiren bir sektördür, ileri teknolojiler de tecrübeli ve kalifiye işgücüne ihtiyaç göstermektedir. Bu işgücünün yeterli sayıda bulunmaması hem yatırımların zamanında gerçekleştirilememesine, hem de üretim çeşitlerinin sınırlı kalmasına yol açmaktadır.

Sektörde kapasitenin kullanılma oranı genellikle düşüktür. Birkaç büyük kuruluş dışında, teknik anlamda verim artırıcı üretim planlaması yapılmamaktadır. Bunun nedenleri genellikle üretim kapasitesinin küçük ünitelere bölünmüş olmasında toplanmaktadır. Bu küçük ünitelerde, malî güçlerinin kısıtlı olması nedeniyle, proje, kalite kontrol vb mühendislik hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Bu nedenle verim ve kalite çoğu zaman istenilen standardın altında kalmaktadır.¹⁹⁷

2.5.2. Gemi Yapım Sanayi

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gemi inşaatının yurt içinde yapılması hedeflenmiştir. Bunun için tersanelerin kullanılmayan kapasitelerinden yararlanılarak ve eksikleri tamamlanmaya çalışılmıştır.

1963 yılındaki ticaret filosunun yük taşıma kapasitesi 1967 yılında taşınacak yüke göre fazladır. Bu durumda yaşlı gemilerin yenilenmesi ve modernleştirilmesi dışında plân döneminde başka talep olmaması beklenmektedir.

Yolcu taşınmasında, yaşlı gemiler servisten çıksalar bile o dönemdeki kapasite yeterlidir. Fakat özel ihtiyaçların ve gelişme imkanlarının gerektirdiği yatırımların gerçekleşmesi zorunlu tutulmuştur.

İhtiyaç olan gemilerin yurt içinde yapılması, tersanelerin teknik bakımdan yeterli olması, maliyetlerin düşüklüğü ve gemi ithalinin büyük miktarda dış ödeme gerektirmesi nedeniyle uygun görülmüştür. Bunun için ekonominin ihtiyaçları ihmal edilmemek şartıyla gemi ithalinin kayıtlanması ve 1963-1965 yılları arasında

¹⁹⁷ DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1967, s.489-490.

tersanelerin eksikliklerinin tamamlanması ile bu arada ihtiyacın çok fazla olduğu araba vapuru, yüzer kreyn, şehir hattı gemileri ile bazı şileplerin inşasının ele alınması ve 1965 yılından sonra da tesislerin tam kapasite ile çalışarak gemi ihtiyacının tamamının yurt içinde imal ve monte edilerek karşılanması hedeflenmiştir. 1965’de hizmete girecek Demir ve Çelik Fabrikaları mamulleri ile ham madde ithalatının önemli miktarda ikame edileceği düşünülmüştür. Yurt içinde yapılmayan bazı parçaların ithali yapılacaktır.¹⁹⁸

Tersanelerin eksiklerinin tamamlanması ve programın gerçekleştirilmesi için gerekli yatırım 34,4 milyon TL olarak belirlenmiş, gerekli yatırımın 7 milyon TL’lik kısmının dış ödemelerden sağlanacağı ifade edilmiştir. Bu yatırımın 1963 ve 1964 yıllarında yapılması zorunlu tutulmuştur. Yatırımların yaklaşık olarak yüzde 40’ı 1963 yılında, yüzde 60’ı 1964 yılında tamamlanacaktır.¹⁹⁹

Sektörün gelişmesi için alınan önlemler aşağıda belirtilmektedir:²⁰⁰

- Gemi ithalâtı durdurulacaktır. Ancak gemilerin yurt içinde yapılamayan parçaları ile ekonomik bakımdan zaruri olan ve fakat memleketimizde yapılamayan özel tip gemiler ve tankerler ithal edilecektir.
- Gemi İnşaat Kurumu kurulacaktır. Bu kurum kuruluncaya kadar ilgili kurumların katılımıyla kurulacak koordinasyon komisyonu gemi inşaatı işini yönetecektir.
- Armatörlere, yurt içinde yapılacak gemileri satın almaları için inşaattan başlamak üzere kredi sağlayacak mekanizma kurulacaktır.
- Kayıt ve sınıflandırma müesseselerinin kabul edeceği gemi inşaat kontrol sistemi kurulacaktır.

¹⁹⁸ DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963, s.343.

¹⁹⁹ DPT, **a.g.e.**, s.346.

²⁰⁰ DPT, **a.g.e.**, s.347.

Gemi yapım sanayinde Birinci Planda öngörülen ilkeler ve önlemler çoğunlukla uygulanmıştır. Mevcut büyük gemi talebin dış piyasadan kullanılmış gemi ithaline yöneldiği görülmüştür. Bu gelişmenin nedenleri, bu tür kullanılmış gemilerin fiyatlarının yenilere kıyasla ucuzluğu, yurt içinde gemi inşa süresinin uzunluğu, gemi inşa kredi fonunun yakın zamana kadar hacim ve mevzuat bakımından yeterli seviyeye çıkarılamamış olmasıdır.²⁰¹

2.5.3. Demiryolu Taşıtları Sanayi

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) o dönemde elinde bulunan lokomotif ve vagonları ile 1967 yılı trafiğini taşıyabilecek durumdadır. Birinci plan döneminde yalnız 35 yaşın üzerinde olan lokomotiflerin servisten çıkarılarak, yerlerine daha büyük iş yapabilecek dizel ve elektrik lokomotiflerinin servise konulması gerektiği vurgulanmıştır. Demiryolu taşıtlarının bakımları ve ara onarımları TCDD idaresine ait demiryolu fabrikalarında, lokomotif ve vagon revizörlüklerinde yapılmaktadır.²⁰²

Sektörün gelişmesi için alınan önlemler aşağıda belirtilmektedir:²⁰³

- Fabrikaların yönetim ve teknik bakımdan yeniden düzenlenmesi yapılacaktır.
- Önce montaj ile başlayacak dizel ve elektrik lokomotif imalatı yurttan kademeli olarak hızla yükseltilecektir. Sanayi ile koordinasyon sağlanacaktır.
- Komple vagon ithali durdurulmalı, lokomotif ithalinin durdurulması imkânları üzerinde de durulmalıdır.

²⁰¹ DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1967, s.529.

²⁰² DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963, s.352.

²⁰³ DPT, **a.g.e.**, s.356.

Demiryolu taşıtlarının esasını oluşturan yük ve yolcu vagonlarının seri şekilde üretimi Birinci Plan döneminde ele alınmış ve ilk defa olarak önemli kabul edilebilecek sayılarda yolcu ve yük vagonu imali bu dönem içinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Adapazarı ve Sivas fabrikalarının ilave bina ve tezgah yatırımları ele alınarak büyük çapta tamamlanmıştır. Bu yatırımlarla fabrikaların eksik yönleri tamamlanmış, gerek yurt içi talep ve gerekse ihracat imkânlarını karşılayabilecek bir kapasite yaratılmıştır.

Demiryolu taşıtlarının en önemli bölümlerini teşkil eden lokomotifler, Türkiye Demiryollarının ilk kuruluşundan bugüne kadar ithal yolu ile sağlanmıştır. İlk lokomotif imalatı 1961 yılında tamamlanan mevcut lokomotif tiplerine uygun iki adet büyük buhar lokomotifi yapılması ile gerçekleştirilmiştir. Ancak buharlı lokomotiflerin sistem itibarı ile ömrünü tamamlamış olması bu tip lokomotif imalinin Birinci Plan döneminde tekrar ele alınmasını lüzumsuz kılmıştır.

Vagon üretimi Birinci Plan döneminde mevcut kapasitenin altında gerçekleşmiştir. Vagon üretimini etkileyen en önemli faktör yurt dışından ithali gereken mamul ve yarı mamul malzemenin teminindeki önemli gecikmelerdir.²⁰⁴

2.5.4. Karayolu Taşıtları Sanayi

1962 yılı için kamyon kapasiteleri karayolu ile taşınacak yüke göre çok yüksektir ve sektörde yıkıcı bir rekabet vardır. İthalatın serbestleştirilmesi de büyük miktarda dövizin dışarı gitmesine neden olmaktadır. Bu nedenle kamyonların fayda oranının 1965 yılında, 1960 yılına göre 1,2 katı olması beklenmiş ve daha sonra bu oranı bozmamak için parka eklenmesi gerekli kamyon kapasitesi ve sayısı hesaplanmıştır. Hesaplamalar yapılırken 20 yıllık azami ömür içinde hurdaya ayrılacak kamyonlar da göz önüne alınmıştır.

²⁰⁴ DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1967, s.519-520.

Kamyon ihtiyacının karşılanması için, komple kamyon ithalinin durdurulması, her yıl artan oranlarda yerli imalât yapılması ve 1967 yılına kadar yerli imalât oranının belirli bir orana kadar yükseltilmesi ve bunun kademeli olarak yapılması ile, kamyon kapasitesinin düşmemesini sağlayacak önlemler alınması esas tutulmuştur.

Yolcu taşıma artışından başka yurt içi turizmin artışı göz önüne alınmış ve otobüslerin 1960 yılında ve yaz aylarında tam kapasiteye yakın çalıştığı görülerek parkın yılda yüzde 10 oranında artacağı kabul edilmiştir. 20 yıllık âzami ömür içinde her yıl çeşitli oranlarda hurdaya ayrılacak otobüs sayısının yenilenmesi de dikkate alınmıştır.

Otobüs ihtiyacının karşılanması için yurt içinde imal ve montaj esası kabul edilmiştir. Yeter tecrübeye sahip karoser üretim sanayiinin geliştirilmesi de göz önünde tutularak yurt içinde imal edilecek parça ve aksam oranının 1967'de belirlenecek bir orana kadar yükseltilmesi ve bunu kademeli olarak sağlayacak önlemler alınmasının gerekliliği kabul edilmiştir.

O dönemde binek otomobili daha çok lüks bir dayanıklı tüketim malı olduğundan plan döneminde yurt içinde imal edilen kısımların yüzdesi belirli bir değere yükselmedikçe talebin en az sayıda karşılanması esas alınmıştır. Bunun için parkın artışının, 1953-1959 dönemi yıllık ortalama artışı ile ilk plân dönemi sonuna kadar devam edeceği, sonra daha yüksek seviyede gelişeceği kabul edilmiştir.²⁰⁵

Sektörün gelişmesi için alınan önlemler aşağıda belirtilmektedir:²⁰⁶

- Bu sahada mevcut kapasitenin tam olarak kullanılmasını ve yerli sanayinin gelişmesini sağlamak üzere kamyon ithali durdurulacaktır. Ancak tekel yaratılmaması için veya ciddi ihtiyaç halinde düzenleyici ithalâta izin verilebilir.

²⁰⁵ DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963, s.348.

²⁰⁶ DPT, **a.g.e.**, s.351.

- Gerekli olan hallerde binek otomobili bedelsiz ithalden çıkarılabilecektir.
- Sadece ucuz ve hafif binek otomobilinin ithaline müsaade edilecektir.
- Mevcut karoser sanayinin emniyetle kullanma standartlarına uygun imalât yapması sağlanacaktır.
- Karoserin otobüs ithali durdurulacaktır. Ancak turistik bölge sahibi müesseselere Türkiye ile dış memleketler arasında çalışmak kaydıyla karoserli otobüs ithaline izni verilecektir.
- Otobüs ve otomobilin yurt içinde imal ve montajı yapılabilecek miktarın ithali durdurulacaktır.
- İmal ve montaj yapanlara döviz tahsisi, tâyin edilecek programdaki yerli imalât oranlarını gerçekleştiren firmalara yapılacaktır.
- Yerlerine yerlileri ikame edilinceye kadar gerekli yedek parça ithaline devam edilecektir.
- Kamyon montajı ve imali yapan firmalara 1963'de 2 bin, 1964'de 2,5 bin, 1965'de 3 bin adet kamyon imal ve montaj yapabilecekleri şekilde döviz tahsisi yapılacaktır.
- Kredili satışlar için sicilli rehin sistemi uygulanacaktır.
- Askerî yardımdan gelen kamyonların da montajı ve bir kısım yerli aksamının yurt içinde yapılması imkanları araştırılacaktır.

Karayolu taşıtları imalat sanayinde 1966 yılında çalışan firma sayısı 14'tür. Bu firmaların sermayeleri toplamı 250 milyon ve yatırımları toplamı da 100 milyon çevresindedir.²⁰⁷

²⁰⁷ DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1967, s.515-516.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında kamyon ve otobüste talebin yurt içinde imal ve montaj yoluyla karşılanması ve 1967 için tespit edilen yerli imalât oranına kademeli olarak ulaşılması hedef alınmıştır. Binek otomobilinde ise daha çok bir lüks tüketim malı olması yüzünden talebin kısıtlanması ve bedelsiz ithalâtın yararlanılması esas alınmıştır. Gerçekten kamyon ve otobüste hatta bir kısım arazi binek otolarında Plan dönemi içinde montaj ve kısmi imal yapılmış, ithalât özel tipte araçlar için kullanılmıştır. Buna rağmen yerli malzeme oranını artırıcı en önemli tedbirlerden biri olan Montaj Sanayi Yönetmeliğinin uygulanmasının geç kalması Planın öngördüğü yüksek yerli parça oranına erişilememesine sebep olmuştur. Bunun diğer bir nedenini montaj sanayinin Türkiye'deki kuruluş ve gelişmesinde aramak gereklidir.

Planda ve yıllık programlarda montaj sanayinin gelişmesini ve yan sanayinin kurulmasını sağlamak amacıyla montaj yerlerinin sayısının dondurulması öngörüldüğü halde bu hüküm uygulanamamıştır. Bu durum kurulu kapasitenin tam olarak kullanılamaması sonucunu yaratmıştır. Yerli imalat oranının artırılmaması, kotalardan bu sanayi koluna tahsis edilen dövizle daha az sayıda taşıt montajı yapılmasına neden olmuştur. Bir taraftan döviz tahsisinin yetersizliği bir taraftan da firma sayısının çok fazla olması yüzünden düşük üretim miktarları için yerli parça oranını artırıcı yatırımlar beklenen hızla gelişmemiştir.²⁰⁸

Talebin altında kalması yüzünden taşıtların piyasa fiyatı önemli oranda yükselmiş ve bu koldaki montaj sanayine yatırım yapılmasını çekici bir duruma getirmiştir. Karayolu taşıtları imalat sanayinin problemlerinde biri de mevcut taşıt parkının durumundan ileri gelmektedir. Örneğin, 1965 yılı taşıt parkı incelendiğinde kamyonlarda 79, otobüste 44 ve binek arabalarında 53 değişik marka tespit edilmiştir. Ayrıca bu markaların her birinin değişik tipleri ve yıllara göre değişen modellerinin de olduğu göz önüne alınırsa binin çok üstünde değişik karakterde taşıt bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu rakamın büyümesi onarım masraflarının yüksek seviyede teşekkül etmesini gerektirmiş ve yedek parça ithalatı da aynı oranda artış

²⁰⁸ A.g.e., s.515-516.

göstermiştir. Kamyon ve otobüs montajının en büyük gerekçesinden biri bu yapıyı aynı yedek parçadan kullanan taşıt sayısı olarak azaltması olmuştur. Fakat montaj yerlerinin artması ve tipleştirmenin yapılmamış olması montajdan beklenileni vermemiştir. Bu konu yan sanayinin gelişmesinin tek faktörü olması bakımından da ayrıca önem kazanmaktadır.²⁰⁹

2.5.5. Plastik İşleme ve Lastik Sanayi

Sektörün hedefi, plâstik işleme sanayinin, yurt içinde üretilecek ve ithal edilecek ham maddelerin miktarına paralel olarak geliştirilmesidir. O dönemde plastik ham maddeleri sanayi henüz kurulmamış olmakla beraber, çeşitli şekillendirme makineleri ile çalışan ve ithal olunan ham maddeleri işleyen yapımevleri kuruludur. Bu tesisler yılda 24 bin ton plastiği işleyebilmektedir. Bununla beraber bu işleme ham maddelerin çeşitli kısıntılarla ithal edilmesi ve yurt içinde plastik maddeleri kullanma alanları az olması yüzünden üretim kapasitesinin çok altında olup ithal edilen ham madde miktarı ile ölçülebilmektedir.

Öte yandan, plastikler üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda başka bir çok alanlardaki noksan üretimin plâstiklerle karşılanması, imali oldukça ucuz plastik parçaların sokulması veya üstün özellikleri dolayısıyla çeşitli maddeler yerine kullanılmasıyla büyük bir gelişme gösterdiğinden dünya plastik üretimi çok hızlı artmıştır.

Dünyadaki bu üretim gelişmesine paralel olarak yurt içinde plastik ham madde üretimini sağlamak amacıyla, üretimde esas rolü oynayacak ana ve yardımcı maddelerin durumu incelenerek çeşitli plâstiklerin yapılabileceği sonucuna varılmıştır. Plana göre problemi sadece kapasite problemi olarak kabul etmek de doğru değildir. Çünkü, plastikler çok çeşitli alanlarda kullanıldıklarından bunları işleyecek tesislerin, kullanma alanlarına paralel bir şekilde geliştirilmesi, imal

²⁰⁹ A.g.e., s.515-516.

edilecek tiplere göre gerekli araçlarla donatılması gerekmektedir. Bunun için de üretilecek plastiklerin düşünülen gelişmeye göre hangi formlarda kullanılacaklarının bilinmesi gerekmektedir.²¹⁰

Sektörün gelişmesi için alınan önlemler aşağıda belirtilmektedir.²¹¹

- Plastik işleme sanayi bol enerjiye ihtiyaç gösterdiğinden enerjiyi kolayca ve ucuz sağlama imkânları araştırılmalıdır.
- Plastik işleme sanayinde kurulu kapasitenin pek büyük bir kısmı İstanbul'da toplanmıştır. Yeni kurulacak kapasitelerin hammadde üretim ve tüketim yerleri arasında enerjiyi de göz önünde bulunduran incelemeler yapılmalıdır.
- Kullanılmayan kapasite bırakmamak için plastik hammadde endüstrisinin, gelişme durumuna uyarak yatırımlara gidilmelidir.
- Plastik işleme araçlarının yurtiçinde yapılma imkanları incelenmelidir.
- Plastiği değerlendirmede büyük parça imalâtı önem taşımaktadır, işleme sanayindeki düşünülen gelişimi bu yönden de incelemek böylece dış yatırımlara yer vermeğe çalışmak gerekmektedir.

1963-1967 döneminde plastik işleme sanayi mamullerinde yurt içi talebin tamamına yakın kısmı üretimle karşılanmıştır. Cari fiyatlarla 1962 yılında 149 milyon lira olan plastik mamuller toplam üretim değerinin 1967 yılında yüzde 142 oranında gelişerek 360 milyon liraya çıkacağı tahmin edilmiştir.

Belirtilen üretim artışına rağmen 1967 yılında - diğer sektörlerde kullanılanlar dahil fert başına plastik madde tüketiminin 1,5 kg civarında olacağı tahmin edilmiştir. Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'de plastik kullanımının çok düşük olduğu görülmektedir.

²¹⁰ DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963, s.272.

²¹¹ DPT, **a.g.e.**, s.274.

1963-1967 döneminde plastik işleme sanayi, ham ve yardımcı maddelerini ithalat güçlükleri sebebiyle genellikle yeterli miktarlarda sağlayamamak durumunda kalmıştır. Buna göre plastik mamullerde potansiyel talebin üretimden fazla olduğu söylenebilir.

Tahsisler yolu ile yapılan kısıntılı ithalât, bu sanayinin çok sayıda işletmelerle az sayıda büyük işletmelerden meydana gelen yapısının nedenidir. Bu durumun diğer sonuçları da plastik işleme sanayinde hammadde ithal imkanlarına bağlı olarak yüzde 35-45 oranında atıl kapasite bulunması, zaman zaman fazla hammadde stoku ile çalışmak zorunluluğu, hammaddelerde suni fiyat artışları ve bazı kalitesiz imalâtın da talep bulabilmesidir.

Dünyada plastik teknolojisi hızlı bir gelişme içindedir. Tesislerin yeni plastik çeşitlerine ve teknoloji yeniliklerine uyma zorunluluğu vardır. Yurdumuzda teknolojik ilerleme gerektiği ölçüde olmamakta, mevcut tesislerdeki makineler genellikle yenilenmeye muhtaç durumda bulunmaktadır.

İkinci Beş Yıllık Plan döneminde başlıca plastik hammaddelerin yerli üretimlerinin gerçekleşmesi, büyük bir ithalât ikamesi yaratacağı gibi küçük tesis, atıl kapasite, fazla stok sorunlarını büyük ölçüde çözecektir. Diğer sorunların gelişme için gerekli çözümleri, işaret edilen ilke ve tedbirlerin uygulanmasına bağlıdır.²¹²

2.5.6. Elektrikli Makine, Cihaz ve Donanım Sanayi

Bu sektöre giren malzeme ve makineler yatırım mallarıdır. Bu malların gelişmekte olan bir ekonomi bakımından önemi üzerinde durulunca yurt içinde üretimlerine öncelik verilmesi zorunludur. Ancak plan dönemindeki ve gelecekteki

²¹² DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1967, s.424-425.

teknolojik seviye göz önüne alınarak büyük makinelerle hassas cihazların üretimi daha sonraki plan dönemlerine bırakılmıştır.²¹³

Sektörün gelişmesi için alınan önlemler aşağıda belirtilmektedir:²¹⁴

- Yurt içinden sağlanan hammadde ve yardımcı maddelerinin niteliklerini garanti edecek bir denetleme mekanizması ivedilikle kurulacaktır.
- Gerek nitelik gerekse fiyat bakımından uygun olarak yurt içinde imal edilen makine, alet ve cihazların ithaline izin verilmeyecektir.
- Yüksek güç ve voltajlı transformatörlerin imaline gidilecektir.
- İmal edilecek elektrik, makine, alet ve cihazlarına ihraç yolları araştırılacaktır.
- Kötü şartlar içinde bulunan deri ve kösele imalâtı ile ilgili kuruluşların ıslahına imkan sağlayacak standart seri ve kaliteli imalatı teşvik edici önlemler alınacaktır.

Türkiye’de elektrikli makine, cihaz ve malzemeleri sanayinin kurulması Planlı Dönemden önce, genel olarak dayanıklı tüketim mallarının imalatı ile başlamıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yatırım malı niteliğindeki ana malların üretimine öncelik verilmiştir. Ancak, kurulması öngörülen tesislerden telefon santralleri fabrikası ve elektrik motorları tesislerinde 2-3 yıllık bir gecikme doğmuştur. Sektör mallarına olan talebin 1962 yılında yüzde 51’i, 1963’te yüzde 49’u, 1964’te yüzde 57’si, ve 1965’te yüzde 62’sinin yurt içi üretimi karşılanması sağlanmıştır.

²¹³ DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963, s.331.

²¹⁴ DPT, **a.g.e.**, s.338.

Üretimdeki artış yanında, 1962’de yüzde 41 olan yatırım malları 1965’te yüzde 52’ye ulaşarak önemli bir yapısal değişiklik göstermiştir. Ayrıca, birçok anlamda kalite yükseldiği gibi ihracat yapılabilecek bir düzeye ulaşılmıştır. Elektrikli makine, cihaz ve malzemelerinin Birinci Beş Yıllık Plan dönemindeki üç yıllık ortalama artış yüzdesi 13,8 olarak gerçekleşmiştir. Sektör mallarına olan talep, döviz kıtlıkları ve ithalat güçlüklerinden baskı altındadır. Elektrikli makine, cihaz ve malzemelerinin kullanıldığı değişik işletme ve tesislerde yerli ürünlerin kullanılma oranı artış göstermiştir.²¹⁵

2.5.7. Kimyasal Ürünler Sanayi

O dönemde tarım ve sanayideki gelişme kimyasal maddeler talebini hızla yükseltmektedir. Yurtiçinde kimya sanayi küçük tesisler halinde olduğundan bu artış büyük bir ithalat talebine neden olmaktadır. Bu ithalat kimya sanayi kurulmasıyla geniş ölçüde azaltılabilir. Yurtiçinde kimya bir sanayinin kurulması için gerekli hammadde kaynakları vardır. Gelişen talep, ekonomik büyüklükte tesislerin kurulmasına imkân vermektedir.

Bütün bu faktörler göz önünde tutularak kimya sanayinin gelişme imkan ve yönleri birinci planda belirlenmiştir. Kimya sanayinde aynı madde türlü yollardan üretilebilmektedir. Seçilecek üretim yoluna göre hammadde ve yardımcı maddelerle kullanılacak makine ve donatım çeşitlidir. Bu bakımdan kimya sanayinde planlama, geniş bir alanda incelemeleri gerektirmekte ve diğer sanayi dallarına göre daha önemli olmaktadır.

Farklı üretim yollarını uygulayan tesislerin optimal büyüklükleri değişik olmaktadır. Bu da uygun tesis büyüklüklerinin çeşitli üretim yolları için yeniden hesaplanmasını gerektirmektedir.²¹⁶

²¹⁵ DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 1967, s.503.

²¹⁶ DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963, s.275.

Sektörün gelişmesi için alınan önlemler aşağıda belirtilmektedir:²¹⁷

- Dünya piyasasındaki büyük rekabet geniş araştırmalara dayanmaktadır. Bu alanda ekonomik bakımdan başarıya ulaşmanın yolu, uygulanmakta olan en yeni üretim usullerinin incelenmesi ve en uygun usule göre yatırım yapılmasıdır. Bu bakımdan tesisleri kurma yoluna girerken uygulanması düşünülen usuller son gelişmelerin ışığı altında bir kere daha gözden geçirilmelidir. En son proje değerlendirmelerinde bu nokta göz önünde tutulacaktır.
- Fabrikaların kuruluş yerleri iyi incelenerek seçilmelidir. Kuruluş yerlerinin seçiminde, ham madde, yardımcı madde, enerji, yakıt sağlama' ile taşıma imkânları bir arada göz önünde bulundurulmalıdır. Bu fabrikaların üretiminde ucuzluğu sağlamak öteki üretim ünitelerine de bağlıdır. Bu yüzden, fabrikaların kuruluş yerlerinin seçimi öbür sektörlerden daha büyük bir önem taşımakta ve titizliği gerektirmektedir.
- Gider vergisinin bir mamulün maliyetine birkaç ayrı noktada girmesine yol açan durumlar giderilecektir.
- Miktar bakımından yurt ihtiyacını karşılayan ve kalite bakımından da uygun olan maddelerin ithaline engel olunmalıdır. Ancak kalite üzerinde önemle durulmalı ve Türk Standartlar Enstitüsü'nün çalışmaları bu yöne de çevrilmelidir.
- Tesislerin iyi işletilebilmesi yetişkin elamanların görev almasına çok bağlıdır. Bu bakımdan yurdumuzda kimya mühendisliği öğrenimi modern kimya sanayinin gereklerine göre düzenlenmeli ve geliştirilmelidir. Üniversitelerimizin kimya mühendisliği bölümleri yetersiz maddi şartlar altında çalışmaktadırlar. Gerek bilim adamı ve

²¹⁷ DPT, a.g.e., s.280-281.

mühendis yetiştirilmesi, gerekse fakültelerin sanayiye öncülük edecek araştırmalara girişebilmeleri, bu alanda büyük ölçüde yatırım yapılmasına bağlıdır.

- Tekniker yetiştirilmesine önem verilecek modern kimya sanayinin istediği eğitimi sağlayacak Kimya Sanat Enstitülerinin sayıları artırılacaktır.
- Kimya sanayinde gelişme ile beraber bu koldaki meselelerin çözümüne yardım edecek ve yeni imkânları araştırabilecek bir «Sınai Kimya Araştırma Enstitüsü»nün kurulması imkânları incelenecektir.
- İlaç sanayi ile ilgili özel bölümde belirtilen durum dışında kimya kesiminde yabancı sermayenin imkânlarından da yararlanılması araştırılmalıdır.
- Yatırımlar bölümünde işaret edilen fabrikalardan bazılarının kurulması için dışarıya ödenecek yüksek tutarlar göz önüne alınarak, yurtiçi yatırım malı üretimi imkanlarından, gereçlerden ve yerli mühendislerden yararlanılmalıdır.

Kimya ve ilaç sanayi toplam üretimi Birinci Beş Yıllık Plan döneminde geçmiş yıllara oranla önemli sayılabilecek bir gelişme göstermiş, sektörün 1967 yılı toplam üretim değeri, 1962 yılına göre cari fiyatlarla yaklaşık olarak iki katına yükselmiştir. Plan öncesi kimya sanayinin gelişmemiş durumuna göre söz konusu artış, ileri yıllarda görülecek daha hızlı gelişmelerin bir başlangıcı olarak nitelenebilir.

Birinci Beş Yıllık Plan döneminde üretimde görülen gelişme, geniş çaptaki yatırımların gerçekleşmesinden çok, atıl kapasitenin harekete geçmesi ve büyük yatırımlara ihtiyaç olmadan yapılabilen üretim artışları sonucudur. Birinci Beş Yıllık dönem için planlanan büyük yatırım projelerinde önemli gecikmeler olmuş, tarım ve sanayinin hızla, artan kimyasal maddeler talebi, üretimden daha hızlı artan ve

genellikle yetersiz kalan ithalatla karşılanmaya çalışılmıştır. Bu yetersizliğe rağmen kimyasal maddeler ithalat değerinin 1967 yılında 1962 yılının iki katını aşacağı tahmin edilmektedir.²¹⁸

2.6. 1964 Yılı Sanayi Kongresindeki Tartışmalar

Makina Mühendisleri Odası, Sanayi Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları birliğinin ortaklaşa düzenlediği 1964 Sanayi Kongresi'ndeki tartışmalar Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ikinci uygulama yılındaki gelişmelere ışık tutmaktadır. Kongreye dönemin hükümetinin başbakanı, sanayi bakanı ve planlama müsteşarı da katılmıştır. Yapılan sunumlarda planın uygulanmasına ilişkin veriler kullanılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Dolayısıyla kongrede resmi görüşlerin ağırlığının olduğu görülmektedir.²¹⁹

²¹⁸ Aynı yıllar için sektör mallarının genel ithalat içindeki payı yüzde 12,7'den yüzde 23,7'ye çıkmaktadır. 1967 yılında toplam ithalatın yaklaşık olarak dörtte birini kimyasal ürünlerin oluşturması, yurtiçi üretim yolu ile azaltılması gereken çok yüksek bir orandır.

Plan öncesi dönemde daha çok tüketim malları üretimine yönelmiş bulunan kimya sanayinin bu yapısında Birinci Plan dönemi sonunda önemli bir değişme görülmemektedir. 1962 yılında toplam üretimin yüzde 57'sini tüketim malları oluştururken, 1967 yılında bu oran yüzde 51'e inebilmiştir.

İhracat yönünden kimya sanayi Birinci Beş Yıllık Plan döneminde belirli bir alanda önemli bir gelişme eğilimine girmiştir. 1967 yılında başlayan, planlanan bor bileşikleri ihracatı, mamul kimyasal maddeler ihracı yönünden önemli bir adımdır.²¹⁸

Kimya sanayinde 1963-1967 dönemi için planlanan (1961 fiyatları ile) 2 milyar 735 milyon liralık yatırımın yüzde 65 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu durum özellikle kamu sektörüne ait büyük projelerin tamamlanmasının 1968-1972 dönemine kalmasına yol açmıştır. Birinci Plan döneminde kimya sanayi yatırımlarının, kamu sektörü yatırımlarının hızla artması yönünde geliştiği görülmüştür. 1963 yılında yatırımların yüzde 15'i kamu sektörü tarafından yapılırken, 1967 yılında bu oran yüzde 75'e çıkmıştır. Bu dönemde özel sektör yatırımlarında da artış görülmesine rağmen, toplam yatırım içindeki payının azalması, kamu sektörünce yapılan ağır sanayi niteliğindeki yatırımların artmasının sonucu olmuştur.

Plan öncesinde daha çok tüketim malları imaline yapılan özel sektör kimya sanayi yatırımlarının Birinci Plan döneminde bir ölçüde ara malı üretiminde geliştiği görülmüştür. Bununla birlikte 1967 yılında özel sektör üretiminde tüketim malları yüzde 65 gibi bir ağırlığa sahiptir. Özel sektörün tüketim malları imaline yatırım eğiliminin başlıca nedenleri; az yatırımla gelir elde etmek imkanı yanında gider vergisinin ara malı niteliğindeki bütün kimyasal maddelere uygulanmasıdır. DPT, **a.g.e.**, s.280-281.

²¹⁹ TMMOB, **a.g.e.**, s.12.

Dönemin sanayi bakanı Muammer Erten'in yaptığı açılış konuşmasında, 1900'lü yılların başından o döneme kadar olan sanayileşme çabalarını değerlendirmiştir. Konuşmada öne çıkan nokta, devlet tarafından hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın 1931 yılında hazırlandığı, 1934 yılında uygulanmaya başlandığı ve kısa sürede 20 fabrikanın kurulması olmuştur. 1936 yılında hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile 100 yeni fabrikanın kurulması hedeflendiği vurgulanmıştır. Her iki planın Türkiye ekonomisi için önemli adımlar olduğu ifade edilmiştir.²²⁰

Devlet Planlama Teşkilatı'nın o dönemdeki müsteşarı Ziya Müezzinoğlu'nun "Kalkınma Planımızda Sanayinin Yeri" başlıklı bildirisi 1963 ve 1964 yıllık programları ile birinci plan üzerinde odaklanmıştır.

O dönemde milli gelirimizin yüzde 40'dan fazlasını tarım sektörü oluşturmaktadır. Yapılan hesaplamalarda tarım sektörünün ortalama olarak yılda yüzde 4,2 oranında büyüyeceği, bu nedenle planda hedeflenen yüzde 7 kalkınma hızının gerçekleştirilmesi için tarım dışındaki sektörlerde yüzde 7'nin üzerinde bir artış sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. O dönemde sanayi sektörünün katma değerinde yüzde 12,9 oranında bir artış beklendiği de bildiride vurgulanmıştır. Ayrıca artan işsizliğin çözümünün de sanayi sektörünün gelişmesine bağlı olduğu belirtilmiştir.

Müezzinoğlu'nun bildirisinin "Planın Tümü İçinde Sanayi" başlıklı bölümünde toplam yatırımlar içinde hedeflenen sanayi yatırımları belirtilmekte ve plan dönemi içinde sanayi sektörünün toplam yatırımlardan yüzde 16,9 pay alacağı öngörülmüştür. Aynı dönemde konut yatırımlarına yüzde 20,3 pay ayrılmıştır. Hafif ve ağır sanayi yatırımları sektörden yüzde 50 pay almıştır. Plan döneminde 1961 yılı fiyatları ile 59,7 milyar TL yatırım yapılacak, imalat sanayinin yatırım oranı kamuda

²²⁰ B. Muammer Erten, Açılış Konuşması, **1964 Yılı Sanayi Kongresi**, Ankara, Aktaran: TMMOB, **Sanayi Kongrelerinde Önerilenler ve Sanayide Gerçekleşenler**, 45 Yıllık Kongre Öyküleri, 2007, s.12.

yüzde 11,1, özel sektörde yüzde 25,7 olacaktır. İlk plan döneminde özel sektöre yatırımlarda öncelik tanınmıştır.

Bildirinin önemli bir yanı 1963 ve 1964 programlarındaki gerçekleştirmeler ile plan tahminlerini karşılaştırmasıdır. 1963 programında yer alan tahminlere göre kamu yatırımlarının gerçekleşme oranı karşılaştırıldığında, programdaki yatırımların yüzde 87'sinin yapıldığı görülmektedir. İktisadi Devlet Teşekküllerinde ise bu oran yüzde 95,9 olarak gerçekleşmiştir. Kaynakların yetersizliği ve kredilerin kısıtlı olmasına rağmen, yapılan yatırımların başarılı olduğu söylenebilir.²²¹

Orhan Işık tarafından sunulan “Sınai Gelişmede İlmin ve Tekniğin Yeri ve Türkiye'nin Durumu” başlıklı bildiriye sanayide teknolojinin ve araştırmanın önemi üzerinde durulmuştur. Işık'a göre, o dönemde araştırma giderlerine ilişkin Türkiye'de yalnızca devlet sektöründe bazı değerler bulunmakta, bu değerlerin tamamı da sanayi sektörü dışında kalmaktadır. Bu durum sanayinin gelişmesine engel olmaktadır.²²²

Orhan Dikmen tarafından sunulan “Türkiye'de Sınai Gelişme ve Vergi Sistemi” başlıklı bildiriye sanayileşme sürecinde sermayenin oluşması birikimi ve kaynak ayrılması konuları teorik düzeyde ortaya konulmuştur.²²³ Bildiriye;

“Geri kalmış ekonomisi olan ülkelerde, devlet harcamalarının büyük kısmını cari işlemler çekmekte, bu nedenle de vergi yolu ile devlete intikal eden ilave gelirlerin ancak sınırlı bir yüzdesi yatırıma ayrılabilir. Bunun da özellikle altyapı ile ilgili veya diğer alanlardaki yatırımlar dolayısıyla, doğrudan sanayi yatırımı halini alabilen bölümü çoğunlukla pek az kalmaktadır.” vurgusu yapılmıştır.

²²¹ Ziya Müezzinoğlu, “Kalkınma Planımızda Sanayinin Yeri”, **1964 Yılı Sanayi Kongresi**, Ankara, Aktaran: TMMOB, **Sanayi Kongrelerinde Önerilenler ve Sanayide Gerçekleşenler**, 45 Yıllık Kongre Öyküleri, 2007, s.12-13.

²²² Orhan Işık, “Sınai Gelişmede İlmin ve Tekniğin Yeri ve Türkiye'nin Durumu”, **1964 Yılı Sanayi Kongresi**, Ankara, Aktaran: TMMOB, **Sanayi Kongrelerinde Önerilenler ve Sanayide Gerçekleşenler**, 45 Yıllık Kongre Öyküleri, 2007, s.14.

²²³ Orhan Dikmen, “Türkiye'de Sınai Gelişme ve Vergi Sistemi”, **1964 Yılı Sanayi Kongresi**, Ankara, Aktaran: TMMOB, **Sanayi Kongrelerinde Önerilenler ve Sanayide Gerçekleşenler**, 45 Yıllık Kongre Öyküleri, 2007, s.14.

Ayrıca sanayileşmenin, bir bakıma bir tutum ve zihniyet meselesi olduğu da belirtilmiştir.

Hulki Alisbah tarafından sunulan “Vergiler Dışında Resmi Mevzuat ve Sanayimiz” başlıklı bildiri özel sektörün bakışını özetlemektedir. Sanayi sektörünün Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hakkındaki şikayetleri; özel sektörün katılımına yeterince fırsat tanınmaması, kamu sektörüne verilen imkanların daha fazla olması şeklinde ifade edilmiştir. Alisbah’a göre, sermayenin önündeki engellerin kaldırılması için daha büyük serbestlik tanınmalı, garanti sağlanmalıdır. Yatırım indirimi, amortismanlar ve dahili sigortalarda yeni ayrıcalıklar, kredilerde daha uygun vade ve faiz şartları talep edilmektedir.²²⁴ Bir sanayici gözüyle planı ele alan bu bildiri gelecek dönemdeki sanayileşme politikalarına ipucu olmaktadır.

1964 Sanayi Kongresi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, dönemin siyasi ve idari kadrosunun, sanayicisinin plana bakışını özetlemektedir. Planın uygulanmasındaki sorunlar ve mevcut durum ortaya konulmuş, ilerleyen yıllarda yeni önlemlerin alınmasına neden olmuştur.

2.7. Planın Uygulanması Sonrasında Yapılan Değerlendirmeler

Haluk Cillov’a göre 1933’lerde başlayan sanayileşme hareketi, Türkiye’de o günlerde bir “ikame sanayi”nin kurulmasını sağlamıştır. Daha önceleri ithalatın hemen hemen yarısı tüketim maddelerine ayrıldığı halde, o dönemde bu pay yüzde 5’e düşmüştür. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda sanayi sektörü ön plana çıkarılmıştır. Yüzde 7’lik kalkınmanın gerçekleşmesi, geniş ölçüde sanayide sağlanacak ilerlemelere bağlanmıştır. Sanayi sektörünün yıllık ortalama gelişme hızı yüzde 12 seviyesinde tutulmuştur.

²²⁴ Hulki Alisbah, “Vergiler Dışında Resmi Mevzuat ve Sanayimiz”, **1964 Yılı Sanayi Kongresi**, Ankara, Aktaran: TMMOB, **Sanayi Kongrelerinde Önerilenler ve Sanayide Gerçekleşenler**, 45 Yıllık Kongre Öyküleri, 2007, s.15.

Cillov'a göre plan dönemi sonunda bu hedefe ulaşamamıştır. Bununla beraber İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da sanayi sektörü ön plana çıkarılmıştır. Cillov yazısında şu cümleleri kullanmıştır:

*“Binaenaleyh Türkiye ekonomisinin gelişmesi için, sanayinin teşviki lüzumunda hiç şüphelenmiyoruz. Üstelik Türkiye gibi bir ülkede sınai yatırım yapmanın hele özel gayretlerle bu gibi teşebbüslerde bulunmanın güçlüklerini de takdir ediyoruz. Çeşitli bürokrasi basamaklarını aşmak, sonra gerekli makineleri ithal etmek, finansman kredisi bulmak, bilahare devamlı ham madde sağlamak ve hatta işçi problemleriyle uğraşmak cidden kolay bir iş değildir.”*²²⁵

Cillov'a göre, bu güçlükleri yenmeyi başaran sanayicilerin, verimli kârlar sağlaması en doğal hakları olacaktır. Hatta vergisini vermek şartıyla, sanayicinin çok kazanması, yeni yatırımlara gitmesi bakımından da gerekli görülmektedir. Fakat herhangi bir sanayicinin sırtını gümrük duvarına dayayıp, dilediği kalitede malı dilediği fiyata satabilme serbestliğine sahip olması da doğru değildir.

Türkiye'de o dönemde mücadele edilmesi gereken ve doğrudan doğruya sanayi odaları tarafından önlenmesi gereken zihniyet de bu olmalıdır. Bu sanayi dalları 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun veya 14.04.1964 tarihli Montaj Sanayi Talimatının avantajlarına sığınacak “haksız bir rekabet” yaratma durumunda iseler, bu kontrol sistemini vakit geçirmeden ele almak gerekecektir.

O dönemde yerli malı metal saçın ithal fiyatından yüzde 25, bir otomobil lastiğinin yüzde 100 ve bir porselen parçanın yüzde 200 fazla fiyata satılması, makul görülebilecek farklar değildir. Bu fiyat farklarının birçok yan sanayi maliyetlerini etkilediği unutulmamalı ve uzun vadede yerli sanayinin iyi temellere oturmasını önlediği ve hele dış pazarlarla rekabet zeminini bozduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Cillov'a göre, sanayi odaları, büyük önem arz eden bu gibi konular üzerinde ısrarla durup, “sömürücü” eğiliminde bulunan bazı üyelerini uymalı ve geliştirmekte bulunan özel sanayinin geleceğini garantiye almaları zorunludur.

²²⁵ Haluk Cillov, “Sanayinin Kontrolü”, Milliyet, 30.08.1967, s.2.

İleride devletten gelecek bir müdahaleyi önceden önlemek bakımından, özel kuruluşlar, kulaktan kulağa dolaşan ve hatta göze batan haksız sivrilmeleri iç bünyeleri içinde bir an önce halletmelidirler.²²⁶

Abdi İpekçi kaleme aldığı bir köşe yazısında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hakkındaki görüşleri özetlemektedir. İpekçi'ye göre o dönemde sona ermek üzere olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, planlı kalkınma felsefesinin yanlış bir görüş olmadığını doğrulamaktadır. Büyük bölümü iç ve dış buhranlara rastlamasına rağmen birinci beş yıl sonunda oldukça olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Başlangıçta planlı ekonomiyi bir komünist düzeni olarak tanıtan, ya da “plan mı, pilav mı” sloganları ile işi alaya almaya yeltenen çevrelerin dahi o dönemde tutumlarını değiştirdikleri görülmektedir. Gerçi Adalet Partisi'nin plan anlayışı planlı kalkınma felsefesine samimiyet ve ciddiyetle bağlananlardan farklı olmuş, Adalet Partisi iktidarı sırasında Devlet Planlama Teşkilatı önemli küçümsenen tali bir kuruluş haline sokulmuştur. Anlayış farkına rağmen Adalet Partisi hükümetleri plan müessesini benimsemiş ve bunu sadece anayasanın emredici bir hükmüne uymak zorunluluğundan değil, gerekli bulduğundan, yararını kabul ettiğinden yaptığı izlenimini vermiştir.²²⁷

Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in bir konuşmasında plan hakkındaki şu cümleler ön plana çıkmıştır:

*“Türkiye’de kalkınmak için, tarım mı sanayi mi münakaşası asla caiz değildir. Memleketimizde birçok sahalarda aynı zamanda gelişme mecburiyeti vardır. Eğitimimizi de beraber geliştirdiğimiz takdirde dengesizlik ortadan kalkar...Sanayi kuruluşlarını optimum haline getirmek lazımdır.”*²²⁸

O dönemde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Haluk Cillov'un kaleme aldığı köşe yazısı bir akademisyenin gözüyle o dönemdeki sanayi sektörünün durumunu ortaya koymaktadır. Cillov'a göre, Türkiye'nin

²²⁶ Haluk Cillov, a.g.m., s.2.

²²⁷ Abdi İpekçi, “Plan Meclise Gelirken...”, Milliyet, 25.05.1967, s.1.

²²⁸ Milliyet, 26.05.1967, s.7.

kalkınması için sanayi sektörüne öncelik vermesi, sanayi sektörünün teşvik edilmesi gerekmektedir. Ancak sanayinin iyi temellere oturması, mamullerin kalite ve fiyat bakımından etkili bir kontrole tabi tutulması için yeni müeyyide ve kuruluşlara da şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye için sanayi sektörünün önemi çok büyüktür. Sanayi, ziraattan sonra faal nüfusun en büyük kısmına (yüzde 10) iş temin ettiği gibi, milli gelirin yüzde 17'sini karşılamakta ve ihracat gelirlerinin yüzde 20'sine yakın kısmı sınıai üretime aittir. O dönemde Batının sınıai ülkeleri ile Türkiye'nin durumu karşılaştırıldığında, sanayide yeni gelişmekte olan bir ülke görünümü hakimdir. Birinci plan döneminde yılda ortalama yüzde 7 oranında kalkınma hızının gerçekleşmesi geniş ölçüde sanayide sağlanacak gelişmeye başlanmıştır. Sanayi sektörünün yılda yüzde 13 oranında büyümesi öngörülmüştür.

Birinci planın üç yıllık uygulama sonuçlarından, iç ve dış finansman yetersizlikleri yüzünden, sanayide beklenen seviyeye ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Fakat tarım sektörüne oranla, sanayi sektöründeki gelişmenin yine de yüksek olduğu ve özel teşebbüsün bilhassa küçük yatırımlara cesaretle gittiği görülür.

1967 yılı programında aynı yıl içerisinde sanayi sektöründe 3 milyar liralık yatırım yapılması planlanmıştır. Beş yıllık planda yer alan rakamdan yüzde 69 fazla olan yatırım hacminin yarısından fazlası özel sektöre aittir. Uygulanan politikalar Türkiye'nin kalkınmasında sanayi sektörünün önemli olduğunu göstermektedir.²²⁹

Planlama Teşkilatı eski yöneticilerinden Necat Erder'in makalesi Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıklarına katılmış, eski bir yöneticinin görüşlerini yansıtması açısından önemlidir. Erder'e göre, birinci planın başarıyla uygulandığından söz etmek güçtür. Türkiye o dönemde bir kalkınma planı olmadan da sadece iktisadi politika önlemleri ile aynı durumda olabilirdi. İkinci plan ise, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapıda temel değişiklikler yapılmadan, sadece

²²⁹ Haluk Cillov, "Yerli Sanayi Daha İyi Kontrol Edilmelidir", Milliyet, 03.02.1967, s.2.

izleyici ve düzenleyici bazı politikalar ile kalkınabileceği görüşüne dayanmıştır. Bu yönü ile Erder'e göre ikinci plan bir kalkınma planı değildir.

Planlı kalkınma toplumsal ve ekonomik yapının bilinçli ve sistemli olarak değiştirilmesi demektir. Birinci plan bu anlamda bir kalkınma planı olarak hazırlanmıştı. Plana bu özelliği veren üç temel nokta vardı.²³⁰

1. Sanayide en büyük ve teknolojik bakımdan ileri gücü elinde bulunduran ve sanayileşmede önderlik etmesi zorunlu olan devlet sektörünü bu görevi yerine getirecek bir yapıya kavuşturmak üzere tasarlanmış kamu iktisadi teşekkülleri reformu,
2. Tarım kesimini ekonomik ve sosyal görevlerini yapabilecek bir duruma getirmeyi hedefleyen toprak reformu,
3. Kalkınmayı gerçekleştirecek birikimi adalet ve verimlilik ilkelerine uygun olarak sağlamak için temelli bir vergi reformu.

Erder'e göre, birinci planın hedefleri bu üç temele göre belirlenmişti. Plan yasama organına gönderilmeden önce bu hedefler çıkarıldı ve böylece bu araçlardan yoksun bir hedefler listesi düzenlenmiş oldu. Böylece birinci plan, kalkınma planı olma niteliğini kaybetti. Birinci planın devlete öncülük görevi yükleyen reformcu niteliği siyasi bir tercih değil, bir zorunluluk olmuştur. Dengeli ve hızlı kalkınmanın başka yolu yoktur.

Erder'e göre, birinci plan kalan şekli ile bile uygulanmamıştır. Erder, bu gelişmeleri o dönemdeki olaylara kısaca bakarak özetliyor: 1963-1967 döneminde uygulanan planda, Türkiye'yi yönetenlerin bilinçli olarak değiştirmek durumunda oldukları konularda büyük bir başarısızlık vardır.²³¹

- O dönemde kamu gelirleri istenen seviyeye ulaşmamıştır. 1963 yılında bir çaba gösterilmiş, bu da yetersiz ve adaletsiz olmuştur. Yüksek tarım gelirleri vergilenmemiş, ücretlilerin vergi yükü arttırılmıştır.

²³⁰ Necat Erder, "İki Plan ve Ötesi", Milliyet, 06.06.1967, s.2.

²³¹ Necat Erder, a.g.m., s.2.

- Kamu yatırımları da istenen seviyede yapılamamıştır.
- Verimsiz alanlardaki kamu harcamaları öngörülen sınırlar içinde tutulamamıştır.
- Özel yatırımlar bakımından mesele planda öngörülen seviyeyi elde etmek değildir. Çünkü planda gerçekçi bir tahmin yapılmıştır. Yöneticilere düşen, bu yatırımları lüks konut inşaatından verimli sanayi alanına kaydırmak idi. Bu yapılamamıştır. 1963 yılında özel sektörün yatırımlarının yüzde 43,2'si konuta yapılırken, 1965 yılında bu oran yüzde 46'ya çıkmıştır. Özel sektörün imalar sanayine yaptığı yatırımların oranında azalma olmuştur.

Oktay Yenal'a göre; 1960'lı yılların modern dünyasında Türkiye ekonomisinin iktisadi gelişmeleri inceleyecek, devlete yatırım planlaması, maliye, dış ticaret ve finansman konularında danışmanlık görevi yapacak merkezi bir örgüte ihtiyaç vardır. Bu görevi Devlet Planlama Teşkilatı bir ölçüde yerine getirdi denilebilir. Bu yıllardaki planlama deneyiminin en önemli katkısı iktisadi yönetimin altyapısının kurulması olmuştur. Ayrıca, planlama serüveni; kaçırılan fırsatların, yanlış teşhislerin, ideolojik saplantıların ve girilen yanlış yolların öyküsü olmuştur. Devlet Planlama Teşkilatı ilk başlarda bazı düşüncelerin lobisinin yürütüldüğü bir ortamken, sonraki yıllarda teşviklerin, rantların dağıtıldığı bir karar merkezine dönüşmüştür. Yenal'a göre; ilk yıllarda ekonomide özel sektör yeterince değerlendirilmemiş ya da değerlendirilmek istenmemiş, somut öneriler getirilmemiştir. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin niteliklerinden doğan aksaklıklar küçümsenmiş, devlet işletmeciliği desteklenmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı ile bakanlıklar arasındaki işbölümü sağlam esaslara bağlanmamıştır.²³²

Ergun Türkcan'ın Süleyman Demirel'e yönelttiği "Acaba planlar olmasaydı, daha liberal, yabancı sermayeye açık bir sistemle, Türkiye daha hızlı mı kalkınırdı?"

²³² Oktay Yenal, "Planlamaya Dair: Dünyada ve Türkiye'de İktisadi Planlama Kuram ve Uygulamaları", Atilla Sönmez'e Armağan: Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 2010, s. 522-523.

sorusuna aldığı cevap o dönemin koşullarını açıkca ortaya koymaktadır. Demirel'e göre 1950'li yılların dünyasındaki ve Türkiye'deki şartları öncelikle dikkate almak gerekir. O dönemde kalkınma bütün ülkelerin ortak sorunlarından biridir. Kalkınmanın nasıl yapılacağı ise tartışmalıdır. Devletçilik, karma ekonomi, liberal ekonomi, Marksist ekonomi gibi farklı sistemleri uygulayan ülkeler olduğu için, kalkınma aynı zamanda rejimin şeklini de belirlemektedir. O dönemin Türkiye'si çok partili sisteme geçmiş, iktidarı değişmiş, halkın talepleri ülke yönetiminin önüne gelmiş bir ülke görünümündedir. Kaynakların son derece kıt olduğu, devletin elde ettiği gelirlerin masrafları ucu ucuna karşıladığı, yatırımlara ayrılacak kaynakların sınırlı, altyapının eksik, eğitim seviyesinin düşük olduğu, elektriğin, sermaye birikimin, yeterli sayıda girişimcinin olmadığı, siyasi iktidarın ülkenin kaynaklarını iyi değerlendiremediği iddiasının geçerli olduğu bir ortam söz konusudur. Böyle bir ortamda da planın her derde çare bir reçete olduğu inancı geçerlidir. Demirel'e göre böyle bir ortamda plan, Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir rol oynamış, ikinci planın başarıya ulaşmasını sağlamıştır.²³³

2.8. Planlı Dönemde Ekonominin Yaşadığı Dar Boğazlar

Planlı dönemde Türkiye ekonomisinin gelişmesini önleyen faktörler; organizasyon ve bilgi yetersizliği, finansman güçlükleri ve dış ödeme dengesizlikleridir.

Türkiye Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde girişimci, organizatör, iş yöneticisi, teknik eleman gibi kalifiye insan gücü darlığı içindedir. Kalkınmanın gerçekleştirilmesini sağlayacak yatırım kapasitesinin artması kamu ve özel sektörde kalifiye insan gücünün yeterli olmasına bağlıdır.

²³³ Ergun Türkcan, "Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e Verilen Yazılı Sorular ve Cevapları", **Atilla Sönmez'e Armağan: Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 2010, s.109-110.

Diğer bir dar boğaz ise finansman güçlükleridir. Yurtiçi yatırılabilir kaynaklar arzı o dönemde yetersizdir. Bu nedenle yurtiçi tasarrufları seferber etme yeteneği önemli olarak nitelendirilmiştir. Marjinal tasarrufun ortalama tasarrufu aşan kısmı yatırımları gerçekleştirecek olan fonların gelişmesine imkan tanımıştır. 1950-1957 döneminde ortalama tasarruf eğilimi yüzde 10, marjinal tasarruf eğilimi ise yüzde 10'un üstünde olduğundan, ortama tasarruf 1960 yılından sonra yüzde 13,5'e yükselmiştir. Marjinal tasarruf oranı da yüzde 20 oranında artmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ortalama tasarruf oranının yüzde 14 ve marjinal tasarruf oranının ise yüzde 28-30 oranında olması öngörülmüştür.²³⁴

Türkiye'de yurtiçi tasarruflar ve toplam yatırımlar 1950-1965 döneminde hızlı bir gelişme kaydetmiş, nüfus başına düşen yatırım ve tasarruf seviyelerinde bile önemli artışlar görülmüştür. O dönemde kişi başına yurtiçi tasarruf 2,5 kat arttığı halde, gelirdeki artış yüzde 60 oranında olmuştur.

Yurtiçi tasarruflardaki önemli artışlara rağmen, o dönemde Türkiye ekonomisi yıllık yüzde 7 kalkınma hızını kendi imkanları ile sağlayacak duruma ulaşamamıştır. Bunun nedeni sermaye kıtlığı, diğer bir ifadeyle finansman güçlüğü olmuştur.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemindeki önemli diğer bir dar boğaz ise yaşanan dış ödeme dengesizlikleri olmuştur. Belirli bir gelişme hızı sağlayacak ithalat imkanları ile yatırımlar arasında bir oran kurulamamıştır. Yurtiçi üretimi ise ihracatı geliştirici yönde değildir. Marjinal ihracat eğiliminin yeterli ölçüde artmaması, dış yardım veren ülkelerin gelecekteki ödeme yeteneği hakkında şüphe duymalarını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak döviz kıtlığının yarattığı güçlükler, yatırım seviyesinin düşük kalmasına ve yapılabilir yatırımların verimli alanlara yönelmemesine neden olmuştur.²³⁵

²³⁴ **Ekonomi Dünyası**, 11.1967, s.23.

²³⁵ **Ekonomi Dünyası**, 11.1967, s.23.

Planlı dönem boyunca dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimi en temel unsur olmuş, küçük sanayi ve kamu kesimi de bu unsuru tamamlayan bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle, dayanıklı tüketim malları üreten sektörlerin teknoloji ve ölçek problemleri, firma büyüklüğü gibi nitelik yönü, sanayileşmenin krizini anlamada önemlidir. Dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimine geçişte, devletin yoğun koruma ve özendirme önlemleri sonucunda iç pazarın kârlı hale gelmesiyle, ticari sermayenin yabancı sermaye ile işbirliği içinde sanayiye yönelmesi belirleyici olmuştur. Sanayide yaşanan nitelik sorunlarının temelinde bu olgu yer almaktadır. Dayanıklı tüketim malları üretiminin montaj niteliği taşıması, yalnızca parçaların birleştirilmesi için yeterli olabilecek kadarıyla teknolojinin transfer edilmesine yol açmış, bu montaj teknolojisi ise zamanla demode bir nitelik taşımıştır. Bu durum, ürünün niteliğinden üretim maliyetine kadar bir dizi sorunu da beraberinde getirmiştir.²³⁶

2.9. Türkiye Sanayisindeki Değişim (1960-1965)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde uygulanan sanayileşme politikaları sonucunda 1965 yılı itibarıyla 5925 sanayici vardır. Sanayicilerin yüzde 20,6'sı gıda, yüzde 17,8'i dokuma, yüzde 7,7'si kimya, yüzde 6,8'i madeni eşya, yüzde 6,6'sı kereste ve mobilya, yüzde 5,8'i lastik ve plastik, yüzde 4,7'si metaldan gayri mamuller, yüzde 4,4'ü demir ve çelik, yüzde 3,7'si matbaa, yüzde 3,2'si deri ve kösele, yüzde 3'ü konfeksiyon, yüzde 2,6'sı elektrikli makine, yüzde 0,9'u içki, yüzde 0,6'sı kağıt, yüzde 0,2'si tütün, yüzde 0,1'i petrol mamulleri, yüzde 4,2'si diğer imalat sektörlerinde toplanmaktadır.

1960 yılında 4041 sanayici varken, beş yıllık bir dönemde sanayici sayısı yüzde 21 artış göstermiştir. Ayrıca sermayesi bir milyon TL'den fazla sanayici 1960

²³⁶ Alkan Soyak, "Planlı Dönemde Sanayileşme", **75 Yılda Çarklardan Chip'lere**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, Nisan, 1999, s.179.

yılında 608 kişi iken, beş yıllık bir dđnemde yŒzde 15'lik bir artışla 712 kişiye ulaşmıştır.²³⁷

SONUÇ

1950'den sonraki Demokrat Parti dđnemi TŒrkiye'nin dağınık bir şantiye gđrŒnŒmŒ kazandığı yıllardır. Bu anlamıyla 1950-1960 dđnemi altyapı yatırımcılığı dđnemi olarak da isimlendirilebilir. GŒnŒmŒzdeki օnemli ulaşım ve enerji projeleri

²³⁷ **Ekonomi DŒnyası**, 11.1967, s.34.

bu dönemin ürünleri olarak doğmuştur. Ancak bu dönemde makro ekonomi hedeflerinin uyumu ve koordinasyonu sorunu ortaya çıkmış, iktisat politikalarında tutarlılığın sağlanması ve dış destekle uyumlu yürütülmesini isteyen uluslararası kuruluşlar da makro planlama ve koordinasyon düşüncesini bu dönemde gündeme getirmişlerdir. Bu talepler karşısında 30 Eylül 1960 tarihinde Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Ayrıca 1960 yılındaki askeri müdahalenin sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası ile iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek için kalkınma planlarının hazırlanmasına karar verilmiştir.

Tinbergen'in aşamalı planlama tekniği ile hazırlanan Birinci Beş Yıllık Plan kamu için emredici özel sektör için yol gösterici, sosyoekonomik yapının tüm yönlerini kapsayan bir plan olmuştur. Uygulamada planlı ekonomik kalkınma büyük ölçüde sanayileşmeyle özdeşleştirilmiştir. İthal ikameci sanayileşme doğrultusunda dayanıklı tüketim malları sektöründen ara ve yatırım mallarına doğru sanayide yapısal bir değişim gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Türkiye 1963 yılında ilk beş yıllık kalkınma planını uygulamaya koymuştur. Bu plan 1930'ların sektörel sanayi planlarından daha kapsamlı bir kalkınma planı olması açısından önemlidir. Türkiye ekonomisinde bu dönemde her ile fabrika kurulması hedeflenmiş ve yatırımlar bu hedefe yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

1960 sonrası dönem, korumacı, iç pazara dönük ve ithal ikameci görüntüsüyle daha önceki dönemlere benzemektedir. Fakat sanayileşmenin içeriği, yatırımların dağılımı ve sektör öncelikleri bakımından farklıdır. Planlama döneminin başlaması yatırım politikaları üzerinde etkili olmuş, kaynak tahsisleri plan hedeflerine bağlanmıştır. Birinci Beş yıllık Kalkınma Planı başlangıcında montaj sanayi olarak başlayan üretim süreci, zaman içerisinde yerli sermayenin daha fazla katılımıyla genişlemiş ve yan sanayilerini de oluşturmuştur. Söz konusu malların üretimde kullanılan teknolojinin ithalatına bağımlı olması, verimlilik ve kalite sorunları nedeniyle ihracatı sınırlamıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, 1950'lerde tarım sektörüne verilen önceliğin aksine tarım ve sanayi sektörleri arasında dengeli bir gelişmenin sağlanması, kırsal kesimde yaratılacak istihdam olanakları ile kente göçün kontrolü, sanayileşmede ithal ikamesi yaklaşımının sürdürülmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, ekonomik kalkınmanın sosyal adalet ilkeleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesine, gelir dağılımının düzeltilmesine, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılmasına, fırsat eşitliğinin sağlanmasına, bölgelerarası ekonomik ve sosyal dengesizliklerin giderilmesine önem verilmiştir. Bu plan döneminde öncelikli sektörler; makine imalat sanayii, gemi yapım sanayii, demiryolu ve karayolu taşıtları sanayii, plastik işleme ve lastik sanayii, elektrikli makine, cihaz ve donanım sanayii, kimyasal ürünler sanayi olarak belirlenmiştir.

1963 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ulaşılan hedefler açısından değerlendirildiğinde; plan döneminde sanayinin katma değerinde % 12,9 oranında artış görülecektir. Sanayinin GSMH içindeki payı 1962 yılında % 12,8 iken, 1967'de % 17,7'ye yükselecektir. Önemli göstergelerden biri olan işsizlik oranının düşürülmesi ve sanayideki istihdamın artırılması hedefi başarılı olamamıştır. Dönem sonunda 1,5 milyon civarında işsiz olduğu belirlenmiştir. Sanayideki istihdam oranı toplamdan % 9 yerine % 10 pay almıştır. Artan yatırım malları ihtiyacı nedeniyle finansman kaynağı dönem başındaki gibi sorun olmayı sürdürmüştür. Dış ödemeler dengesindeki cari açık devam etmiştir. Özellikle dönem başından itibaren yeni alınmış belgelere teşvik verilmesi ilkesi esas alınmıştır. Ancak altyapının geliştirilmesine paralel bu çalışma yeterli girişimi ortaya çıkaramamış ve hedefler tutturulamamıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Türkiye ekonomisinde ve özellikle sanayide görülen tıkanıklıklara, sektörel ve bölgesel dengesizliklere çözüm olarak özel sermayenin teşviki öngörülmüştür. Geri kalmış yörelere yapılacak yatırımlara vergi indirimi tanınması, gelişme imkanları olup da bu imkanları kullanamamış bölgelere yatırımların yapılmasının teşvik edilmesi, yeni sanayi kollarına gümrük vergisi muafiyeti sağlanması, ihracatı teşvik için ihraç mallarından alınan üretim

vergesi ve benzerlerinin geri verilmesi hedeflenmiştir.

Onbeş yıllık plan perspektifinin ilk ayağını oluşturan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomik ve siyasal bunalım yıllarından sonra hazırlanmış bir plandır. Plan dengeli ve kararlı bir ekonomik gelişme yaklaşımını on beş yıllık bir süre için benimsemiştir. Tüm tartışmalara rağmen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kamu öncülüğünde özel sektöre desteğin sağlanması, karma ekonomi anlayışının uygulanmaya başlanması açısından önem taşımaktadır. Sektörel olarak üretim hedefleri belirlenmiş, teknik yetersizliklere, meclisteki muhalif görüşlere, basında yer alan karşıt haberlere rağmen sanayileşmenin daha da artırılmasından vazgeçilmemiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda belirtilen hedeflerin tümüne ulaşamamasına rağmen, bu dönem Türkiye ekonomisindeki sanayileşme çabaları açısından bir dönüm noktası olmuştur.

KAYNAKÇA

A-KİTAPLAR

- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 11. Baskı, 2007.
- Bulutay, Tuncer, Tezel, Y. **Türkiye Milli Geliri 1923-1948**, Ankara: SBF Yayını, 1973.

- Sezai, Yıldırım, Nevzat:
- Cumhuriyet: **Cumhuriyet'in Seksen Yılı**, 2003.
- Çavdar, Tefvik: "Serbest Fırka", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, 1983.
- DPT: **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1963.
- DPT: **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1967.
- Dündar, Can & Çaplı, Bülent: **İsmet Paşa**, Ankara: İmge Kitabevi, 2006.
- Ekzen, Nazif: **Türkiye Kısa İktisat Tarihi**, 1946'dan 2008'e, İliştirilmiş Ekonomi, IMF-Dünya Bankası Düzeninde 62 Yıl, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2009.
- Eren, Aslan: **Türk İktisat Tarihi**, Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, 2001.
- Erder, Necat, Karaosmanoğlu, Atilla, Çilingiroğlu, Ayhan, Sönmez, Atilla: **Planlı Kalkınma Serüveni: 1960'larda Türkiye'de Planlama Deneyimi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Erkan, Hüsnü: **Cumhuriyetin Kuruluşundan Bugüne Türk Ekonomisinde Temel Dönüşümler - Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Türk Ekonomisi**, <http://www.konrad.org.tr/Wirtschaft%202007%20tr/06Erkan.pdf>, Erişim Tarihi:17.10.2009.
- İlkin, Atilla: **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1988.
- İnan, Ayşe Afet: **Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973.
- Karluk, Rıdvan: **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 5. Baskı, 1997.
- Kazgan, Gülten: **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul:

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

- Kepenek, Yakup, Yentürk Nurhan: **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.
- Sezen, Seriya: **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama**, Ankara:TODAİE Yayın No: 293, 1999.
- Soral, Erdoğan: **Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri**, Ankara: İTİA Yayınları, 1974.
- Şahin, Hüseyin: **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2007.
- Tekeli, İlhan, İlkin, Selim: **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu**, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi. No:3, Ankara: ODTÜ.
- Tekeli, İlhan, İlkin, Selim: **Savaş Sonrası Ortamında 1947 İktisadi Kalkınma Planı**, Ankara:ODTÜ Yayını, 1981.
- TMMOB: **Türkiye'de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme İçin Planlama Önerileri**, Ankara:2009.
- TMMOB: **Sanayi Kongrelerinde Önerilenler ve Sanayide Gerçekleşenler**, 45 Yıllık Kongre Öyküleri, 2007.
- Tunçay, Mete: "Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, 1983.
- Tuna, Serkan: **Dünya Ekonomik Krizine Bir Cevap mı? Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)**, İstanbul: Derlem Yayınları, 2009
- Türkcan, Ergun: **Atilla Sönmez'e Armağan: Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 2010.
- Zivi, Y. Hershlag: **Türkiye'de İktisadi Planlama**, Çev: Savaş Akat, İstanbul:İktisadi Araştırmalar Vakfı, 1968.

B-MAKALELER

- Albayrak, Mustafa: "Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Liberalizm, Ekonomik ve

Siyasal Bakımdan Bir Karşılaştırma Denemesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi: Atatürk Yolu**, Cilt: 5 Sayı: 18, 1996, s.102-105.

- DPT: **1960 Öncesi Dönemde Planlama**,
<http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>, Erişim Tarihi: 11.07.2009.
- Günçe, Ergün: “*Türkiye’de Planın Dünü, Bugünü, Yarını*”, Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960-1980, ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981, Özel Sayı, Ankara.
- Soyak, Alkan: “Planlı Dönemde Sanayileşme”, **75 Yılda Çarklardan Chip’lere**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, Nisan, 1999, s.167-181.
- Sönmez, Mustafa: “75 Yıllın Sanayileşme Politikaları”, **75 Yılda Çarklardan Chip’lere**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, Nisan, 1999, s.1-19.
- Temel, Adil, Boyar, Ercan, Saygılı, Şeref: “*Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946-1999)*”, Planlama Dergisi, Özel Sayı, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı.
- Türkcan, Ergun: “Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’e Verilen Yazılı Sorular ve Cevapları”, **Atilla Sönmez’e Armağan: Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 2010, s.109-112.
- Yenal, Oktay: “Planlamaya Dair: Dünyada ve Türkiye’de İktisadi Planlama Kuram ve Uygulamaları”, **Atilla Sönmez’e Armağan: Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 2010, s.511-526.

C-GAZETELER

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Vatan

D- DERGİLER

Akis

Ekonomi Dünyası

E-MECLİS TUTANAKLARI

- TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 2, 16.02.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 2, 17.02.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 2, 18.02.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 2, 19.02.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 3, 23.02.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 5, 9.05.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 5, 22.05.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 5, 24.05.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 6, 2.07.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 6, 5.07.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 7, 1.10.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 9, 16.11.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 9, 17.11.1962.
TBMM Tutanak Dergisi: Dönem 1, Cilt 9, 19.11.1962.